

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI TİCARET ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE AÇISINDAN DÖVİZ KURU OYNAKLIĞI İHRACAT
İLİŞKİSİ**

DAVUT KURT

200012316

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Güldenur ÇETİN

İSTANBUL, 2020

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI TİCARET ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE AÇISINDAN DÖVİZ KURU OYNAKLIĞI İHRACAT
İLİŞKİSİ

Davut KURT

200012316

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Güldenur ÇETİN

İSTANBUL, 2020

T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans programı öğrencisi Davut KURT'un "Türkiye Açısından Döviz Kuru Oynaklığı İhracat İlişkisi" başlıklı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulu 04.09.2020 tarih ve 166-4 sayılı Yönetim Kurulu Kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>UNVANI, ADI SOYADI</u>	<u>ÜNİVERSİTE</u>
TEZ DANIŞMANI :	Dr. Öğr. Üyesi Güldenur ÇETİN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
JÜRİ ÜYESİ :	Dr. Öğr. Üyesi Taha EĞRİ	Kırklareli Üniversitesi
JÜRİ ÜYESİ :	Dr. Öğr. Üyesi Yunus ÖZCAN	İstanbul Ticaret Üniversitesi

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye Açısından Döviz Kuru Oynaklığı İhracat İlişkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Davut KURT

08.09.2020

ÖNSÖZ

Tez yazım sürecimde desteğini asla üzerimden çekmeyen ve beni her zaman motive eden can yoldaşım, sevgili eşim Ayşe Sena Kurt’a, hayatımıza bu zor günlerde kocaman bir sürpriz ile renk katan sevgili minik meleğimiz, bebeğimize, manevi desteğini üzerimden çekmeyen annem Hatice Kurt’a ve halen üzerimde maddi ve manevi desteğini hissettiğim, özlemle andığım rahmetli babam Esat Kurt’a bu süreçte destekleri ile danışmanlığımı üstlenen saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Güldenur Çetin’e en içten dileklerimle teşekkür ederim.

ÖZET

(KURT, A. Davut, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020)

Bu araştırma, Türkiye’deki döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki etkisinin tespit edilmesini amaçlamıştır. Bu doğrultuda çalışılan araştırma modeli tahmin edilerek yerli para biriminin istikrar/istikrarsızlık ölçütü olan döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki etkileri zaman serisi ekonometrisi bağlamında incelenmiştir. Türkiye’de en çok ihracat hacmine sahip ilk 5 ülke (Almanya, Birleşik Krallık, Irak, İtalya, ABD) baz alınarak Türkiye İstatistik Kurumu Veri Tabanı Dış Ticaret İstatistiklerinden faydalanılmıştır. Döviz Kuru Oynaklığı için, Reel Efektif Döviz Kuru Serisinden elde edilen GARCH Modeli Oynaklık Serisi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının elektronik veri dağıtım sistemi Tüfe Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100) kaynağından faydalanılarak araştırmanın analizinde yer almıştır. Araştırma kullanılan veriler 2002’nin birinci ayı ile 2020’nin beşinci ayı arasında aylık olarak derlenmiştir. Oynaklık için ARIMA modeli temel denklem olarak kullanan ARCH-GARCH modelleri tercih edilmiştir. Yapılan karşılaştırmalar sonucu ARIMA(X,Y) modelinin en iyi performansı gösterdiği görülmüştür. ARIMA(X,Y) modelinin hata terimleri ile kurulan ARCH-GARCH modellerinde varsayımları sağlayan tek modelin GARCH(X,Y) olduğu görülmüştür. GARCH(X,Y)’den oynaklık değişkeni oluşturulmuştur. Tahmin edilen ARDL modelinde sabit ve trend spesifikasyonlarının anlamlılığı, sabit varyans varsayımının sağlanması ve otokorelasyon varsayım hatalarının dirençli standart hatalar ile giderilmesi, parametre istikrar koşulunun sağlanması ve modelin optimal gecikmeler ile kurulmuş olması neticesinde ele alınan dönem boyunca aylık döviz kuru oynaklığı ile ihracat rakamları arasında bir ilişkinin saptanamadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *İhracat, döviz kuru oynaklığı, volatilite.*

ABSTRACT

(KURT, Davut, Master's Thesis, Istanbul, 2020)

This research aimed to determine the effect of exchange rate volatility in Turkey on exports. The effects of exchange rate volatility on exports, which is a measure of stability/instability of the domestic currency, were examined in the context of time series econometrics. Based on the top 5 countries (Germany, United Kingdom, Iraq, Italy, USA) which have the most export volumes in Turkey, the Turkish Statistical Institute database was used for Foreign Trade Statistics. For exchange rate volatility, the GARCH model volatility series is obtained from The Real Effective Exchange Rate series. The data were obtained from the CPI-based real effective exchange rate (2003=100) source of the Central Bank of the Republic of Turkey's electronic data distribution system and were included in the analysis of the research. The data used in the study was compiled monthly between the first month of 2002 and the fifth month of 2020. Arch-GARCH models, which use the ARIMA model as the basic equation for playability, have been preferred. ARCH-GARCH models using the ARIMA model as the basic equation have been preferred for playability. As a result of the comparisons, ARIMA (X,Y) model showed the best performance. The volatility variable is generated from the GARCH (X,Y) model. The volatility variable added to the ardl model as the explanatory variable has not been found to have a significant effect on exports.

Key Words: *Export, exchange rate volatility, volatility*

TABLÖLAR

DİZİNİ

Sayfa:

Tablo 1: Türk İhracatına Genel Bakış.....	52
Tablo2: Türk ihracatının dağılımı (2009).....	53
Tablo 3: Türk Döviz Kuru Politikaları (1980-2001).....	54
Tablo 4: Kısa Dönemli Reel Döviz Kuru Çevrimleri.....	61
Tablo 5: Araştırmada Yer Alan Değişkenler.....	63
Tablo 6: Değişken Betimsel İstatistikleri.....	70
Tablo 7: Mevsimsel F Sınaması Bulguları.....	71
Tablo 8: ADF Birim Kök Testi Bulguları.....	72
Tablo 9: ARIMA Model Seçimi.....	74
Tablo 10: LM ARCH Etkisi Testi.....	75
Tablo 11: ARCH-GARCH Model Seçimi.....	76
Tablo 12: ARDL Model Bulguları.....	77

ŞEKİLLER

LİSTESİ

Sayfa:

Şekil 1: 1960 yılından 2014 yılına kadar GPD Yüzdelikleri Üzerinden Dünya İhracatı (Dikey çizgi: Trilyon, Yatay Çizgi: Yıllar).....	35
Şekil 2: 2002 yılından 2019 yılına kadar GPD Yüzdelikleri Üzerinden Dünya İhracatı (Dikey çizgi: Trilyon, Yatay Çizgi: Yıllar).....	36
Şekil 3: Ölçek Ekonomilerinin Diyagramı.....	40
Şekil 4: Türk Ticaret akışlarının dinamikleri (1000 ABD doları).....	51
Şekil 5: 1980’den 2018’e TÜFE Bazlı Reel Döviz Kuru	56
Şekil 6: 2001’den 2018’e TÜFE bazlı Reel Döviz Kuru.....	58

GRAFİKLER

LİSTESİ

Sayfa:

Grafik 1: Değişken Zaman Seyir Grafikleri.....	70
Grafik 2: Döviz Kuru Oynaklık Serisi Zaman Seyir Grafiği.....	76
Grafik 3: Gecikme Uzunluğu Bilgi Kriterleri.....	78
Grafik 4: Cusum Ve Cusum Kare Testleri.....	80

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

CEO: Chief Executive Officer/ Baş Yönetici

CMSA: Case Management Society of America/ Amerika Vaka Yönetimi Derneği

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

GDP: Gross Domestic Product for World/ Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasılları

OECD: Organization for Economic Cooperation Development/ Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TL: Türk Lirası

TPK: Türk Parası Kıymetini Koruma kanunu

Vd.: Ve diğerleri

RDK: Reel Döviz Kuru

GARCH: Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans

ARCH: Otoregresif Koşullu Değişen Varyans

İÇİNDEKİLER

Sayfa:

YEMİN METNİ	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
TABLOLAR DİZİNİ.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR	DİZİNİ
.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM Döviz Kuru Kavramsal Arka Plan	
1.1 Döviz Kuru Kavramı Döviz Kuru Sistemleri.....	2
1.1.1 Nominal Döviz Kuru	3

1.1.2 Reel Döviz Kuru.....	3
1.1.3.Efektif Döviz Kuru.....	3
1.1.4. Dolaylı ve Dolaysız Döviz Kuru.....	4
1.1.5. Vadeli ve Vadesiz Döviz Kuru.....	4
1.2. Döviz Kuru Sistemleri.....	4
1.2.1. Sabit Döviz Kuru.....	5
1.2.2. Esnek Döviz Kuru Sistemi.....	5
1.3. Döviz Kuru Oynaklığı.....	6
1.3.1. Döviz Kuru Oynaklığı Nedenleri	6
1.3.1.1. Temel Değerlerdeki Oynaklık.....	8
1.3.1.2. Değişimdeki Beklenti Faktörü.....	10
1.3.1.3. Spekülatif Ataklar	11
1.3.1.3. Döviz Kuru Oynaklığının Etkileri.....	14
1.3.2.1. Yatırımlara Etkisi.....	14
1.3.2.2. Büyüme Etkisi.....	16
1.3.2.3. Dış Ticarete Olan Etki.....	18

II. BÖLÜM KAVRAMSAL ARKA PLAN VE DÖVİZ KURU OYNAKLIĞININ İHRACATA ETKİSİ

2.1. Dış Ticaret Kavramı.....	22
2.2. Dış Ticaretin İşleyişi ve İthalat-İhracat Kavramları.....	23
2.3. Dış Ticarete Uzmanlaşma Süreci	23
2.4. Karşılaştırmalı Avantaj Dizileri ve Eleştirileri	25
2.5. Dış Ticaretin Ekonomik Performansa Etkisi	27
2.6. Dış Ticaretin Olası Faydaları	29

2.7. Serbest Ticaret & Yerli Ekonomiye Koruma Yöntemi.....	31
2.8. Dış Ticaret & Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi	31
2.9. Dış Ticaretin Önemi	33
2.10. Karşılaştırmalı Üstünlük & Tüketiciler için Büyük Seçim.....	37
2.11. Hizmet Sektörü Ticareti.....	38
2.12 Küresel Büyüme & Ekonomik Gelişme	38
2.13. Serbest Ticaretten Kaynaklanan Sorunlar.....	38
2.14. Ekonomistlerin Bebek Endüstrisi Argümanı & Bebek Endüstrisi Argümanına Yönelik Eleştiriler.....	41
2.15. Dış Ticaret Politikası & Tarifeler.....	42
2.16. İthalat Kotaları ve İhracat Teşvikleri.....	44
2.17. Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi.....	45
III. BÖLÜM Türkiye Açısından Döviz Kuru Oynaklığının İhracat ile İlişkisi	
3.1 Türkiye Açısından Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkileri: Tarihsel Süreç.....	49
3.1.1. Döviz Kuru Oynaklığı ve İhracat İlişkisi Açısından 1980-2009 Dönemi.....	49
3.1.2. Döviz Kuru Oynaklığı ve İhracat İlişkisi Açısından 1980-2018 Dönemi.....	55
3.2. Döviz Kuru Oynaklığı- İhracat İlişkisinin Ampirik Olarak Analizi.....	62
3.2.1. Veri Seti ve Metodoloji.....	62
3.2.2. Bulgular.....	70
4. SONUÇ & DEĞERLENDİRME.....	82
REFERANSLAR.....	87

GİRİŞ

Döviz kuru oynaklığı, ihracat açısından gelişmesini hızlandırmak isteyen ve gelişmekte olan ülkeler için çok önemli bir olgudur. 1970 sonrasında döviz kuru dalgalanmaları ve bu dalgalanmaların ticaretteki dengeye etkisi bu konu üzerinde durulmasına neden olmuştur, çünkü Bretton Woods sisteminin 1973 yılında çökmesi gelişmiş ülkeler ve birçok ülkenin paralarının dalgalanmasına neden olmuştur sabit kurdan dalgalı kura geçilmiştir. Bu geçiş döviz kurunda belirsizlik ve dalgalanma meydana getirmiştir. Oynaklığın oluşturduğu belirsizlik tüm uluslararası ticareti etkileyerek ekonomik krizler oluşturabilecektir. Bu belirsizlik ve dalgalanmadan kaynaklı araştırmacılar ve politika yapıcılar bu değişkenliğin ticaret üzerindeki etkisini incelemek istemişlerdir (Kose, Ay vd. 2008).

Literatür Bağlamında finansal kriz incelendiğinde finansal krizin döviz kuru faiz oranı ve merkez bankası rezervlerinin değişiminin kendi ortalamasından sapması ile tanımlandığı görülecektir Bu nedenle döviz kuru oynaklığının ihracat ile ilişkisi çokça incelenmiş ve ancak çelişkili sonuçlara ulaşılmış oldukça tartışmalı bir konudur. Döviz kurlarındaki değişimler gelir para arzı faiz oranı değişiklikleri oluşturabilmektedir. Ayrıca Merkez Bankası toplantılarında para politikalarına ve yapacakları müdahaleyle ilgili kararlar döviz kuru oynaklığını etkilemektedir. İktidarlarda yabancı yatırımcıya ve ekonomik büyümeye etkisi olacağından döviz kuru oynaklığını azaltmak istemektedirler. Onların alacağı kararlarda döviz kuru oynaklıklarını etkilemektedir (Sevim ve Doğan 2008).

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU: KAVRAMSAL ARKA PLAN

1.1. Döviz Kuru Kavramı ve Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru, yabancıların, döviz yatırımcılarının, ihracatçıların, ithalatçıların, bankacıların, işletmelerin, finansal kurumların, politikacıların ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki turistlerin aldığı kararları etkileyen önemli bir finansal değişkendir. Döviz kurundaki dalgalanmalar uluslararası yatırım portföylerinin değerini, ihracat ve ithalatı, uluslararası rezervlerin değerini, borç ödemelerinin para birimi değerini ve para biriminin değeri açısından turistlere olan maliyetini etkilemektedir. Bunlar göz önüne alındığında, döviz kurundaki hareketlenmeler, ekonominin iş döngüsünü, ticareti ve sermaye akımlarını ve bundan yola çıkarak, finansal gelişmeleri ve ekonomi politikasındaki değişiklikleri anlamak için çok önemlidir. Bir ülkenin ithalatı ile ihracatı arasındaki ilişkiyi önemli ölçüde etkileyen döviz kuru, bu iki önemli akış arasındaki geri bildirim döngüsü nedeniyle karmaşıktır. Döviz kurunun, ticaret fazlası veya açığı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Bu demektir ki, ticaret fazlası/açığı döviz kurunu etkilemektedir. Bununla birlikte, genel olarak, daha zayıf bir yerli para birimi ihracatı teşvik etmekle birlikte ithalatı daha pahalı hale getirmektedir. Tersine, güçlü bir iç para birimi ihracatı engellemekte ve ithalatı ucuzlaştırmaktadır. Ülkeler zaman zaman ekonomik sorunlarını çözmeye çalışarak farklı yöntemlere başvurmaktadır. Uluslararası ticari alanda avantaj elde etmek için para birimlerini yapay olarak bastırmaktadırlar. Böyle bir teknik için “*rekabetçi devalüasyon/ kur ayarlaması/ değer düşürücü*” adı verilmektedir. Bu teknik, stratejik anlamda ihracat hacmini artırmak için geliştirilen yerel para biriminin büyük çaplı amortismanıdır. Bir diğer yöntem ise, yerel para birimini bastırmak ve anormal derecede düşük bir seviyede tutmaktır (Bin, 2015).

Resmi gazetede yayınlanan 81/8224 sayılı TPK (Türk Parasının Kıymetini Koruma) kanununa göre ise döviz yabancı parayla ödemenin sağlandığı her türlü hesap, belge ve araç olarak adlandırılmıştır. Ülkeler arasında, uluslararası ticaretten dolayı gerçekleşen mal ve hizmetin bedeli olarak para akışı gerçekleşmektedir. Bu akışın gerçekleşmesi için uygulanan ödeme araçlarına döviz adı verilmektedir (Oksay, 2001: 3).

Ülkeler paralarını kendi içindeki alım satım işlerinde kullanmaktadır ve yurtdışıyla yapılan alım satımlarda kendi paralarını dövizde çevirmektedirler. Örneğin, ABD’den ithalat yapan bir şirketin ürün alabilmesi için dolara ihtiyacı vardır. Bundan dolayıdır ki dış ekonomide dövizde ihtiyaç vardır, dövizde alınıp satılabilir bir mal gibidir (Korku, *Investaz Yatırım Menkul Değerler*, 2020).Döviz kuru türleri: Nominal, Reel, Efektif, Dolaylı Dolaysız, Vadeli & Vadesiz Döviz Kuru olmak üzere 5 başlıkta incelenmektedir.

1.1.1. Nominal Döviz Kuru

Nominal döviz kuru, döviz piyasasında belirlenen kurdur. Diğer bir tanımda ise iki ülke parasının karşılıklı göreceli fiyatına nominal döviz kuru adı verilmektedir. Nominal döviz kuru ülkelerin üzerinde gerek sermaye hareketleri gerek uluslararası ticaret boyutu açısından önemli bir etkiye sahiptir (Eğilmez ve Mumcu, 2004: 198).

Kibritçioğlu (2004)’ na göre ulusal paranın yabancı bir ulusal para cinsinden değerini gösterdiğinde iki yanlı bilateral nominal döviz kuru, birden fazla yabancı para değerinin ortalama fiyatını gösterdiğinde çok yanlı multilateral nominal döviz kurundan bahsedilmektedir. Multilateral nominal döviz kurunun hesaplanmasında dikkate alınacak olan ülkeler, ele alınmakta olan o ülkenin dış ticaretinde en önemli etkiye sahip ülkeler arasından belirlenmektedir. Bu hesaplamalar sonucu oluşan endeks Nominal Efektif Döviz Kuru olarak adlandırılmaktadır.

1.1.2. Reel Döviz Kuru

Reel Döviz Kuru iki ülkenin mallarının bağlantılı fiyatıdır. Diğer bir tanımda ise, ülkeler arasındaki enflasyon farklılıklarını dikkate alarak hesaplanan Nominal Döviz Kuru şeklinde de tanımlanmaktadır (Eğilmez ve Mumcu, 2004: 198).

1.1.3. Efektif Döviz Kuru

Değişen kur sistemi ve ulusal paranın değerinde meydana gelmekte olan artış veya azalıştan dolayı, ulusal paranın dış değerini belirlemek amacıyla efektif kurların hesaplanması gerekmektedir. Reel efektif döviz kuru bir ülkenin birden fazla ülkeyle ticari ilişkileri olmasından ötürü reel döviz kuruyla kıyaslandığında gerçeği daha fazla yansıtmaktadır. Reel efektif döviz kuru TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası) tarafından Türkiye’nin dış ticaretinde önemli yere sahip ülkelerin para birimlerinin

sepete atılıp nominal döviz kuru açısından arındırılarak oluşturmasıyla ortaya çıkmaktadır (Aççı, 2016: 8).

1.1.4. Dolaylı ve Dolaysız Döviz Kuru

İki ülke arasındaki para birimlerinin değişim oranına Dolaysız Kur denmektedir. Dolaysız Kurda bir birim yabancı paranın yerli paraya göre değerini görmekteyiz örneğin 1 Dolar = 6 Türk Lirası olması gibi (Seyidoğlu, 2001: 298).

Dolaylı Kurda ise farklı ulusal paraların tek bir ulusal para üzerinden hesaplanmasına Çapraz Kur Sistemi denmektedir. 1 Dolar = 6 Türk Lirası, 1 Euro = 6.6 Türk Lirası ise 1 Euro= 1.10 Dolar etmektedir. İşlem giderlerinin sıfırlanması varsayımı bağlamında dolar dışındaki iki ulusal para arasında belirlenmekte olan kurlar bu paraların dolar cinsinden belirlenmekte olan çapraz kurlarından farklı olmamaları gerekmektedir. Bunun nedeni ise arbitrajdaki karlılık faaliyetlerinin yine söz konusu arbitrajdan dolayı çapraz kurlar arasındaki uyumsuzluğun kaldırılmak istenmesidir (Aççı, 2016: 10).

1.1.5. Vadeli ve Vadesiz Döviz Kuru

Döviz alış ve satışlarda alıcı ve satıcı arasında gerçekleşen değiş tokuş işlemin gerçekleşmesi durumundaki geçerli olan kura Vadesiz Döviz Kuru denilmektedir. Aynı zamanda Vadesiz Döviz Kurunun diğer bir adlandırışı da *Spot Kurdur*. Vadeli döviz kuru ise önceden belirlenmiş kur üzerinde işlem yapması durumunda söz konusu olmuştur (Aççı, 2016: 10).

Döviz kurlarında meydana gelen riskleri minimize etmek amacıyla Vadeli Kurun uygulandığı işlemler tercih edilmektedir (Aççı, 2016: 11).

1.2. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemleri döviz kurunun belirlenmesi değişiminin hangi kurallara ve esaslara göre belirleneceği esaslar bütünüdür (Yapraklı, 2007: 5).

Daniels ve Vanhousea (2005) göre, döviz kuru sistemleri bir ülkenin kendi ulusal para biriminin değerini başka ülkenin para birimine göre tayin etmeye çalıştığı kurallar bütünüdür. Döviz Kuru Sistemleri genel olarak sabit ve esnek döviz kuru sistemleri olarak ikiye ayrılır. Fakat bu iki kur sisteminin dışında temel olarak gözlemlenen farklı kur sistemleri de mevcuttur.

Döviz kuru sistemlerindeki temel amaç ödemeler bilançosunun dengesini sağlamak ve bu dengeyi olabildiğince istikrarda tutmaktır (Aççı, 2016: 12).

1.2.1. Sabit Döviz Kuru

Sabit Döviz Kuru Sisteminde ulusal para yabancı para cinsinden değerinin resmi otoriteler vasıtasıyla belirlendiği bir döviz kuru sistemidir. Bu sistemde döviz kurları yükselip düşmesi otoritenin gerekli gördüğü takdirde gerçekleşir. Sabit Kur Sisteminde para değeri değer açısından bir başka paraya bağımlıdır. Ancak sürdürülebilirlik bakımından sepetin tek bir paraya bağımlı olduğundan daha avantajlı olması nedeniyle, paranın sepete bağımlı olması kur sistemi açısından daha başarılı sonuçlar alındığını göstermektedir (Aççı, 2016: 12).

Bu sistemde dövizde meydana gelen değerlenme ithalat miktarında artışa ihracat miktarında düşüşe neden olacaktır. Bundan dolayı cari işlem dengesinde bozulmalar olacak ve döviz talebinde artış olması kaçınılmaz olacaktır. Artış sonrası Merkez Bankasının para piyasasına müdahalesini gerektirecek sonuçlarla karşılaşacaktır. Ancak bu daraltıcı politikalar sebebiyle yaşanan artışlar ekonominin daralmasını sağlayacaktır (Aççı, 2016: 12).

Sabit Döviz Kuru Sisteminde döviz kurunun istikrarı Merkez Bankasının alıcı ve satıcıya müdahalesiyle sağlanmaktadır. Bu müdahalenin gerektirdiği şartlar döviz kuru sapmalarının ya da denge kuru sapmalarının belirlenen sınırlar dışında olmasından kaynaklanır. Bu müdahalelerin yapılması için Merkez Bankasının elinde yeterli ölçüde altın ve döviz olması gerekmektedir. Bulundurduğu bu altın döviz stoğuna *döviz stoğu* ya da *kambiyo istikrar* fonu denmektedir. Bunun sonucunda kurlarda meydana gelen artışlar sonucunda Merkez Bankası piyasaya döviz sürerken yaşanan düşmelerde Merkez Bankası tanzim satış yaparak döviz kurlarını sabit tutmaktadır (Chacholiades, 1990: 256, Parasız, 2005: 10).

1.2.2. Esnek Döviz Kuru Sistemi

Döviz kurunun piyasalarda serbest bir şekilde değişebildiği sistemlere Esnek Kur Rejimi/Sistemi denmektedir. Bu sistemde döviz arz ile talebindeki değişimlerin kura yansiyarak dengeyi sağladığı bir sistemdir (Okur, 2002: 44).

Esnek Kur Sisteminin özümsemesi uygulamada para politikalarının bağımsızlığı açısından önem arz etmektedir. Esnek Döviz Kuru Sisteminde hükümetin

döviz piyasasına müdahalesi en aza inmekle ve bağımsız para politikası uygulanmasını sağlamaktadır. Uygulamada hükümetler piyasaya döviz sürerek veya döviz alımı yaparak piyasanın döviz arz ve talebini değiştirerek döviz kurlarına müdahale etmektedirler (Parasız, 2005: 8-9).

Bu sistemde ülkenin ödemeler bilançosundaki verdiği açık veyahut fazlalık ülke parasının değerinin düşmesi veyahut artışıyla otomatik olarak düzeltilmektedir. Aynı zamanda hükümet müdahalesi ve döviz rezervlerinde artış ya da azalışın olması söz konusu değildir döviz kurlarında siyasi istikrarın hiçbir müdahalesinin olmadığı sistemde tam esnek döviz kurundan bahsedilebilmektedir (Parasız, 2005: 8-9).

1.3. Döviz Kuru Oynaklığı

Ülkeler ticari faaliyetlerini karşılıklı veya tek taraflı yapmış olsun, ödemelerini ulusal para birimiyle ödeyememektedirler. Dış ekonomik ilişkilerin gelişmesi için o ülkenin para birimini kullanmalarını gerekmektedir. Döviz burada devreye girmektedir. Döviz bir ülkenin yabancı parasını ifade etmektedir bu demektir ki para da bir mal nasıl alınıp satılabiliyorsa aynı şekilde alınıp satılabileceğinden bir değeri, fiyatı vardır. Bir ulusal paranın başka bir ulusal para birimi için ne ifade ettiği, yani o para biriminin değerinin ifadesinin değeri *döviz kurunu* verir. O para biriminin değerinin biçilmesi ancak döviz kuru tarafından belirlenebilmektedir (Seyidoğlu, 1998: 317; Yıldırım ve diğerleri, 2006: 225).

Oynaklık (volatilite), belli bir piyasanın döviz kurunun veya menkul kıymetin belli bir zamanda fiyatının değişimini göstermektir. Statik açıdan ise belli bir veri setindeki gözlemlerin aritmetik ortalama etrafındaki değişimlerinin ölçülmesidir (Ayhan,2008:164). Volatilite basit bir ifade ile oynaklık terimi, bir değişkenin bir ortalamaya göre ani sıçramalar ve düşmeler yaşamasıdır (Albayrak, 2012: 58).

1.3.1. Döviz Kuru Oynaklığı Nedenleri

Her bir para biriminin fiyatı birbiriyle ilişkili olmasından dolayı her iki paranın talep ve arzını etkileyen unsurlar, bu paraların ilişkisindeki nispi oranı etkiler. Bu faktörler ve ilişkileri açıklayabilmek için piyasa beklentisi piyasa temelleri olarak iki şekilde sınıflandırabilmektedir. Piyasa temellerinde veya beklentilerinde gerçekleşen değişimler her iki para birimine olan talebi olumlu veya olumsuz etkilediğinden her iki para biriminin arasındaki kur da etkilenmektedir (Engel ve Hakkio,1993:48-49).

Piyasa temellerinin belirlenmesinde etkili olan unsurlar maliye politikaları devlet harcamaları gibi unsurlardır. Para politikasına baktığımızda oluşan para biriminin arzının artışı diğer bir para birimine göre değer kaybı olarak sonuçlandırılabilir. Reel gelir artışında ise yerli ve yabancı malların tüketimindeki artışta artacaktır. İthal mallarına oluşan talep doğrultusunda dövize olan talep artmaktadır, böylece dövizin değer kazanması yerli paranın değerinin düşmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda gerçekleşecek olan yerli veya yabancı yatırımların getiri riski ve derecelendirme oranları piyasa temelleri açısından çok önemlidir. Bir ülkeye yapılan yatırımın karlılığındaki artış o ülkeye döviz getireceğinden dövize olan arzın düşmesine ve ülkenin ulusal para değerinin artmasına neden olmaktadır (Engel ve Hakkio, 1993: 48-49).

Sanayileşmesi güçlü olan ülkeler döviz kuru oynaklığından etkilenmemektedir. Gelişmekte olan ülkeler ise döviz kuru oynaklığından etkilenmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin döviz kurundan etkilenme nedenlerini altı başlık altında incelenebilmektedir. İlk olarak, gelişmekte olan ülkelerin ticari hadlerde şoklar gözlenmektedir. İkinci olarak, ülkelerin maliye vergi politikaları kısıtlı olduğundan GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) oynaklığının arttığını görebiliriz. Üçüncü olarak, gelişmekte olan ülkelerin kredi notları düşük olduğundan güvenilirlik açısından nominal şoklar yaşamaları kaçınılmazdır. Dördüncü olarak, çeşitli politikalar veya krizler sonucu yabancı sermaye akışının gelişmekte olan ülkelere karşı durması dövizde kriz oluşmasına yol açabilmektedir. Son olarak, gelişmekte olan ülkelerin dışarı açık olmaması sanayileşmiş ülkelere oranla döviz kuru oynaklıklarının daha fazla olmasına yol açabilir (Hausmann vd. 2006:98-99).

Piyasadan gelen beklentiler döviz kuru oynaklıklarında önemli rol oynamaktadırlar. Aktiflerin değerinin ne olacağı onların gelecekteki değerlenmeleri ölçüsünde etkilenmektedir. Fiyat beklentileri burada ortaya çıkmaktadır, bu da döviz kuru oynaklığına sebep olmaktadır. Dolayısıyla döviz kuru değerinin de ileride artacağına dair beklenti olursa tüm yatırımcılar şimdiden alıp bekleyebilmektedir. Sonuç olarak ileride olan bir döviz kurunun değerlenmesi bugünkü kurun şimdiden artmasına, düşmesi ise kurun düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca piyasa temelleri de gelecekte olacak beklentilerden dolayı döviz kurunu etkilemektedir, gelecekte piyasada olan daralma veya artma likidite/nakit para sıkıntısı döviz kurunun bugünkü değerinin belirlenmesinde büyük rol üstlenmektedir (Engel ve Hakkio, 1993: 48-49).

Açık ekonomi, makro ekonomik yaklaşım, döviz kurlarının oynaklığının açıklanmasında savunmalar yapmaktadır. Bu savunmalarda malda talep şokları, verimlilik şokları kamudaki çeşitli harcama değişiklikleri, emek arzı gibi, parayla alakasız olan faktörlerde önem kazanacağından ülkenin dünyaya entegre olabilmesi açısından meta ve varlık piyasalarına entegre olması da önemlidir. Bu şokunun reel efektif döviz kurunu etkileyip yumuşatıp veyahut attırabileceği şeklinde savunmalar yapılmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda ticari serbestleşmenin reel ve nominal şoklar vasıtasıyla reel döviz kuru oynaklığına etkileri kısıtladığı görülmektedir. Bununla birlikte finansal serbestleşmeye bakıldığında nominal şokların yaşandığı durumlarda reel döviz kurunun oynaklığı artmaktayken reel şok durumunda ise oluşabilecek hareketlerin yok olduğu gözlenmektedir. (Calderón & Kubota 2009: 2).

1.3.1.1 Temel Değerlerdeki Oynaklık

Bretton Woods düzeninin çökmesiyle yeni bir sistem kurulamayışı gelişmişlik seviyesi yüksek ülkelerin sabit kur rejimini terk edip dalgalı kur rejimine geçmelerini mecbur kılmıştır. 70'li yıllarda görülen ve beklenmeyen para politikası şoklarıyla reel ve nominal kur etkilenmiştir. Sonuç olarak, bu kurlar yüksek oynaklık yaşamışlardır. Hedefi aşma teorisi 1976 yılında Dornbusch tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriyle para politikalarında aniden ve beklenmedik bir şekilde oluşan şokların döviz kuru üzerinde orantısız etkisi olduğu saptanmıştır (Calderón & Kubota, 2009: 2).

Bir ülkede uygulanmakta olan para, maliye ve döviz kuru politikalarıyla sınırları içerisinde işsizlik seviyesini değiştirebileceği gibi üretim seviyesinde değiştirebilmektedir. Ülkenin kendi içinde uygulamaya çalıştığı bu değişiklikler dış dünyadaki makroekonomik şartlarında etkilenip değişmesine neden olmaktadır. Ülkelerin yaptığı reel döviz kuru değişiklikleri yabancı reel döviz kurunu ters yönde etkileyeceğinden, iç tüketimdeki bir değişiminde yabancı mala olan talebin değişkenliğine neden olur (Krugman & Obstfeld, 2000: 533).

Ekonomik ve mali zorluklar yaşayan ülkelerin, sabit döviz kurlarını sürdüremeyip esnek döviz kurlarına geçmeye mecbur kaldığı durumlarda, dalgalı döviz kurunun sabit döviz kuruna göre daha istikrarsız bir yapıda olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedensellik ilişkisinin de geçersiz olduğunu savunan Friedman (2011: 91-92), dövizdeki dalgalanmaların çok yaşanmasının temel nedenini ekonomik yapıdaki

iktidarsızlıktan kaynaklandığını ve sabit döviz kuru sistemi uygulandığında bu semptomların ortadan kalkmasına yardımcı olamayacağından problemin çözümünü zorlaştıracaklarını iddia etmektedir. Ekonomik gelişmişlik ve enflasyon gibi temel olgular, dövizdeki arz ve talebi etkileyebilmektedir. Bu etkilenme sonucunda döviz kurlarında değişiklikler olmaktadır. Enflasyonun etkisini iki ülkeyle örneklendirecek olursak farklılaşan iki ülke arasındaki enflasyon ilişkisi enflasyonun düşük olduğu ülkenin fiyatlanması öteki ülkeye göre nispi olarak ucuzlayacağından düşük enflasyonlu ülke mallarına talep artmaktadır ve ülkenin sahip olduğu enflasyon düşük ise ülke parasına talep artmaktadır. Yüksek enflasyona sahip olan ülkenin de parasında arz artmaktadır. Böylece daha yüksek enflasyonun yaşandığı ülke parası düşük enflasyonlu ülke parasına göre değer kaybı yaşamaktadır. Enflasyonla döviz kurları arasındaki bağın açıklanmasında ekonomik gelişmişlik ile döviz kuru ilişkisi açısından daha basit kavramla açıklanabileceği söylenebilmektedir. Bunun nedeni ekonomik büyümenin, tüketim veya yatırım harcamalarındaki artışa olan bağılılığı döviz kurlarındaki etkisinin farklılaşmasıdır. Tüketim harcamalarındaki artıştan kaynaklanan büyüme sonucunda ithalatın artması söz konusu olacağından dolayısıyla yabancı paraya olan talebin döviz kurunun değerinin artmasına ve yerli paranın da değerinin düşmesine neden olabilmektedir. Yatırım harcamaları açısından baktığımızda ise artışın getirdiği büyümenin uzun vadede yerli para değerinin düşmesine yol açacağına dair bir kanıt bulunmamaktadır. Büyümenin yatırım harcamalarına olan talepten kaynaklandığı artan yatırımların maliyetleri düşürmesi ve yeni ürünlerin arzı sonucu ülke mallarına olan talepte artış gerçekleşebileceği söz konusu olabilmektedir. Bundan dolayı ihracattaki artış ithalatın önüne geçeceğinden yerli paranın değer kaybetmesine engel olmaktadır. (Walter, 2002: 76-77).

G7 ülkeleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada makroekonomik belirsizlik hâli ile döviz kuru oynaklığı arasındaki ilişkiyi araştırmış olan Morona (2009), parasal gelişimin volatilitesi ile döviz kuru volatilitesi bağında uzun dönemde ilişkileri olduğunu tespit etmiştir. Çalışmada döviz kuru oynaklığı ile makroekonomik oynaklığın nedensellik ilişkisini çift yönlü inceleyip makroiktisadi oynaklıktan döviz kuru volatilitesine doğru nedenselliğin daha pozitif çıktığını savunmuştur.

Edwards'a (1987) göre, gelişmekte olan ülkeler üzerinde yaptığı çalışmada Reel Döviz Kuru değişkenliğinin 10 kata yakın değiştiğini fark edip değişkenliğin parasal ve reel değişkenliklerden etkileneceği sonucuna varmıştır. Dış ticaretteki

değişkenliklerin uzun dönemde Reel Döviz Kurlarında oluşacak olan iktidarsızlıkta önemli rol oynadığına, kısa dönemde Nominal Döviz Kurlarında yaşanabilecek etkilerin değişkenliğinin etkili olduğu sonucuna varmıştır. Kısa dönemde yaşanan bu Reel Döviz Kurundaki volatilitenin geriletebilmek için Serbest Kur Rejiminden vazgeçip sürünen pariteler türü Sabit Kur Rejimini kullanmayı tavsiye etmiştir.

1.3.1.2. Değişimdeki Beklenti Faktörü

Döviz kuru oynaklıkları belli bir ölçüde piyasa temellerinden kaynaklanıyor olsa bile baktığımızda dalgalanmalardaki büyüklükler sadece piyasa temellerinden kaynaklanmadığını göstermektedir. Yatırımcı beklentileri piyasa temelleri haberleri aldığı sürece değişmektedir. Böylece, yatırımcının döviz arz ve talebini etkileyerek döviz kurlarında oynaklık oluşmasına neden olabilmektedir yani piyasa temellerin gelecekteki durumunu bilen borsacılar haberler doğrultusunda beklentiler oluştururlar. Bu konudaki en önemli beklentilere sebep olan haber kaynakları politika ve merkez bankasının verdiği kararlar hedefler açıklamaları sonucu beklentiler oluşumunu etkilemektedir. Ayrıca hükümetlerin yapacağı kamu harcamaları projeleri vergi ve ekonomik paketler piyasa temellerinin gelecekteki yapısını değiştirebileceğinden yatırımcı beklentilerinin değişip hızlı bir şekilde yön değiştirmesine neden olmaktadır Bunun sonucunda beklentilerdeki değişimler döviz kuru oynaklığına sebep olabilmektedir (Engel ve Hakkio, 1993: 49).

Faiz oranları ve döviz kurları arasında önemli bir bağ vardır. Karlılık gözeten firmalar nakit varlıklarını yüksek faiz getirisi sunan para cinsinde tutmaya çalışırlar. Ülkelerden birinde artabilecek olan faiz oranı o ülkeye olan para birimine olan talebin artmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda talebin arttığı ülkenin para birimi diğerlerine karşı değer kazanmaktadır. Yatırımcılar bir ülkede faizlerin artacağı beklentisindeyse karlı çıkmak için o ülkenin para birimini önceden satın almaktadır. Bunun sonucunda faizler artmasa bile o ülkede para birimi değerlendirilmektedir (Walter,2002: 83-85).

Westtherhoff (2011) deneysel anlamda gözlemlediği döviz kuru volatilitelerini sebepleri ve merkez bankası müdahaleleri sonucu hangi koşullarda döviz piyasalarını sakinleştirebileceğini çalıştığı makalesinde; piyasada, döviz kuru temel değerinin kararsız olduğu durumlarda merkez bankasının hedef destekleyici hareketlerindeki sapmaları azaltabileceği yönünde savunmalar yapmaktadır. Merkez bankası

müdahalelerinin kura etkisi volatilitiyi azaltıcı veya arttırıcı şekilde olabilmektedir. Bazı durumlarda volatilitite etkilenmeyebilmektedir. Piyasada Merkez Bankasının alacağı tutumlar konusunda belirsizlik olduğu durumlarda, Merkez Bankası'nın müdahalesi sonucunda ilerde ortaya çıkmış olan belirsizlik düşeceğinden volatilitite düşebilmektedir. Spekülatif ataklar geliştiğinde Merkez Bankasının müdahalesiyle para kaybetme ihtimali doğan spekülörler Merkez Bankası kur savunması sonucunda kaybı arttırmamak için spekülatif atakları yavaşlatarak döviz kuru volatilitisini düşürücü etki yapabilmektedirler. Ayrıca Merkez Bankasının müdahaleleri sonucunda özel sektörde belirsizlik ortaya çıktığı anda belirsizlikten kaynaklı döviz kuru volatilitesi artabilmektedir. Merkez bankasının bazı kendine güvenip yaptığı müdahaleler sonucunda ise yeterli olabilmenin verdiği müdahale spekülatif atakla yön değiştirip volatilitenin yükselmesine sebep olabilmektedir. Diğer bir açıdan bakıldığında ise Merkez Bankasının bazı müdahaleleri döviz kuru piyasanın müdahalelerine göre yetersiz kalacağından yapılan müdahale sonucu döviz kuru volatilitesinde etkileşim sağlanmamış olabilmektedir (Bonser-Neal, 1996: 50-51).

Amerikan Doları, İsveç Frangı, İngiliz Sterlini ve Japon Yeninden iki taraflı döviz kurları üzerinde çalışmalar yapan ve aynı zamanda Fed'in, yani Amerikan Merkez Bankasının döviz piyasalarına yapmış olduğu müdahaleleri üzerine çalışan Adrangi v.d. (2011) Frank pound ile dolar arasındaki volatilitiyi incelediği çalışmada volatilitiyi büyük ölçüde Fed'in etkilediği görülmüştür. Ancak Japon Yeni ve Dolar arasında mücadele sonucunda kurun oynaklığından belirgin bir değişiklik tespit edilememiştir. Yazarlar döviz literatürüyle uğraşanların Merkez Bankasının döviz kurlarını ortalamaya yöneltmek amacıyla böyle bir beklenti geliştirdiklerini öngörüp döviz kuru volatilitesindeki artışın beklenti sonucu gerçekleşen döviz alım satımlarının artmasından kaynaklandığını savunmaktadır.

Merkez Bankasının müdahalelerinin etkisiyle bilimsel makalelerdeki deneysel bulgular karmaşıklaşmaktadır. Müdahalenin etkinliği durumunda dahi müdahalenin volatiliteye olan etkisi kısa sürelidir. Ayrıca deneysel incelemeler esnek kur rejimleri alanında Merkez Bankası müdahalesinin volatilitiyi arttırdığını belirtmiştir (Ishii v.d., 2006: 1).

1.3.1.3. Spekülatif Ataklar

Aynı mal ve hizmette olduğu gibi sermayelerinde global anlamda dolaşımının engellenememesinin piyasanın daha verimli çalışmasına yol açacağı düşüncesi 2008 Krizi öncesinde onaylanmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri ve IMF gibi bazı sermaye otoriteleri borç isteyen gelişmekte olan ülkelere; döviz kuru kontrollerini kaldırma sermaye piyasalarını yabancı ülke bankalarına açma yönünde baskı uygulamaktaydılar. Serbest ticaretin yararları belgelendirilmiş olup bunun yanı sıra tam sermaye hareketliğinin kazanımları konusu henüz netleşmemiştir. Buna sebep olan finansal sektör ile reel ekonomi arasındaki temel değişikliklerdir. Aslına bakarsak Sermaye otoriteler sermayeyi etkin biçimde dağıtabilmektedir. Birbirlerine bağlı finansal kurumlar, büyük üretici firmaların giremeyeceği kadar ekonominin geri kalanı için devasa negatiflik içerebilecek riske girmektedirler (Birdsall ve Fukuyama, 2011: 46-47).

1990'ların ekonomik anlamda göze çarpan gelişmelerinden biri uluslararası sermaye hareketlerindeki artıştır. Bu hızlanmanın nedeni ise finansal liberalleşme bilgi teknolojilerindeki gelişmenin ve kurumsal yatırımcı sayısında yaşanan hızlı artışlardan kaynaklanmaktaydı. Gelişmekte olan ülkelere bu akımlar tasarrufları arttırmaya teknoloji transfer maliyetlerini olabildiğince düşürüp yerel finans sektörünün gelişmesine ve insan sermayesinin büyümesine katkı sağlamıştır. Ancak gelişmekte olan zayıf döviz kuruna sahip ülkelere sermayedar akımlar, döviz kuru üzerinde aşırı baskı oluşturmıştır. Aslına bakarsak sermayedar argümanların büyüklüğü gelişmekte olan ülkelere sermaye akımlarının ekonomik büyümelerinin veya dış ticaretteki açıklarının da önüne geçerek döviz kuru hareketlerinde ana belirleyici olarak ortaya çıkmışlardır (Jadhav, 2005:1).

Yatırımcılar piyasayla ilgili yeni bir bilgi olmadan döviz kurlarının gelecekte açacağı değerle ilgili öngörülerini değiştirebilmektedirler ve bu değişen öngörüler sonucunda döviz kuru etkilenebilmektedir. Spekülatif kabarcıklardan etkilenen döviz kurları buna örnek teşkil etmektedir. Döviz kurları spekülatif kabarcık teorisine göre piyasa temelleri doğrultusunda görülmesi gereken denge döviz kurlarından farklı görülüyorsa, bu değişkenliğin nedenine bakıldığında tek neden olarak döviz kurlarının artacağı veya azalacağı beklentisinin ortaya çıkması spekülatif kabarcıkların varlığından söz edilebilmektedir, önce şişme ve sonrada yok olma eylemini göreceklereinden ötürü spekülatif kabarcık ismini almaktadırlar. Yeterli sayıda yatırımcının piyasa temellerinden bağımsız olarak bir para biriminin değerinin artacağı

yönümde izlenimin olması durumu varsayıldığında, bu durumda oluşacak olan spekülative kabarcık para biriminin değerinin artmasına neden olacaktır. Aynı zamanda, beklentilerin doğruluğu sonucunda da para birimi değerinde artış olabileceğinden para birimi değeri artacağı inancına olan artış doğrultusunda da yatırımcılar tarafından ilgili para birimine olan artışları beraberinde getirip talep artışı görülebilmektedir. Bu durumda piyasa temellerinde bu para birimi hiçbir değişim görmemesine rağmen ciddi anlamda değerlenebilmektedir. Ancak yatırımcıların bu değerlenmenin piyasa temelleri tarafından desteklenmediği izlenimini aldıkları andan itibaren satışlarda artış görülmeye başladığından spekülative kabarcığın sönmesine ve para biriminin hızlı bir şekilde değer kaybetmesine neden olmaktadır. Bundan dolayıdır ki spekülativeörlerin tutum ve davranışları dalgalı kur sisteminde döviz kuru volatilitelerini arttırıcı etki yapabilmektedir. (Engel ve Hakkio, 1993: 50).

Ticaret ve finansal serbestleşmeyle reel döviz kuru volatiliteleri arasındaki bağı inceleyen Calderon ve Kubota (2009), verimlilik şokları ile para ve maliye politikası şoklarının sonucu yüksek döviz kuru oynaklıkları olduğunu gözlemlemiştir. Uluslararası mal ve hizmet piyasalarına entegre olan ülkelerde daha istikrarlı döviz kuru izlendiği finansal serbestleşmenin sonucu reel döviz kuru dalgalanmalarından artış ve yabancı yükümlülükler oranında borç artışı sonucunda borç oranı arttıkça döviz kuru oynaklığı daha fazla arttığı tespit edilmiştir.

Hau'nun (2002), ticarete reel efektif döviz kuru oynaklığı ile dışa açıklık arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında teorik olarak nominal katıklıklara sahip dışa açık olan ekonominin dışa açıklığı artma gösterdikçe para ve arz şokları sonucu daha düşük reel döviz kuru değişimleri olacağını savunmuştur. Bununla birlikte, 48 ülke üzerinde yapmış olduğu deneysel çalışmasından elde ettiği sonuçta, ülkeler arasındaki farklılığın çoğunluğunun ülkelerin dışa açıklık düzeyinin farklılaşmasını tespit edip çalışmalarında bu farklılığı savunmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerdeki döviz kuru politikalarına global finansal krizin etkilerini inceleyen Coudert (2011), döviz kuru politikaları değişimi olarak döviz kuru oynaklığını irdeleyip global finansal stres göstergesi açısından global piyasalardaki oynaklığın değişimini kullanabilmektedir. İncelenen araştırmalarda, gelişmekte olan ülkelerde global finansal streste artışı sonucunda döviz kuru oynaklığının arttığını ancak bu artışın orantısız olarak global satış oynaklığı artışından da fazla etkilendiği daha yüksek oranda arttığı gözlemlenmektedir. Bu artışın sebebi olarak ise ülkelerin kriz sonrasında ortaya çıkan piyasa baskısındaki artışın sonucunda yerel para birimiyle

Dolar arasındaki bağlantıyı zayıflatmalarından kaynaklanabildiğini savunmaktadırlar. Ayrıca, bölgesel anlamda bakıldığında gelişmekte olan para birimlerinden birindeki oynaklık, bölgesel anlamda diğer para birimi olan ülkeleri etkileyip onlara sıçradığı görülmektedir. Sermaye kontrollerinin etkinliğini ölçen Edwars ve Rigobon (2009), 1990 yıllarında uygulanan sermaye kontrollerinin dış şoklara karşılığının savunmasızlığına olan etkisini incelemiştir. Araştırmacılar, yaptıkları çalışma sonucunda sermaye kontrollerinin arttırılmasının döviz kurlarının salt oynaklıklarını yükselttiğini ancak nominal döviz kurlarının dış etkilere olan savunmasızlığını düşürdüğünü tespit etmişlerdir.

1.3.2. Döviz Kuru Oynaklığının Etkileri

Döviz Kurları ülke ekonomileri için önemli argümanlar arasındadır. Döviz kurunda yaşanan sansasyonların ekonomik göstergelere etkileri olmaktadır. Döviz kuru volatilitésinden kaynaklanan belirsiz olma durumu ve risk artışı sebebiyle bu etkilerin negatif olduğu görülmektedir. Üretim, yatırım, dış ticaret ve büyüme gibi makro ekonomiler açısından önemli olan argümanlar üzerinde volatilité olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle döviz kuru volatilitésinin modellenmesi ve önceden kestirilmesi, merkezi otoriteler ve yatırımcılar açısından oldukça önemli olmaktadır.

Teorik ve deneysel anlamda döviz kuru volatilitésinin ekonomiye etkileri önemli bir tartışma konusu olmaktadır. Obsell ve Royoff (1955) in yaptığı çalışmalarda döviz kuru volatilitésinin firmaları ve hane halkını dolaylı ve dolaysız yönden negatif açıdan etkilediği belirtilmiştir. Örneğin, dolaysız yönden firmaların gelecekte oluşacak risklerden kaçınmaları için kar oranlarını arttırması gösterilmektedir. Bunun sonucunda fiyatları yükselmektedir. Dolaylı olarak da, döviz kuru tüketim sonucu ortaya çıkan zaman kaybı volatilitéyi etkileyerek hane halkının mutsuz olmasına yol açtığı düşünülmektedir. Engelin katıldığı diğer bir görüşte ise, döviz kuru volatilitésinin refah etkisine neden olmadığı ileri sürülmektedir.

1.3.2.1. Yatırımlara etkisi

Yatırımlar ile döviz kuru volatilité arasında güçlü bir bağlantı olduğu bilinmektedir. Döviz kuru volatilitésini ile yatırımlar arasındaki bağın incelenmesiyle alakalı birçok araştırma mevcuttur. Bu araştırmaların deneysel sonuçlarınca aralarında kuvvetli fakat negatif bir ilişki söz konusudur. Yatırımcılar aldıkları kararlarda

piyasadaki belirsizlikler ve risk ortamını unutmadan karar vermek zorundadırlar. Döviz kurunda yaşanan oynaklık hareketlerinin neden olduğu belirsizlik ortamının sonucundan, yatırımcılar karşılaştıkları risklerin risk maliyetini hesapladıklarından yatırım yapmakta korkak davranmaktadırlar. Finansal sistemi kırılgan yapıda olan ve yabancı tasarruflara ihtiyaç duyan ülkelerde, döviz kurlarında yaşanan belirsizlikler yatırımlar açısından negatif etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Ekonomiden üretilen mallar için ithal olan mallara ihtiyaç olması durumunda, döviz kurlarına olan ihtiyaç artmaktadır. Kurda yaşanan ihtiyaçlar beraberinde getirilecek olan maliyetlerin yeniden hesaplanıp artmasına neden olmaktadır. Maliyetlerdeki artışın sonucu yüksek fiyatlar satışı etkileyerek satışlarda azalan bir talep doğurmaktadır. Bu sebeple ithal mallara ihtiyaç duyan ve tüketime dayalı ekonomi izleyen gelişmekte olan ülkeler açısından kurdaki oynaklığın kontrollü bir şekilde bile olsa, rahatlatılması yatırımları azaltıcı bir etki yapacaktır (Özçiçek, 2007: 74-81).

Döviz kuru volatilitesi ile doğrudan yabancılar tarafından gerçekleştiren yatırımlar arasındaki bağı inceleyen teorik tartışmalara iki başlık altında bakılması mümkündür. İlk gruba baktığımızda üretimde esneklik üzerine çalışmaları görülmektedir. İkinci grupta ise riskten kaçınma davranışı üzerine çalışılmaktadır. İlk grup üretimde esneklik argümanına göre döviz kuru volatilitesi doğrudan yabancı yatırımcılarla alakalıdır. Yani yatırımların döviz kuru volatilitesindeki artışla artacağı öngörülmektedir. İkinci grup olan riskten kaçınma argümanına göre ise, yatırımcılar yatırım yaparken karar aşamasında karşılaçacakları riski hesaplayıp bu risklerini dengelemeye çalışmaktadırlar. Döviz kuru hareketlilikleri yatırımın getirilerine ekstra risk eklemektedir çünkü yüksek döviz kuru değışimleri belirsizlikle eşdeğer olarak beklenen döviz kuru seviyesinin düşmesine neden olmaktadır. Yatırımda karar verici firmalar kar fonksiyonlarını oluşturabilmek için beklenen döviz kuru seviyesini kullandıklarından dolayı döviz kuru volatilitesinin yükselmesi yatırımların beklenen değerinin negatif etkilenerek doğrudan yabancı yatırımların düşmesine neden olmaktadır (Goldberg, 2009).

Esnek Kur Rejimlerine göre Sabit Döviz Kurlarını yurtiçi yatırımlar ve doğrudan yabancı yatırımların daha çok etkilediğini savunan Aizenmann (1992), esnek kur rejimi altında olabilecek parasal şok etkilerinin beklenen karlılığı azaltacağını savunmuştur. Ancak Sabit Döviz Kurlarının parasal şoklar ve reel ücretler ve üretim üzerindeki etkisini daha iyi koruyacağını beklenen karlılığın daha fazla artacağını karlılığın

yüksekliği sonucunda daha çok yurtiçi ve doğrudan yabancı yatırımı teşvik ettiğini savunmaktadır. Aizenmann, ekonomide verimlilik şoku yaşanması sonucu esnek döviz kuru sistemlerinde döviz kurları reel ve nominal olarak değerieneceğini öngördüğünden dolayı verimlilik şoku sonucu istihdam genişlemesini azalacağını ön görmektedir. Sabit döviz kuru rejiminin ise verimlilik şokları sonrası nominal olarak değerieneceğini ön gördüğünden dolayı verimlilik şoku sonucu istihdam genişlemesinin azalacağı öngörülmektedir. Nominal döviz kurunun değışmemesinden dolayı esnek kur rejimlerine göre verimlilik şokları sonrası, nominal döviz sonuç olarak, sabit döviz kuruyla pozitif verimlilik şoku sonrası artan istihdam beklenen kardaki artışa neden olmaktadır. Beklenen karlılık artışının da yurt içine doğrudan yatırımların artmasına yol açacağı bilinmektedir.

Gelişmekteki ölkeler açısından Reel Döviz Kuru belirsizlik ve özel sektör yatırımları arasındaki bağı inceleyen Serven (2003), yatırım kararlarını etkileyebilecek olan değışkenliklerin etkisi ortadan kalktığında döviz kurlarına yansıyan belirsizliğin özel kurumlara yansımalarının negatif olacağını tespit edip belirsizliğin yüksek olduğu durumda da bu etkinin daha çoğalacağını tespit etmiştir. Ayrıca, Serven (2003), dışa açıklık ve finansal sistemden kaynaklanan zayıflıkların döviz kuru belirsizliğinin yatırımlar üzerindeki etkisini önemli ölçüde belirlediğini ve yüksek dışa açıklılığa sahip olan negatif finansal sistemlerde belirsizliğin yatırımlar üzerinde negatif etkisini oldukça arttıracığını savunmaktadır.

1.3.2.2. Büyüme Etkisi

Ekonomik anlamda gelişmişlik birçok makro ve mikro ekonomik argümanlarla ilişki içindedir. Döviz kuru volatilitésinin artışı sermaye hareketleri, üretim, faiz oranları yatırımı enflasyon ve dış ticaret üzerinde negatif sonuçlar doğurduğundan ekonomik gelişmişliği de olumsuz etkilemektedir. Finansal sistem açısından güçlü olan ölkeler döviz kuru volatilitésinin büyüme üzerinde olumsuz etkisini tolere edecek yetkilere sahipken finansal sistemin zayıflamasıyla şoklar açısından kırılgan olan ölkelerde volatilité büyümenin önünde duran en büyük engellerdendir (Aghion et al., 2009: 511).

Döviz Kurunda, volatilité yaşanan gelişmekte olan ölkelerde üretim ve yatırımın azalmasına neden olacağından ekonomik büyüme azalmaktadır. Diğer yandan kurda yaşanan artışlar sebebiyle para politikası araçlarından faizin arttırılmasına sebep olmaktadır. Faizlerin artmasından kaynaklanan artış tasarrufların artmasına ve tüketime

sabit kur sistemi uygulandığı tepit edilen, yani volitalite korkusu sergileyen ülkelerin kişi başına düşen GSYİH'da yüksek büyüme hacmi sergiledikleri görülmektedir. Yazarlar sanayileşmiş ülkelerde döviz kuru sistemi tercihi ile büyüme arasında istatistiksel manada anlamlı bir ilişki tespit edemeyen araştırmacılar sanayileşmiş ülkelerde döviz kuru sisteminin büyüme üzerinde istatistiksel bağlamda anlamlı etkiler olduğunu bulmuşlardır. Bu bulgular sonucunda esnek kur sisteminden sabit kur sistemine geçildiğinde sanayileşmemiş ülkelerde kişi başına düşen GSYİH büyümesinin % 1.3 arttırabileceğini belirtmektedirler.

41 ülke üzerinde yaptığı çalışmasında Döviz Kuru volatilitesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Schnabl (2007), gelişmekte olup sanayileşmiş ülkeleri yakalamak üzere olan ülkelerin döviz kurlarının istikrarlı olmasının ekonomik büyüme açısından olumlu etkiler yapacağını öngörmektedir. Bu etkinin döviz kurlarındaki istikrarın katkı sağladığı dış ticaret, ekonomik istikrar, sermaye akımları gibi ekonomik argümanlar yanı sıra iş gücü ve varlık piyasaları açısından da istikrarın gerçekleşmesine katkı sağladığı savunulmaktadır. Ancak yazar bu inceleme ve araştırmalar sonucunda Döviz Kuru volatilitésinin azaltılmasının ülkelerin büyümesine pozitif katkı yapacağını sonucuna ulaşmış olsa da bu etkinin her zaman doğrusal anlamda olmayabileceğini, düşen faiz oranlarının sabit döviz kurlarının çektiği yabancı sermaye sahiplerinin gelişi sonrası varlık balonları oluşturabileceğini savunarak ekonomik büyümedeki pozitif etkileri negatife çevirebileceği yönünü savunmaktadır.

1.3.2.3. Dış Ticarete Olan Etki

Döviz Kuru volatilitésinin artması belirsizlik ortamının oluşması ve risklerin oldukça yükselmesine yol açacağından uluslararası ekonomik etkileşimleri negatif yönde etkilemektedir. Uluslararası ticaretle uğraşan ekonomik birimlerin gelecekte öngöremedikleri kur seviyesinden dolayı maliyet hesaplamaları ve kârını belirleyemediklerinden dış ticaretin azalması kaçınılmaz olmaktadır. İhraç malları üretilip ithal mallara çok fazla talep olan ülkelerde kur belirsizlikleri büyük risklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Üreticiler, girdi özellikle hammadde ithal ederek ürettiği malını ihraç ederken kur kaynaklı getirilerini hesaplayamadıkları durumlarda risk almak istemeyerek ihracatı kısma eğilimi izlemektedirler. Ayrıca belirsizlik ortamından kaçan yabancı tasarruflar ülkeye giren sermayenin azalıp yatırımların düşmesine sebep olmaktadır (Hooper & Kohlhagen, 1978: 483-511). Ülkeler döviz

kuruyla alakalı istikrar kazandıracak ve riski olabildiğince azaltacak önlemler almak durumundadırlar. Böylece ödemeler dengesi bilançosunda oluşabilecek negatif etki azaltılmaktadır. Ayrıca bu riskler ve önlemler yabancı sermaye girişini hızlandırıp artış görülmesine neden olmaktadır.

Döviz Kurundaki volatilité uluslararası ticareti farklı açılardan etkileyebilmektedir. Dalgalanmalar ticaretin maliyeti ve belirsizliğini arttıracakını öngörmektedir. Bu durumda ekonomik birimlerin uluslararası ticari aktivitelerini azaltması kaçınılmaz olabilmektedir. Dolaylı açıdan baktığımızda ise üreticinin ve tüccarların riskten kaçınma dürtüsüyle hareket etmeleri, yatırımlarını farklılaştırma yönünde yol almalarını etkiler. Bu durum uzun dönemde ticaret akımlarını etkileyip üzerinde döviz kuru volatilitésinin etkili olmasına sebep olabilmektedir (Seyidoğlu, 1998: 326).

Döviz kuru volatilitésinin dış ticaret üzerindeki önemli unsurlarından biriside batık maliyetlenme olmuştur. Farklılaştırılmış ürünlerin uluslararası ticarete yer tutması üreticilerin ihracat piyasalarına özel niş ürünler üretmek üzere üretim tesisleri kurmalarına bu piyasalarda yeni pazarlama ve dağıtım ağları oluşturmalarına sebep olmaktadır. Firmalar ihraç piyasalarına girmek için katlanmak zorunda oldukları batık maliyetler sonucu kısa dönemde oluşabilecek olan döviz kuru volatilitésine karşı daha az tepki vereceklerinden değişken maliyetlerini karşılayabildikleri sürece piyasada var olmayı tercih etmektedirler. (Clark vd. 2004: 16).

Frankel (1991) 'e göre, firmaların ihracattaki stratejik çalışmaları piyasaya giriş ve çıkış engelleri açısından bağlantılıdır. Piyasaya giriş maliyetiyle ihracattan elde ettiği karı piyasadaki çıktığı zaman çıkış mahiyetiyle piyasada kalmayla ihracattan elde edeceği zararı karşılaştırarak piyasaya giriş ve çıkış kararı vermektedirler. Risk yansız kabul edilen monopolcü rekabet piyasasında boy göstermekte olan şirket, reel döviz kurlarının bir işlevi olan dış satıştan (ihracat) elde ettiği parayı yükseltmeye çalışmaktadır. Şirketin kar elde edebilmesi için ihracattan kazandığı parayı piyasaya giriş ve çıkış maliyetlerinin üstünde tutması gerekmektedir. Döviz kuru volatilitésindeki artış sonrası piyasaya giriş ve çıkış maliyetleri nakit akım fonksiyonunun konveks olması sonucunda ihracat sonucunda elde edilen kardan daha geç artarak piyasaya yaşanan firma girişlerinden dolayı piyasadaki firma sayısı ve ihracat artmaktadır. Dolayısı ile döviz kuru riskindeki artışlar ihracatı pozitif anlamda etkilemektedir. Dünya

piyasalarına yapılan ihracatları bir reel seçenek olarak değerlendiren Broll ve Eckwert (1999), reel döviz kuru artışlarının reel döviz piyonları değerini arttırıp dış ticaret anlamında potansiyel artışlar yaşanmasına neden olduğunu savunmaktadır. Üreticilerin döviz kurlarının ilerideki durumunu bilmeden üretim yaptıklarını ancak ilerideki duruma göre ürünlerini döviz kuruna bakmaksızın iç ve dış piyasada satacaklarını değerlendirdiklerinden döviz kuru volatilisinde ki artışın üretici açısından ileride daha yüksek karla ihraç etmek ya da yurt içi piyasaya satış gibi iki kanı oluşabileceğini belirtmişlerdir. Bunun sonucunda şirketlerin riskte kaçınma oranının birimin altında olması durumunda döviz kuru volatilitésinin dış ticareti pozitif etkileyeceği tersi durumunda ise negatif etkisinin ortaya çıkmasının kaçınılmazlığını savunmaktadırlar.

Clark'ın (1973) geliştirmiş olduğu dış ticaret açısından önemli görülen firmanın dış ticaret yapma kararının uzun vadedeki karlılığa dair beklentisi ile ilgili olduğu varsayımında, şirketin yurt dışı ihracatlardan elde ettiği getirinin yerli para cinsinden miktarını kesin olarak bilemeyeceğinden, firmanın karlılığında dalgalanmalarının döviz kuru tahmin edilememesinden kaynaklandığını, firmanın riskten kaçan yapıya sahipse arz eğrisini kısararak ihracatı kısacağı savunmaktadır.

Hooper ve Kohlhagen (1978) göre, ithalatçı sadece iç piyasalarda üretim gerçekleştirmek amacıyla ara mal ithalatı yapmakta olan ve sattığı ürünler için piyasada fiyat alıcı konumundaki bir üretici olarak nitelendirilmiştir. İhracat ise uluslararası piyasada sattığı ürünleri satan tekel olarak belirtilmektedir. Yapılan dış ticaretin bir kısmı ihracatçının para birimiyle yapılırken yapılan dış ticaret işleminin diğer kısmı ithalatçının para birimiyle yapılmaktadır. Yapılan ihracatın bir kısmı hedge işlemlerine tabi tutulmaktadır. Dış ticaret iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşamada yerli üretici olarak nitelendirilen ithalatçı elindeki üreteceği ürüne olan talebi arz ederek üretimde kullanacağı ara mal için ihracatçıyla masaya oturur anlaşma yapar. İthalatçının riski en aza indirme derecesi yükseldikçe döviz kuru volatilitésinin ithalat talebine olumsuz etkisi artmaktadır. Aynı şekilde ihracatçıda riski en aza indirme seviyesine gireceğinden riski azaltma seviyesi arttıkça ihracatı negatif etkilemektedir. Sonuç olarak, dış ticaret işlemlerindeki yabancı paranın hedgelye tabi tutulmayan kısmı yabancı para oranı talebin fiyat karşısındaki esnekliği arttıkça artmaktadır. Hooper ve Kohlhagen (1928), döviz kuru volatilitésinin oluşturduğu bu risklerin ithalatçı veya ihracatçı açısından bir farkı söz konusu olmayacağını ve kur riskinden artışın ticaret hacmini negatif açıdan etkileyeceğini savunmaktadır.

Vadeli döviz piyasasının varlığı veya olmayışı durumunda döviz kuru volatilitesi ile dış ticaret arasındaki bağın değişebileceğini savunan Viaene ve Vries (1992), bu piyasanın olmayışı söz konusu ise döviz kuru volatilitesindeki artışın ihracatı ve ithalatı etkileyip azaltacağından ülkelerin verdiği dış ticaret açığı kaçınılmaz olacağını öngörmektedir. Vadeli döviz sermayelerinin bulunması durumunda ise ithalat ve ihracatın döviz kuru volatilitesi sonucu değişen oranlardan ters yönde yararlanabilirliğinden dolayı döviz kuru volatilitesindeki artışın ithalat ve ihracattan birini pozitif etkileyebilirken diğerinin negatif anlamda etkilenmesine neden olabileceğini iddia etmişlerdir.

Döviz kuru volatilitesi ile dış ticaret arasındaki ilişkinin belirsiz olan yapısı vardır ve bu yapıyı varlık portföyü açısından açıklayan çalışmalarında geleneksel varlık portföyü modeli ile incelemelerde bulunmuşlardır. Varlıkların standart ve riskli varlıklar olabileceklerini savunmaktadırlar, bu varlıkların volatilitenin artması durumunda yatırım çekmelerinin risk durumuna bağlı olarak azalabilmekte ve artabilmekte olduğunu belirtmektedirler.

İKİNCİ BÖLÜM

DİŞ TİCARET: KAVRAMSAL ARKA PLAN VE DÖVİZ KURU OYNAKLIĞININ İHRACATA ETKİSİ

2.1. Dış Ticaret Kavramı

Dış ticaret iktisadi ve siyasi anlamda bağımsız ülkelerin birbirleriyle gerçekleştirdikleri mal, hizmet, sermaye ve fikri mülkiyet bağlamında alış satışlarını ifade etmektedir. Uluslararası ticaret veya dış ticaret, ülkeler arasında mal veya hizmet satın alma, değiştirme veya satma sürecidir. Birçok ülkenin vergi veya tarifelerle her iki tarafa da karşılıklı yarar sağlayan ticaret anlaşmaları vardır. Uluslararası ticaret, ulusların, başka türlü bulunamayan ürün ve hizmetler için pazarlarını büyötmelerine izin vermektedir. Tüketicilerin ürün, alkol ve otomobil gibi daha fazla ürün seçeneğine sahip olmalarının nedeni budur. ABD'de Brezilya kahvesi veya Japon yapımı bir araba satın alma fırsatı, uluslararası ticaretin bir etkisidir. Pazarı uluslararası mallarla genişletmek, daha düşük rekabet yaratarak daha düşük fiyatlar ve tüketiciler için daha fazla çeşitliliğe yol açabilmektedir. Uluslararası ticaret aynı zamanda Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarını (GSYİH) veya üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerini artırarak ülke ekonomisini geliştirmeye yardımcı olmaktadır (Harmon, Angela, Salem, 2019).

Uluslararası ticaret (UT) veya dış ticaret ülkelerdeki ekonomik büyümenin ana kaynaklarından biri olarak görölmektedir. Uluslararası ticaretin gelişmesine yönelik etkiler teorik olarak klasik, neoklasik ve modern ekonomik olarak temellendirilmiştir. Ancak ampirik araştırmalar, uluslararası ticaretin ülkelerin büyümesi üzerindeki etkisinin belirsiz olduğunu göstermektedir: Uluslararası Ticaretin ülkelerin performansındaki etkileri olumlu (Frankel J. A. ve Romer D., 1996; Alcala F. ve Ciccome A., 2004; Awokuse T.O. 2008; Sun P. Ve Heshmati A., 2010; Saha S., 2012; Velnampy T. ve Achchuthan S., 2013; Keho Y. 2017), olumsuz (Abdulkadhim Altaee

H.H., El-Jafari M.K. ve Khalid M.A., 2016) veya önemsiz/anlamsız olabilir (Bakari S. & Mabrouki M., 2015).

Uluslararası ticaret, orada bulunmayan ülkelerde belirli ürün veya hizmetlerin gösterilmesine izin vermektedir. Dünya olayları, malların fiyatını artıran ürün ve hizmetlerin arz ve talebini etkilemektedir. Örneğin, belirli bir ülkedeki huzursuzluk veya savaş, belirli bir malın üretimini azaltabilmektedir, hatta durdurabilmektedir, bu da o ürünün daha az üretileceği anlamına gelmektedir. Ürün yüksek talep görüyorsa, arz azaldığı için fiyatı artmaktadır. Bununla birlikte, belirli bir malın fazla olması, arzın talebine bağlı olarak arttığı için üründe maliyetin düşmesine neden olabilmektedir (Harmon, Angela, Salem, 2019).

2.2. Dış Ticaretin İşleyişi ve İthalat-İhracat Kavramları

Uluslararası ticaret, arz ve talebin ve dolayısıyla fiyatların küresel olayları hem etkilediği hem de etkilendiği bir dünya ekonomisine yol açmaktadır. Örneğin Asya'daki siyasi bir değişim, işgücü maliyetinde bir artışa yol açabilmektedir, böylece Malezya merkezli bir Amerikan spor ayakkabı şirketinin üretim maliyetlerini artırabilmektedir ve bu da yerel alışveriş merkezinizde tahsil edilen fiyatta bir artışa neden olmaktadır. Öte yandan, işgücü maliyetindeki bir düşüş, yeni ayakkabılar için daha az ödeme yapılmasıyla sonuçlanabilmektedir. Küresel pazarda satılan bir ürüne ihracat denir ve küresel pazardan satın alınan bir ürün ithalattır. İthalat ve ihracat ödemeler dengesinde bir ülkenin cari hesabında muhasebeleştirilebilmektedir.

Uluslararası ticarete ithalat, bir ülkedeki bir işletme veya şahıs tarafından başka bir ülkedeki bir kaynaktan satın alınan bir mal veya hizmettir. İhracat ise bir ülkedeki bir kişi veya işletme tarafından başka bir ülkedeki alıcıya satılan bir mal veya hizmettir. İthalat ülkeye gelirken ihracat ülkeden ayrılmaktadır. Yiyecek, giyecek, şarap, petrol, hisse senetleri ve hatta para birimi de dâhil olmak üzere dünyanın her yerine ihracat ve ithalat yapmak için neredeyse her tür ürün mevcuttur. Bankacılık, işgücü, turizm ve ulaşım gibi hizmetler de tüm dünyada alınıp satılabilmektedir (Harmon, Angela, Salem, 2019).

2.3. Dış Ticarete Uzmanlaşma Süreci

Dünyadaki her ülke birbirinden farklıdır. Her ülke, diğer ülkelerin sahip olmadığı çeşitli varlıklara ve doğal kaynaklara sahiptir. Bu kaynaklar, ülkeler mal ve

hizmet satıp kendi üretemeyeceklerini satın aldıkları için bir ülkenin avantajına kullanılabilmektedir (Harmon, Angela, Salem, 2019).

Bazı ülkeler diğerleriyle aynı ürünleri yapma yeteneğine sahiptir; ancak, bazı ülkeler bu ürünleri diğer ülkelerden daha verimli üretebilmektedir. Bu durum daha verimli bir şekilde üretilen ürünlerin, üretilmesi daha fazla zaman ve kaynak gerektiren aynı üründen daha az parayla satılabileceği anlamına gelmektedir. Uzmanlaşma, ülkeler verimli bir şekilde üretilen mallara odaklandığında ve bunları verimli bir şekilde üretilmeyen diğer mal ve hizmetler için ticaret yaptığında ortaya çıkmaktadır (Harmon, Angela, Salem, 2019).

Örneğin, Kanada ve ABD hem kahve hem de akçaağaç şurubu üretmektedir. Kanada ayda yüz pound kahve ve elli galon akçaağaç şurubu üretebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ayda elli kilo kahve ve yüz galon akçaağaç şurubu üretebilmektedir. Her iki ülke de ayda toplam 150 adet üretebilmektedir. Kanada’da, kahvenin üretilmesi iki gün ve toplam altı günlük üretim olan şurubun üretimi dört gün sürmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ise kahveyi üç günde, şurubu da iki günde üretmektedir, bu da toplamda beş gün eder. Ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünlere odaklanarak fayda sağlayabileceklerini belirlemektedir, bu da bir öğeyi diğerinden daha verimli üretebilecekleri anlamına gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri yalnızca akçaağaç şurubu üretirken Kanada sadece kahve üretmektedir. Daha sonra ikisi ürünlerini birbirleriyle ticaret yapmaktadır (Harmon, Angela, Salem, 2019).

Bir ülke, bir ürünün uzmanlaşmasına odaklanarak, üretimini daha düşük bir maliyetle artırabilmektedir, bu da arzı artırmaktadır ve bir tüketici için fiyatı azaltabilmektedir. Yukarıdaki örnekte, ABD kahve ve akçaağaç şurubu (beş gün) üretmek için Kanada'dan (altı gün) daha az zaman harcamaktadır. Bu durumda, Amerika Birleşik Devletleri mutlak bir avantaja sahiptir, bu da her iki ürünü de daha verimli hale getirebileceği anlamına gelmektedir. Bu, ileri teknoloji gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanabilmektedir. Bir ülke mutlak bir avantaja sahip olsa bile, yine de ihracat amacıyla belirli bir ürünün üretiminde uzmanlaşmayı seçebilmektedir ve ardından kârını en üst düzeye çıkarmak için diğer gerekli ürünleri ithal edebilmektedir (Harmon, Angela, Salem, 2019).

Küresel ticaret, varlıklı ülkelerin kaynaklarını emek, teknoloji veya sermaye olsun daha verimli kullanmalarına olanak tanımaktadır. Ülkeler farklı varlıklara ve

doğal kaynaklara (arazi, emek, sermaye ve teknoloji) sahip olduğundan, bazı ülkeler aynı malları daha verimli bir şekilde üretebilmektedir ve bu nedenle diğer ülkelerden daha ucuza satabilmektedirler. Bir ülke bir ürünü verimli bir şekilde üretemezse, bu ürünü başka bir ülkeyle ticaret yaparak elde edebilmektedir. Bu uluslararası ticarete uzmanlık olarak bilinmektedir (Foreign Direct Investment, 2014).

Basit bir örnek verelim. A ülkesi ve B ülkesi pamuklu kazak ve şarap üretmektedir. A Ülkesi yılda on kazak ve altı şişe şarap üretirken, B Ülkesi yılda altı kazak ve on şişe şarap üretmektedir. Her ikisi de toplam 16 adet üretebilmektedir. Bununla birlikte, A ülkesinin on kazak üretmesi üç saat ve altı şişe şarap üretmesi iki saatini almaktadır (toplam beş saat). Ülke B ise on kazak üretmek için bir saat, altı şişe şarap üretmek için üç saat (toplam dört saat) zaman harcaması gerekmektedir. Ancak bu iki ülke, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünlere odaklanarak daha fazla üretebileceklerinin farkındadır. A Ülkesi daha sonra sadece şarap üretmeye ve B Ülkesi sadece pamuklu kazak üretmeye başlamaktadır. Artık her ülke yılda 20 birimlik özel bir çıktı oluşturabilir ve her iki ürünün eşit oranlarında ticaret yapabilmektedir. Bu nedenle, her ülke artık her iki ürünün de 20 birimine erişebilmektedir (Foreign Direct Investment, 2014).

Her iki ülke için, her iki ürünü üretmenin fırsat maliyetinin, uzmanlaşma maliyetinden daha yüksek olduğunu görülebilmektedir. Daha spesifik olarak, her ülke için, hem kazak hem de şaraptan 16 birim üretmenin fırsat maliyeti, her iki ürünün de 20 birimidir (ticaret sonrası). Uzmanlaşma fırsat maliyetlerini azaltmaktadır ve bu nedenle ihtiyaç duydukları malları elde etme verimliliklerini en üst düzeye çıkarmaktadır. Arz arttıkça, her ürünün fiyatı düşecek ve böylece son tüketiciye de avantaj sağlayacaktır (Foreign Direct Investment, 2014).

Yukarıdaki örnekte, Ülke B'nin hem şarap hem de pamuğu Ülke A'dan (daha az zaman) daha verimli üretebileceği unutulmaması gereken bir ayrıntıdır. Buna mutlak bir avantaj denmektedir ve B Ülkesi daha yüksek bir teknoloji seviyesi nedeniyle buna sahip olabilmektedir. Uluslararası ticaret teorisine göre, bir ülke diğerine göre mutlak bir avantaja sahip olsa bile, yine de uzmanlaşmadan yararlanabilmektedir (Foreign Direct Investment, 2014)

2.4. Karşılaştırmalı Avantaj Dizileri ve Eleştirileri

Karşılaştırmalı üstünlük yasası, İngiliz siyasi iktisatçı David Ricardo'ya atfedilmektedir. 1817'de yayınlanan “Politik Ekonomi ve Vergileme İlkeleri Üzerine” adlı kitabında tartışılrsa da, Ricardo'nun akıl hocası James Mill'in muhtemelen analizin kaynağı olduğu ileri sürülmüştür (Foreign Direct Investment, 2014).

David Ricardo, İngiltere ve Portekiz'in karşılaştırmalı avantajlarına göre uzmanlaşarak ve ticaret yaparak nasıl faydalandığını bir şekilde göstermiştir. Bu durumda, Portekiz düşük maliyetle şarap yapabilirken, İngiltere ucuz kumaş üretebilmiştir. Ricardo, her ülkenin sonunda bu gerçekleri tanıyacağını ve üretilmesi daha pahalı olan ürünü yapmak için çalışmayı bırakacağını öngörmüştür (Foreign Direct Investment, 2014).

Gerçekten de, zaman geçtikçe İngiltere şarap üretmeyi bırakmıştır ve Portekiz de kumaş üretmeyi bırakmıştır. Her iki ülke de bu eşyaları kendi evlerinde üretme çabalarını durdurmanın ve bunun yerine birbiriyle ticaret yapmanın kendi yararlarına olduğunun farkına varmıştır. Çağdaş bir örnek, Çin'in ABD ile ucuz emek biçimindeki karşılaştırmalı üstünlüğüdür. Çinli işçiler, çok daha düşük fırsat maliyetiyle basit tüketim malları üretmektedirler. Amerika Birleşik Devletleri'nin karşılaştırmalı üstünlüğü uzmanlaşmış, sermaye yoğun emektir. Amerikalı işçiler, daha düşük fırsat maliyetleriyle sofistike ürünler veya yatırım fırsatları üretmektedirler. Bu hatlar üzerinde uzmanlaşmak ve ticaret yapmak her birine fayda sağlamaktadır (Foreign Direct Investment, 2014).

Karşılaştırmalı üstünlük teorisi, korumacılığın geleneksel olarak neden başarısız olduğunu açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bir ülke kendisini uluslararası bir ticaret anlaşmasından çıkarırsa veya bir hükümet tarifeler uygularsa, yeni işler ve sanayi şeklinde derhal yerel bir fayda sağlayabilmektedir. Ancak, bu genellikle bir ticaret sorunu için uzun vadeli bir çözüm değildir. Sonunda, o ülke komşularına göre dezavantajlı bir hale gelmektedir, yani bir malı daha düşük bir maliyetle, daha iyi üretebilen ülkelere alma fırsatını kaçırmaktadır (Foreign Direct Investment, 2014).

Dünyada neden ülkeler arasında açık ticaret yoktur? Serbest ticaret olduğunda, bazı ülkeler neden diğerleri pahasına fakir kalmaktadır? Birçok neden vardır elbette, ancak en etkili olanı ekonomistlerin rant arayışı olarak adlandırdığı bir konudur. “Kira arama”, bir grup çıkarlarını korumak için hükümeti organize edip lobi yaptığında meydana gelmektedir. Örneğin, Amerikan ayakkabı üreticileri serbest ticaret

argümanını anlamakta ve kabul etmektedir. İşçiler ayakkabı yapmaktan bilgisayar yapmaya geçerek üretken olsalar bile, ayakkabı endüstrisindeki hiç kimse işini kaybetmek ya da kısa vadede kârın azalmasını göze almak istememektedir. Bu arzu, kunduracıların ürünleri için özel vergi indirimleri ve/veya yabancı ayakkabılar üzerindeki ekstra vergiler (hatta doğrudan yasaklar) için lobi yapmalarına yol açabilmektedir (Foreign Direct Investment, 2014).

2.5. Dış Ticaretin Ekonomik Performansa Etkisi

Uluslararası ticaret, ekonomik büyümeyi çeşitli kanallardan etkileyebilmektedir. M. A. Muendler (2004) dış ticaretin ekonomik verimlilik üzerindeki etkisi için üç iletim kanalı üzerine tartışmıştır. Her şeyden önce, dış ticaretin ürün pazarındaki rekabeti teşvik ediyor oluşu, üreticileri yenilik yapmaya teşvik ediyor olup, verimlilik artışına yol açmaktadır. Buna “*rekabetçi itme*” (competitive push) denir. İkinci olarak, dış ticaret şirketleri, yeni üretim yöntemlerini ve nispeten daha pahalı olan değişim faktörlerini uygulamalarına olanak sağlayan daha ucuz ve/veya daha gelişmiş sermaye malları kullanabilmektedir. Üretkenliği artıran bir üretim faktörü, emek kullanımının azaltılmasını sağlayarak sermayenin artışına yol açmaktadır. Buna “*yabancı girdi itme*” (foreign input push) denir. Üçüncüsü, sanayi ve /veya sektör düzeyinde “rekabetçi eleme” etkisinin olmasıdır. Artan dış rekabet, daha az etkili şirketlerin kapanmasına sebep olurken, en verimli şirketlerin ek pazar payı elde etmesine olanak sağlamaktadır, bu da ülke genelinde verimliliğin artmasıyla sonuçlanmaktadır. L. Andersen ve R. Babula (2008) ayrıca uluslararası ticaretin üç iletim kanalının sektörde verimlilik artışına yol açabileceğini belirtmektedir: (1) yabancı ara üretim faktörlerine veya dolaylı olarak teknolojiye erişim sağlar; (2) pazarın boyutunu genişletir ve yeni ürünlerin çeşitliliğini teşvik eder; (3) uluslararası ortak bilginin yayılmasını kolaylaştırır. A. Pareeka ve J. Wolszczak-Derlacz'ın (2013) belirttiği gibi, ihracatçı şirketlere odaklanan mikro seviye analizi, ihracatçıların farklı kanallardan daha fazla üretkenliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır: “kendi kendine seçme” (self-selection)- genellikle ihracatçı dış pazara girmeden önce bile yüksek verimlilik elde etmektedir. Bu nedenle yüksek verimliliğe sahip şirketin dış pazara girdiği zaman diğer şirketlerle kıyaslanması çoğu zaman bu durumun ihracat aktivitesinin bir sonucu olarak yanlış yorumlanmasına

yol açabilmektedir; (2) "ihraç ederek kazanç" - ihracatçının zaman içindeki performansı öğrenme süreci boyunca gelişmesidir. İhracat pazarlarına giren şirketler şirketin verimliliğini artıran seviyede yeni bilgi ve deneyim kazanmaktadır. (3) Görülen tekrar dağıtılan etki (redistributive effect) ekonomi sektöründeki verimlilik artışını belirlemektedir; (4) Artan rekabet ile makro seviyedeki üretkenliğin artmasının bir sonucu olarak düşük seviyedeki üretkenliğe sahip şirketler kapanmaktadır.

İhracat faaliyetlerinin yeniden dağıtım etkisi M. J. Melitz (2003) tarafından daha ayrıntılı olarak tartışılmıştır. D. Greenaway ve R. Kneller (2007)'a göre, üretkenlik ve uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi açıklayan ilk modeldir. Bu modele göre, şirket ihracat yapmaya karar verdiğinde, dış pazara girmenin kâr getirmeyen maliyetini deneyimlemektedir. Bu nedenle, şirket üretiminin bir kısmını değiştirmek zorunda kalarak, bir kısmını yerli bir kısmını dış pazara açmaktadır. Bu sadece yüksek düzeyde üretkenliğe sahip bir şirket tarafından yapılabilmektedir. Bu nedenle, ihracatçı şirketler başlangıç noktasındayken zaten fazlasıyla üretken sevidedirler. İhracat faaliyetinin başlatılmasıyla, şirketin karı artmaktadır. Bu da sektördeki diğer şirketleri cezbetmektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta şudur ki, ihracat pazarına giriş maliyetleri de bu karla birlikte zaten artmaktadır, bu yüzden potansiyel ihracatçılar daha da yüksek verimlilik elde etmek zorundadır, yani dış pazarlara giriş eşiği artmaktadır. Aynı zamanda, uluslararası pazarlara zaten katılmış olan şirketler de verimlilik seviyelerini aynı şekilde arttırmalı ya da korumalıdır. Böylece, ihracat büyük şirketlerin büyümesi için temel sağlarken, küçük şirketlerin de yabancı marketlere erişimini sağlamaktadır. Bunun ekonomideki ve sektördeki tüm üretkenliğin artışı içerisinde, ekonominin yeniden tahsis edilmesi etkisi vardır.

Bununla birlikte, dış ticaret sadece ihracatı değil, ithalatı da içermektedir. Ancak, bilimsel literatürde en çok araştırılan ve üzerine konuşulan konu ihracatın verimlilik üzerindeki etkisidir. Araştırmacılar bu konuya daha çok yatırım yapmışlardır. Üretkenliğin ve büyümenin önemli etkileri üzerindeki araştırmaların eksikliği A. B. Bernard, J. B. Jensen ve P. K. Schot (2006), T. O. Awokuse T. (2008) tarafından not edilmiştir. A. Vogel ve J. Wagner (2010), ithalat ve verimlilik arasındaki bağlantılara yönelik araştırmaların yalnızca 2005'ten beri var olduğunu vurgulamaktadırlar. Ancak, o dönemden bu yana oldukça fazla araştırma yapılmıştır. Örneğin, A. Vogel ve Wagner (2010) ithalat ve işgücü verimliliği arasındaki ilişkiyi 2001-2005 dönemi için Alman sanayi işletmelerini kullanan kişi başına satış cirosunu araştırmışlardır. Çalışmaları

ithalat ve işgücü verimliliği arasındaki ilişkinin olumlu olduğunu göstermiştir, yani ithalat miktarındaki artış verimlilik artışına yol açmaktadır. R. C. Acharya ve W. Keller (2008) da teknolojinin yayılma etkisi ile üretim arasındaki ilişkiyi incelemek için bir çalışma yürütmüştür. 1973-2002 dönemindeki 17 endüstri odaklı ülkenin makro ve endüstri düzeyindeki verilerini kullanmışlardır. Çalışma, kısa sürede ithalatın serbestleştirilmesinin/ ithalatta liberalleşmenin (araştırma sürecinin üç yılı boyunca) ülkenin verimliliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır ancak, uzun vadeli dönemde seçim etkisi (selection effect) sebebi ile sonuç negatif çıkmıştır. Ayrıca teknolojinin, hem doğrudan hem de teknolojik bilginin geliştirilmesi yoluyla, bir ülkenin üretkenliğini pozitif yönde etkilediğini bulmuşlardır. A. Lindbom (2009) ABD özel sektör ve ayrı sanayi sektörünün 1997-2006 dönemi verilerini kullanarak araştırma yürütmüştür. Araştırmada, üretimde kullanılan ithal ara ürünler nedeniyle ABD'deki işgücü verimliliğinin özel sektörde yüzde 14, sanayi sektöründe yüzde 24 büyüdüğünü ortaya çıkarmıştır. T. Halpern, M.Koren ve A.Szeidl (2015) ithalatın toplam faktör verimliliği (TFP) üzerindeki etkisini Macar üretim firmalarının 1993-2002 yılı datalarını kullanarak araştırmıştır ve Macaristan'ın verimlilik artışının, üretim faktörlerinin maliyetinde yerli ve ithal faktörlerin oranındaki bir değişiklik sebebiyle azalma yaşandığı sonucuna varılmıştır. Blaum, C. Lelarge ve M. Peters (2016), Fransız sanayi sektöründen elde edilen mikro verileri kullanarak, ithalat ve verimlilik arasındaki bağlantıları araştırmış ve ithalatın üretkenlik üzerindeki doğrudan etkisinin düşük olduğu sonucuna varmışlardır.

2.6. Dış Ticaretin Olası Faydaları

Birbirleriyle ticaret yapan ülkeler için birçok fayda vardır. Ülkeler, verimli bir şekilde üretebilecekleri ürünleri ihraç ederken, diğer ülkelerden verimli bir şekilde üretemedikleri diğer mal ve hizmetleri daha düşük maliyetlerle ithal edebilmektedirler. Ülkeler ürün üretmek için daha verimli yollar geliştirmeye çalıştıkça ticari teknoloji ve imalat sanayileri artırmaktadır. Uluslararası ticaret, bazı ülkelerde ürünlerin bulunabilirliğini artırarak tüketicilere büyük fayda sağlayabilmektedir (Harmon, Angela, Salem, 2019).

Uluslararası ticaret, ülkelerin parayı bir değişim aracı olarak kullanarak mal ve hizmet alışverişi yapmalarına izin vermektedir. Uluslararası ticaretin faydaları, 20. yüzyılın son yarısında büyümenin ana itici gücü olmuştur. Uluslararası ticaret ulusların

güçlenip refah içinde olmasına ve dünya ekonomisini kontrol etme gücüne sahip olmalarına fırsat vermektedir. Küresel ticaret, yoksulluğun azaltılmasında en büyük katkıda bulunan etkenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Dış ticaretin birkaç faydasından bahsetmek gerekir ise: (1) Tüketim için mevcut mal çeşitliliğini sağlamaktadır. Uluslararası ticaret, farklı destinasyonlardan belirli bir ürünün farklı çeşitlerini getirmeyi sağlamaktadır. Bu da, tüketicilerin sadece yaşam kalitelerini iyileştirmekle kalmamak, aynı zamanda ülkenin büyümesine yardımcı olacak daha geniş bir seçenek yelpazesi sunmaktadır. (2) Verimli tahsis ve kaynakların daha iyi kullanımını sağlamaktadır. Ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malları üretme eğiliminde olduklarında, verimli tahsis ve kaynakların daha iyi kullanımına sahip olmaktadır. Ülkeler karşılaştırmalı üstünlükle üretim yaptığında, kaynakların boşa harcanması önlenmektedir. Çevreye sıızan zararlı gazlardan korunmaya yardımcı olunmaktadır ve aynı zamanda ülkelere daha iyi bir pazarlama gücü sağlamaktadır. (3) Dış ticaret üretimde verimliliği artırmaktadır. Ülkeler, rekabetçi kalabilmek için maliyetleri düşük tutmak amacıyla daha iyi üretim yöntemleri benimsemeye çalışacağından, uluslararası ticaret üretimde verimliliği artırmaktadır. Mümkün olan en düşük maliyetle ürün üretebilen ülkeler, pazarda daha büyük bir pay kazanabilmektedirler. Bu nedenle verimli üretim için bir teşvik ortaya çıkmaktadır. Bu durum bir ürünün standartlarını yükseltmeye yardımcı olmaktadır ve tüketicilerin daha kaliteli ürünlere ulaşmasına vesile olmaktadır. (4) Daha fazla istihdam alanı sağlamaktadır. Ticaret yoluyla ülkelerin mallarına yönelik pazar genişledikçe daha fazla istihdam yaratılabilmektedir. Uluslararası ticaret, çeşitli ülkelerin taleplerini karşılamak için daha yeni endüstriler kurarak daha fazla istihdam yaratılmasına yardımcı olmaktadır. Bu da, ülkelerin işsizlik oranlarını düşürmelerine yardımcı olmaktadır. (5) Daha ucuz maliyetle tüketime olanak sağlamaktadır. Uluslararası ticaret, bir ülkenin kendi sınırları içinde üretilmeyen şeyleri tüketmesini sağlamaktadır, aksi takdirde üretimin maliyeti çok yüksek olabilmektedir. Bu nedenle dış ticaret yoluyla diğer ülkelerden ithalat yapmak daha ucuz hale gelmektedir. (6) Ticaret dalgalanmalarını azaltmaktadır: Büyük arz ve yoğun talep ile pazarın büyüklüğünü artırarak uluslararası ticaret, ticaret dalgalanmalarını azaltmaktadır. Malların fiyatları daha istikrarlı olma eğilimindedir. (7) Ülkelerin tükettiği üründen daha fazlasının değerlendirilmesine vesile olmaktadır. Uluslararası ticaret, farklı ülkelerin fazla ürünlerini diğer ülkelere satmalarını ve döviz kazanmalarına olanak sağlamaktadır. (8) Barış ve şerefi teşvik etmektedir. Uluslararası ticaret ulusların arasındaki barışı, iyi niyeti ve karşılıklı anlayışı

güçlendirmektedir. Ülkelerin ekonomik bağımlılığı çoğu zaman yakın kültürel ilişkiye yol açmaktadır ve bu nedenle ülkeler ticaret yaptıkları diğer ülkeler ile savaş yapmaktan kaçınmaktadır (Chand, S., 2020)

Özetle, uluslararası ticaret sadece verimliliğin artmasına neden olmakla kalmamaktadır, aynı zamanda ülkelerin küresel ekonomiye katılmalarına izin vermektedir ve bireylerin yabancı şirketlere ve varlıklara yatırım yaptıkları para miktarı olan *doğrudan yabancı yatırım (DYY)* fırsatını teşvik etmektedir. Teorik olarak, ekonomiler bu nedenle daha verimli büyüebilmektedir ve rekabetçi ekonomik katılımcılar haline gelebilmektedir. Kabul eden hükümet için, DYY yabancı para ve uzmanlığın ülkeye girebileceği bir araçtır. İstihdam seviyelerini yükseltmektedir ve teorik olarak gayri safi yurtiçi hasılda bir büyümeye yol açmaktadır. Yatırımcı için DYY, şirketin genişlemesi ve büyümesi sunmakta, bu da daha yüksek gelir anlamına gelmektedir (Heakal, R., 2014).

2.7. Serbest Ticaret & Yerli Ekonomiye Koruma Yöntemi

Tüm teorilerde olduğu gibi karşıt görüşler elbette vardır. Uluslararası ticaret, ticarete verilen kontrol seviyesi ile ilgili iki zıt görüşe sahiptir: serbest ticaret ve korumacılık. Serbest ticaret iki teorenin daha basitidir: ticaretle ilgili herhangi bir kısıtlama olmaksızın laissez-faire yaklaşımı. Ana fikir, küresel ölçekte faaliyet gösteren arz ve talep faktörlerinin üretimin verimli bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacağı yönündedir. Bu nedenle, ticaret ve büyümeyi korumak veya teşvik etmek için hiçbir şey yapılmasına gerek yoktur, çünkü piyasa güçleri bunu otomatik olarak yapacaktır (Foreign Direct Investment, 2014).

Buna karşılık korumacılık, uluslararası ticaretin düzenlenmesinin piyasaların düzgün işlemesini sağlamak için önemli olduğunu savunmaktadır. Bu teorenin savunucuları, piyasa verimsizliklerinin uluslararası ticaretin faydalarını engelleyebileceğine ve bu doğrultuda piyasaya rehberlik etmeyi amaçladığına inanmaktadır. Korumacılık birçok farklı biçimde mevcuttur, ancak en yaygın olanı tarifeler, sübvansiyonlar ve kotalardır. Bu stratejiler, uluslararası pazardaki herhangi bir verimsizliği düzeltmeye çalışır (Foreign Direct Investment, 2014).

Uzmanlaşma fırsatını ve dolayısıyla kaynakların daha verimli kullanılmasını sağladığı için, uluslararası ticaret bir ülkenin mal üretme ve elde etme kapasitesini en üst düzeye çıkarma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, küresel serbest ticaretin

muhallifleri, uluslararası ticaretin, gelişmekte olan ülkeleri tehlikeye atmasına neden olan verimsizliklere hala izin verdiğini savunmaktadır. Kesin olan şey, küresel ekonominin sürekli bir değişim halinde olmasıdır ve ekonomi geliştikçe katılımcıları da öyle olmalıdır (Foreign Direct Investment, 2014).

2.8. Dış Ticaret & Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi

Doğrudan yabancı yatırım (DYY), bir ülkedeki bir firma veya bireyin başka bir ülkede bulunan ticari çıkarlara yaptığı yatırımdır. Genel olarak DYY, bir yatırımcı yabancı iş operasyonları kurduğunda veya yabancı bir şirkette yabancı iş varlıkları edindiğinde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, DYY'ler, bir yatırımcının yalnızca yabancı kökenli şirketlerin özkaynaklarını satın aldığı portföy yatırımlarından ayrılmaktadır (Foreign Direct Investment, 2014).

Doğrudan yabancı yatırımlar, sıkı düzenlenmiş ekonomilerin aksine, yatırımcı için nitelikli işgücü ve ortalamanın üzerinde büyüme beklentileri sunan açık ekonomilerde yaygın olarak yapılmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar genellikle bir sermaye yatırımından daha fazlasını içermektedir. Yönetim veya teknoloji hükümlerini de içerebilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımın temel özelliği, yabancı bir işletmenin karar alma sürecini etkili bir şekilde kontrol etmesi veya en azından önemli ölçüde etkilemesidir. Doğrudan yabancı yatırımcıların ABD'deki şirketlere yaptıkları harcamaları izleyen Ekonomik Analiz Bürosu (BEA), 2018 yılında ABD'de 253,6 milyar dolarlık toplam DYY bildirdi. Kimyasallar, 2018 için 109 milyar dolarlık DYY ile en üst sektörü temsil etmiştir (Foreign Direct Investment, 2014).

Doğrudan yabancı yatırımlar, yabancı bir ülkede bir yan kuruluş veya bağlı şirketin açılması, mevcut bir yabancı şirkette kontrol gücüne sahip olma veya yabancı bir şirketle birleşme veya ortak girişim yoluyla çeşitli yollarla yapılabilmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından belirlenen kurallara göre, kontrol gücü olan bir yabancı doğrudan yatırımın eşiği, yabancı kökenli bir şirkette asgari % 10'luk hisse senedidir. Ancak, şirketin oy paylarının % 10'undan daha azı ile bir firmaya etkin kontrol gücünün kurulabileceği durumlar olduğu için bu tanım esnektir. Doğrudan yabancı yatırımlar genellikle yatay, dikey veya konglomerasyon olarak sınıflandırılmaktadır. Yatay bir doğrudan yatırım, kendi ülkesinde olduğu gibi yabancı bir ülkede de aynı türden iş operasyonu kuran yatırımcıya, örneğin ABD'nin Çin'de mağaza açmasına dayanan bir cep telefonu sağlayıcısına atıfta bulunur. Dikey

yatırım, yatırımcının ana işletmesinden farklı ancak ilgili ticari faaliyetlerin, bir imalat şirketinin imalat şirketi için gereken parça veya hammaddeleri tedarik eden yabancı bir şirkete ilgi duyması gibi yabancı bir ülkede kurulduğu ürünlerini yapmak veya satın almak için yaptığı yatırımdır. Bir holding türü olarak doğrudan yabancı yatırım, bir şirketin veya bireyin kendi ülkesindeki mevcut işiyle ilgisi olmayan bir işletmeye yabancı yatırım yaptığı bir yatırımdır. Bu tür bir yatırım, yatırımcının daha önce deneyimi olmayan bir sektöre girmeyi içerdiğinden, genellikle sektörde faaliyet gösteren yabancı bir şirketle ortak girişim şeklinde olmaktadır (Foreign Direct Investment, 2014).

Doğrudan yabancı yatırımlara örnek olarak birleşme, devralma, perakende, hizmet, lojistik ve üretim sayılabilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ve bunları düzenleyen yasalar bir şirketin büyüme stratejisi için çok önemli olabilmektedir. Örneğin, 2017'de ABD merkezli Apple, Apple'ın Amerika ve Avrupa'nın arkasındaki üçüncü en büyük pazarı olan Çin'deki araştırma ve geliştirme çalışmalarını artırmak için 507,1 milyon dolarlık bir yatırım açıklamıştır. Açıklanan yatırım, CEO (Chief Executive Officer/ Baş Yönetici) Tim Cook'un duyurmadan önceki çeyrekte Apple'ın Büyük Çin gelirindeki yıllık % 12 düşüşe rağmen Çin pazarındaki yükselişini tetiklemiştir. Çin ekonomisi, ülkenin Ticaret Bakanlığı'na göre, 2017 yılının ilk yarısında sırasıyla yıllık % 11,1 ve % 20,4 büyüyen yüksek teknoloji ürünü üretim ve hizmetleri hedefleyen bir doğrudan yabancı yatırım girişiyle desteklenmektedir. Hindistan'daki DYY (Doğrudan Yabancı Yatırım) düzenlemeleri, artık hükümet onayı olmadan tek markalı perakendeye % 100 doğrudan yabancı yatırıma izin vermektedir. Düzenleyici kararın Apple'ın Hindistan pazarında fiziksel bir mağaza açma arzusunu kolaylaştırdığı bildirmektedir. Şimdiye kadar, firmanın iPhone'ları yalnızca üçüncü taraf fiziksel ve çevrimiçi perakendeciler aracılığıyla kullanılabilmektedir (Foreign Direct Investment, 2014).

Ülkeler uluslararası ticarete katılarak bireyleri yabancı şirketlere yatırım yapmaya teşvik edebilmektedir. Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), bir ülkedeki bir kişi veya şirket tarafından başka bir ülkedeki bir şirkete veya varlığa yatırılan paradır. DYY'nin bir şirkete girişi, büyümesine ve daha rekabetçi hale getirmesine yardımcı olabilir, bu da ülke ekonomisini büyütmenin yanı sıra bir yatırımcının getirisini artırmaya yardımcı olmaktadır (Harmon, Angela, Salem, 2019).

Uluslararası ticaret bir ülkeye büyük fayda sağlarken, verimli bir şekilde ürün üretme teknolojisine ve varlıklarını ithal edemeyen ürünleri ithal etmek için fonlara sahip olan zengin uluslara fayda sağlama eğilimindedir. Yoksul ve gelişmekte olan ülkelerin, daha zengin ülkeler kadar verimli bir şekilde mal üretecek kadar paraları yoktur, bu da ucuz işgücü veya düşük üretim maliyetleri gibi diğer ihraç edilebilir hizmetleri sunmaları gerektiği anlamına gelmektedir (Harmon, Angela, Salem, 2019).

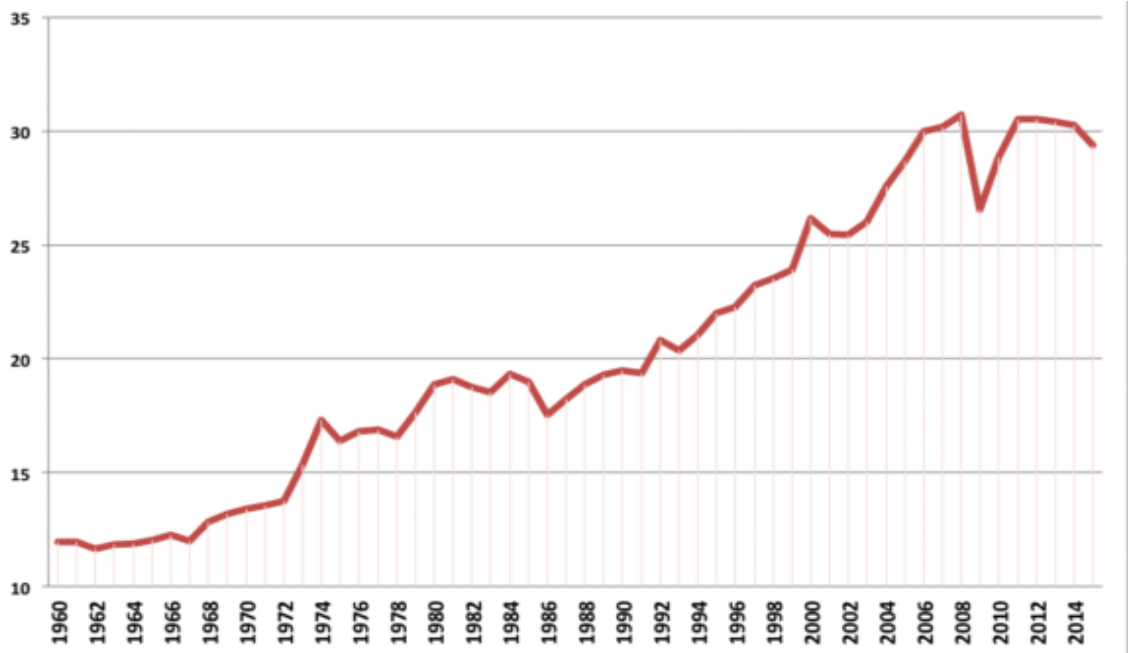
2.9. Dış Ticaretin Önemi

Bir süpermarkete girip Güney Amerika muzları, Brezilya kahvesi ve bir şişe Güney Afrika şarabı bulabilirseniz, uluslararası ticaretin etkilerini deneyimliyorsunuzdur. Uluslararası ticaret, ülkelerin yurt içinde bulunmamış olabilecek mal ve hizmetler için pazarlarını genişletmelerine izin vermektedir. Uluslararası ticaretin bir sonucu olarak, piyasa daha büyük rekabet ve dolayısıyla daha rekabetçi fiyatlar içermektedir, bu da tüketiciye daha ucuz bir ürünü elde etme olasılığı sağlamaktadır (Foreign Direct Investment, 2014).

Bazı ülkelerde doğal olarak hammaddeler diğer ülkelere oranla daha fazla ya da yalnız o ülkede bulunmaktadır. Örneğin, petrol Katar'da, metaller ve balık İzlanda'da, elmaslar Kongo'da, tereyağı Yeni Zelanda'da bol miktarda bulunmaktadır. Dolayısı ile ticaret olmasaydı, bu ülkeler hammaddelerin doğal getirilerinden faydalanamazlardı. Bunun için teorik bir model Eli Heckscher ve Bertil Ohlin tarafından geliştirilmiştir. Heckscher-Ohlin modeli (H – O modeli) olarak bilinen, ülkelerin bol miktarda elde edebildiği malların üretiminin desteklenmesi ve böylelikle bu malların ihracatı konusunda uzmanlaşmaları belirtilmektedir. Ülkeler, diğer ülkelerde kaynakların az olduğu bu malları ithal edeceklerdir (Pettinger, 2019).

Farklı ülkeler arasındaki uluslararası ticaret, yaşam standartlarının yükseltilmesinde, istihdamın sağlanmasında ve tüketicilerin daha çeşitli malların keyfini çıkarmasında önemli bir faktördür. Uluslararası ticaret, en eski uygarlıkların ticarete başlamasından bu yana gerçekleşmiştir, ancak son yıllarda uluslararası ticaret, ihracat ve ithalata ayrılan GDP' nin (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla /Gross Domestic Product) daha büyük bir payı ile giderek daha önemli hale gelmiştir (Pettinger, 2019).

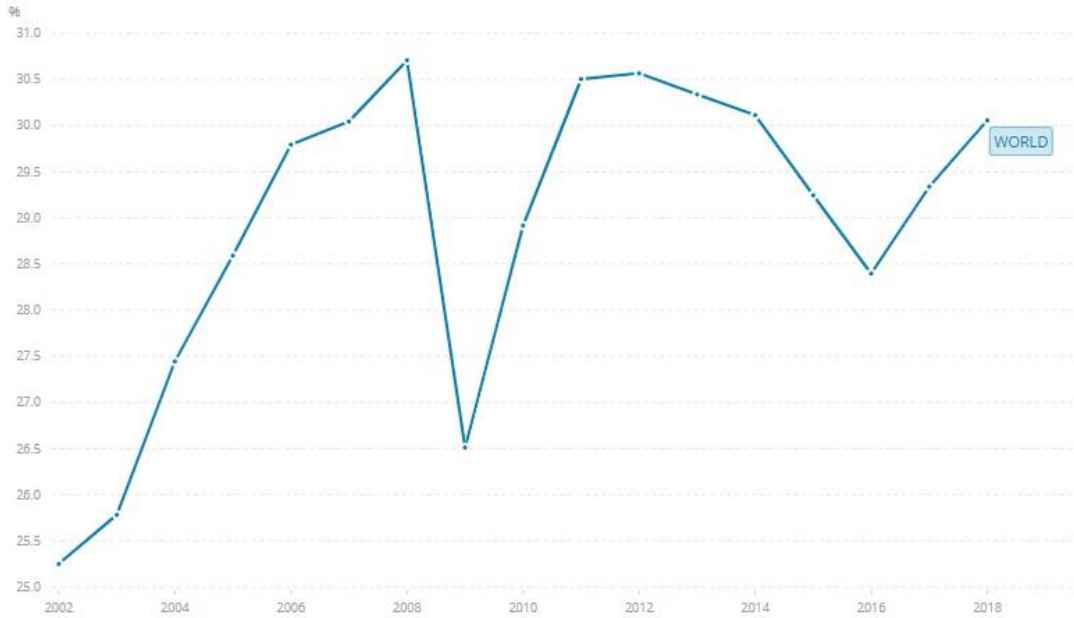
Şekil 1: 1960 yılından 2014 yılına kadar GPD Yüzdelikleri Üzerinden Dünya İhracatı (Dikey çizgi: Trilyon, Yatay Çizgi: Yıllar)

Kaynak : Dünya Bankası Ulusal Hesap Verileri Ve OECD Ulusal Hesaplar Veri Dosyaları

Dünya Bankası İstatistikleri, GDP'nin (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla /Gross Domestic Product) yüzdesi olarak dünya ihracatının 1960'ta % 12'den 2015'te % 30'a nasıl yükseldiğini göstermektedir.

Şekil 2: 2002 yılından 2019 yılına kadar GPD Yüzdelikleri Üzerinden Dünya İhracatı (Dikey çizgi: Trilyon, Yatay Çizgi: Yıllar)

Dünya Bankası İstatistikleri incelendiğinde, GDP'nin (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla /Gross Domestic Product) yüzdesi olarak dünya ihracatının 2002'de % 25'ten 2019'da % 30'a yükseldiği görülmektedir. Her iki tablo göz önünde bulundurulduğunda 1960'lı yıllardan 2019'daki veriler arasındaki artış dikkat çekmektedir. Ticaretin öneminin artmasıyla birlikte, ticaretin potansiyel olumsuz etkileriyle ilgili endişeler de artmaktadır - özellikle, toplam net kazanımlara rağmen, bazılarının kaybedilmesiyle dengesiz faydalar gözlemlenmektedir (Pettinger, 2019).

Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH'nin –GPD- yüzdesi), dünyanın geri kalanına sağlanan tüm mal ve diğer pazar hizmetlerinin değerini temsil etmektedir. Mal, navlun,

sigorta, ulaşım, seyahat, telif ücretleri, lisans ücretleri ve iletişim, inşaat, finans, bilgi, iş, kişisel ve devlet hizmetleri gibi diğer hizmetleri içermektedir. Çalışanların tazminatlarını ve yatırım gelirlerini (eski adıyla faktör hizmetleri) ve transfer ödemelerini içermemektedirler. Politika yapıcılar, üretimin büyümesini teşvik etmeye odaklandıklarından ve üretime ilişkin verilerin harcama verilerine göre toplanması daha kolay olduğundan, birçok ülke üretim yaklaşımını kullanarak birincil GSYİH tahminlerini üretmektedir. Ayrıca, birçok ülke ulusal harcamaların tüm bileşenlerini tahmin etmemekte, bunun yerine, kontrol toplamı olarak GSYH'yi (üretim yaklaşımına dayalı olarak) kullanarak dolaylı olarak ana toplamların bir kısmını türetmektedir. İhracat ve ithalat verileri gümrük raporlarından ve ödemeler dengesi verilerinden derlenmektedir. Ödemeler tarafındaki veriler, sınır ötesi işlemlerin makul derecede güvenilir kayıtlarını sağlamasına rağmen, ödemeler dengesinde kullanılan uygun değerlendirme ve zamanlama tanımlarına kesinlikle uymayabilir veya sahiplik değişikliği kriterlerine karşılık gelmeyebilmektedir. Bu konu, uluslararası ticaretin artan küreselleşmesi ile daha büyük önem kazanmıştır. Ne gümrük ne de ödemeler dengesi verileri genellikle birçok ülkede meydana gelen yasadışı işlemleri yakalamamaktadır. Sınır ötesi yolcular tarafından yasal ancak bildirilmemiş ulaşım ticaretinde taşınan mallar, ticaret istatistiklerini daha da bozabilmektedir (The World Bank, 2020).

2.10. Karşılaştırmalı Üstünlük & Tüketiciler için Büyük Seçim

Karşılaştırmalı üstünlük teorisi, ülkelerin nispeten düşük fırsat maliyetine sahip oldukları mallarda uzmanlaşmaları gerektiğini belirtmektedir. Bir ülke iki malı daha düşük bir mutlak maliyetle üretebilse bile, her şeyi üretmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Düşük işçilik maliyetleri olan Hindistan, emeğin yoğun olduğu üretimlerde (ör. Çağrı merkezleri, giyim üretimi) karşılaştırmalı bir avantaja sahip olabilmektedir. Bu nedenle, Hindistan'ın bu hizmet ve ürünleri ihraç etmesi verimli olacaktır. İngiltere gibi bir ekonominin eğitim ve video oyunu üretiminde karşılaştırmalı bir avantajı olabilmektedir. Ticaret, ülkelerin uzmanlaşmasına izin vermektedir. Karşılaştırmalı avantajın ekonomik refahı nasıl artırabileceğine dair daha fazla ayrıntı bulunmaktadır. Karşılaştırmalı üstünlük teorisinin sınırlamaları vardır, ancak uluslararası ticaretin en azından bazı yönlerini açıklamaktadır (Pettinger, 2019).

Yeni ticaret teorisi, karşılaştırmalı üstünlüğe ve göreceli girdi maliyetlerine daha az önem vermektedir. Yeni ticaret teorisi, gerçek dünyada, ticaretin arkasındaki itici

faktörün tüketicilere farklılaşmış ürünler için daha fazla seçenek sunduğunu belirtmektedir. BMW otomobillerini Almanya'dan ithal edilmektedir, en ucuz oldukları için değil, kalite ve marka imajı nedeniyle. Müzik ve film ile ilgili olarak, ticaret en geniş müzik ve film seçiminin farklı zevklere hitap etmesini sağlamaktadır. Beatles 1960'larda ABD'ye turneye çıktığında, İngiliz müziği ihraç etmektedir - göreceli işçilik maliyetleri önemsizdir. Belki de en iyi örnek giyim gibi ürünlerdir. Bazı kıyafetler (örneğin, Primark'tan değerli kıyafetler - fiyat çok önemlidir ve Bangladeş gibi düşük işgücü maliyeti olan ülkelere ithal edilmesi muhtemeldir. Bununla birlikte, Gucci (İtalya) Chanel (Fransa) moda etiketleri de ülkelere ithal edilmektedir. Ekonomistler, uluslararası ticaretin genellikle tekeli rekabet modeline uyduğunu savunmaktadırlar. Bu modelde önemli olan marka farklılaşmasıdır. Birçok mal için güçlü markalara ve itibara sahip ürünlerin satın alınması istenmektedir: Coca-Cola, Nike, McDonalds ve benzeri (Pettinger, 2019).

2.11. Hizmet Sektörü Ticareti

Ticaret, fiziksel malların ithalatını yapma eğilimindedir. Ancak, hizmet sektörü ekonomisi giderek daha fazla ticaretin görünmez olduğu anlamına gelmektedir - sigorta, BT hizmetleri ve bankacılık gibi hizmetler. Bir web sitesi hazırlanırken bile bazen BT hizmetleri başka ülkelerdeki geliştiricilerle dış kaynaklardan sağlanabilmektedir. 50 \$ gibi küçük işler için bile bu yapılabilir. Ayrıca, dünyanın dört bir yanındaki ülkelere 7,49 TL'lik bir revizyon rehberi ihraç edilebilmektedir. Modern iletişimi olan küresel bir ekonomi, internet öncesi çağda mümkün olmayacak birçok mikro ticareti mümkün kılmaktadır (Pettinger, 2019).

2.12. Küresel Büyüme & Ekonomik Gelişme

Yeni ticaret teorisinin bakış açısına göre, ülkelerin hangi alanda uzmanlaştığı önemlidir, yani önemli olan uzmanlaşmayı takip etmektir ve bu da şirketlerin diğer faktörlerin çoğunu aşan ölçek ekonomilerinden faydalanmalarını sağlamaktadır. Bazen, ülkeler ekstrem endüstriler için belirli endüstrilerde uzmanlaşabilmektedirler. Bu uzmanlık da daha fazla verimlilik sağlayabilmektedir. Katma değeri yüksek ürünler için çok uluslu şirketler genellikle üretim sürecini küresel bir üretim sistemine bölmektedir. Örneğin Apple, bilgisayarlarını ABD'de tasarlamaktadır ancak üretimi için Asya fabrikalarıyla sözleşme yapmaktadır. Ticaret, bir ürünün birden fazla ülke kaynağına sahip olmasını sağlamaktadır. Otomobil üretimi ile üretken süreç genellikle potansiyel

olarak farklı ülkelerden gelen motorlar, lastikler, tasarım ve pazarlama ile daha da küreselleşmektedir (Pettinger, 2019).

Uluslararası ticaret, ekonomik büyümenin desteklenmesinde önemli bir faktör olmuştur. Bu büyüme mutlak yoksulluk düzeylerinde bir azalmaya yol açmıştır - özellikle 1980'lerden bu yana yüksek büyüme oranları gören Güneydoğu Asya'da (Pettinger, 2019).

2.13. Serbest Ticaretten Kaynaklanan Sorunlar

Bir ekonomiye serbest ticaretin önemi göz önüne alındığında, insanların potansiyel olumsuz etkilerden endişe duymaları şaşırtıcı değildir.

Bebek endüstrisi argümanı (Infant industry argument): Korku, “serbest ticaretin” ülkelerin birincil ürünlerde - değişken fiyatlara ve talebin düşük gelir esnekliğine sahip - mallarda uzmanlaşmasına neden olabilmektedir. Gelişmek için ekonomilerin ithalatı kısıtlaması ve ekonomiyi çeşitlendirmesi gerekebilir. Bu, ticarete karşı bir argüman değildir, ancak bir farkındalık ticaretinin sadece serbest piyasalara güvenmesi yerine “yönetilmesi” gerekebilmektedir (Pettinger, 2019).

Ticaret kültürel homojenizasyona yol açabilir: Bazıları ticaretin çok uluslu markalara avantaj sağladığını iddia etmektedir ve bu da yerel üretimi ve gelenekleri olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Destekçiler, yerel ürünler iyi ise, küresel markaların yapamayacağı bir çıkış yaratabilmeleri gerektiğini savunmaktadırlar (Pettinger, 2019).

Yer değiştirme etkileri. Serbest ticaret, rekabetçi olmayan yerli sanayilerin kapanmasına ve yapısal işsizliğe yol açabilmektedir. Serbest ticaretle ilgili sorun, birçok kazananın olması, ancak kaybedenlerin tazminat almamasıdır. Bununla birlikte, serbest piyasa ekonomistleri bir ekonomide bir dereceye kadar yaratıcı yıkımın kaçınılmaz olduğu gerçeğini kabul edebilmektedirler ve durağan kapalı ekonomiye geri dönemeyebilmektedirler. Artan yönde ise, eğer rekabetçi olmayan firmalar kapanırsa, sonuçta farklı endüstrilerde yeni işler yaratılacaktır (Pettinger, 2019).

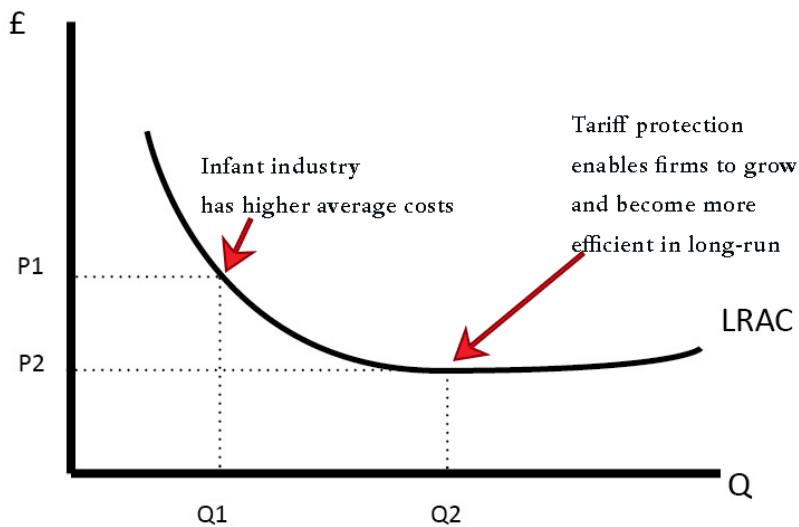
Bebek endüstrisi argümanına geniş çaplı bakış (Infant industry argument): Bebek endüstrisi argümanı, geliştirmekte olan ülkelerin yeni endüstriler geliştirmek ve ekonomilerini çeşitlendirmek istiyorlarsa ithalat tarifeleri koymaya haklı olduğunu belirtmektedir. Özellikle, bir ülkenin gizli bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu

endüstrilere tarifeler koymanın bir gerekçesi vardır. Bu, eğer altyapı ve ölçek ekonomileri geliştirebilirlerse, karşılaştırmalı bir avantaja sahip olacakları anlamına gelmektedir. Gelişmekte olan pek çok ekonominin birincil ürünler (mineraller, tarım) üretiminde mevcut (statik) karşılaştırmalı üstünlüğü vardır. Ancak, uzun vadede bu birincil ürün üretiminde belirli dezavantajlar da vardır (Pettinger, 2019).

- *Talepteki düşük gelir esnekliği (Low-income elasticity of demand)*. Gelirler arttıkça, birincil ürünlere olan talep sadece yavaşça artmaktadır. Dolayısıyla birincil ürünlere güvenmek ekonomik kalkınmayı sınırlamaktadır.
- *Fiyat dalgalanması (Price volatility)*. Arz ve talep esnek olmadığından, birçok birincil ürünün değişken bir fiyatı vardır. Bu durumda ekonomiyi çeşitlendirmek iyidir.

Ekonomiyi çeşitlendirmek için, geliştirmekte olan ekonomiler yeni imalat sanayileri geliştirmeye çalışabilmektedir. Ancak, başlangıçta, yabancı rakiplere karşı rekabet etmek için mücadele edebilmektedirler. Bu, özellikle sermaye piyasalarına erişim eksikliği ve yatırım için borç almayı zor bulmaları durumunda geçerlidir. Tarifeler yeni firmalar için bir iç pazar sağlamaya yardımcı olmaktadır. Bu, yeni endüstrilere kurulma şansı vermektedir. Zamanla, yeni endüstriler daha verimli hale gelecek ve ölçek ekonomilerinden faydalanacaktır. Bu sırada tarifeler azaltılabilmektedir (Pettinger, 2019).

Şekil 3- Ölçek Ekonomilerinin Diyagramı

Kaynak: Economics Help.org sitesinden alınmıştır.

Yukarıda verilen tablo, geçici tarife korumasının, firmanın ortalama maliyetlerini (artık tarife korumasına ihtiyaç duymayacağı durumlarda) genişletmesini ve daha düşük olmasını nasıl sağlayabileceğini gösteren diyagramdır. Ayrıca, birçok gelişmiş ekonominin gümrük vergisi koruması dönemi olduğu, İngiltere, ABD, Almanya ve son zamanlarda Güney Doğu Asya ekonomilerinden bahsedilebilmektedir. Bebek endüstrisi argümanı ekonomik kalkınmanın belirli aşamalarındaki tarifeler için önemli bir gerekçedir (Pettinger, 2019).

2.14. Ekonomistlerin Bebek Endüstrisi Argümanı & Bebek Endüstrisi Argümanına Yönelik Eleştiriler

Ulusal Politik Ekonomi Sistemi (1841) Friedrich List, korumacılığın yeni imalat sanayileri geliştirmeye çalışan bir ekonomi için haklı olabileceğini savunmuştur. List, daha sonra korumacı politikalar kullanan ve daha sonra saf serbest ticaret konusunda ısrar etmeye çalışan İngiltere gibi ülkelerin daha fakir ülkeler için “merdiveni tekmelediğini” (kicking away the ladder) savunmuştur. Ha-Joon Chan, *Bad Samaritans: Serbest Ticaret Efsanesi ve Kapitalizmin Gizli Tarihi* (2008) benzer iddialarda bulunmaktadır, serbest ticaret konusundaki argümanları güncellenmiştir ve serbest ticaret anlaşmalarını geliştirmek isteyen gelişmiş ülkelerle korumacılıktan yararlandıklarında benzer bir durum olduğunu savunmaktadır. Chan, gelişmiş ülkelerin sıklıkla “geliştirmek için kullandıkları merdiveni atmak istediklerini” savunmaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerin uzun vadeli büyüme sunan yeni endüstriler geliştirmek için tarifeleri teşvik etmede haklı olduğunu savunmaktadır (Pettinger, 2019).

Bebek Endüstrisi argümanına yönelik eleştirileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Firmaları en başından itibaren verimsiz olmaya teşvik edebilir. Gelişmekte olan bir endüstrinin rekabete karşı etkili bir koruması varsa, etkili olmak ve rekabet etmeye hazır olmak için rekabetçi baskılardan yoksun olabilmektedir. Tarife koruması şikâyetçi bir his yaratabilmektedir, bu da tarifeler azaltıldığında firmaların hazır olmadığı anlamına gelmektedir (Pettinger, 2019).

2. *Misilleme*. İthalatta tarifeler koymanın bir sorunu, diğer ülkelerin misilleme yapabilmesi ve ihracatlarına tarifeler koyabilmesidir. Bu nedenle, gerçek bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip endüstriler, gümrük vergisi korumasından ve serbest ticaretten yoksun olabilmektedir (Pettinger, 2019).

3. *Politik baskı grubu*. Endüstri koruma tarifeye alıştığında, çıkarlar nedeniyle politik olarak çıkarılması zorlaşabilmektedir (Pettinger, 2019).

4. *Hangi endüstrileri seçmek gerekmektedir?* Bir hükümetin hangi endüstrileri koruyacağını ve geliştireceğini seçmesi zor olabilmektedir. Genellikle gelişmekte olan ekonomiler hükümet planlarına göre “sanayileşme” için mücadele etmektedirler. Tarifeler Orta Afrika'da bir otomobil endüstrisi geliştirmek için yeterli olmayabilmektedir (Pettinger, 2019).

5. *Tarife korumasının refah kaybı*. Tarifelerin bazı yerli üreticiler için faydaları olabilmektedir, ancak daha fazla fiyat ödeyen ve tüketici fazlasının azalmasına neden olan bazı yerli tüketiciler için de maliyetleri vardır. Bu, tüketicilerin diğer yerli üreticiler için harcanacak daha düşük harcanabilir gelire sahip olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca, ithalat tarifeleri, bileşen ve makine ithal etmesi gereken yerli firmaları da vurabilmektedir (Pettinger, 2019).

6. *Tarife korumasına alternatifler*. Tarifelere alternatif olarak, devlet sübvansiyonlarının yeni endüstrilere başlaması için sermaye sağlama konusunda daha güçlü bir durum olabilmektedir. Bu, tarifeler refah maliyeti olmadan rekabetçiliği arttırmaktadır (Pettinger, 2019). Bu konuya ilişkin aşağıda bazı örneklerle değinilmiştir.

Birçok gelişmiş ülke ekonomik kalkınma dönemlerinde tarifeler kullansa da, bu kendi başına tarifelerin kalkınma nedeni olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin, fiyatların yükselmesine ve rekabeti caydırmaya yönelik yüksek tarifelere rağmen ABD'nin (Amerika Birleşik Devletleri) başarılı olduğu söylenebilmektedir. ABD'nin ekonomik başarısını haklı çıkarmak için daha güçlü bir argüman ise yüksek düzeyde okuryazarlık, girişimci ruh, hammaddeye erişim, kitlesel göç ve nispeten istikrarlı siyasi durum gibi faktörlerdir. Hindistan ve Çin gibi diğer ülkeler farklı sonuçlar yaşamaktadır. İçeriye dönük korumacı politikaların yaşandığı dönemlerde ekonomik büyümeleri zayıftır. Bununla birlikte, ticaretin serbestleştirilmesiyle, bebek endüstrileri daha fazla rekabete maruz kalmıştır ve bu durum ekonomik büyümeye yardımcı olmuştur. GATT (Gümrük Tarifeleri Ve Ticaret Genel Anlaşması), gelişmekte olan

ülkelere seçilmiş endüstrileri geliştirmek için olanak sağlamıştır. Birçoğu 1950'lerde ve 1960'larda değişen derecelerde başarıyla çalışmıştır (Pettinger, 2019).

2.15. Dış Ticaret Politikası & Tarifeler

En yaygın üç dış ticaret politikası; tarifeler, ithalat kotaları ve ihracat sübvansiyonlarıdır. Tarifeler ve ithalat kotaları ithalatı caydırmak için, ihracat sübvansiyonları ihracatı teşvik etmek için tasarlanmıştır. Bu *dış ticaret politikalarının genel amacı*, bir ülkenin ticaret fazlası dengesini oluşturmak veya artırmak, yani net ihracatı arttırmaktır (Foreign Trade Policies, 2020).

Dış ticaret politikaları, ihracatı teşvik ederek veya ithalatı sınırlandırarak net ihracatı artırmak için tasarlanmış hükümet hareketleri, özellikle tarifeler, ithalat kotaları ve ihracat sübvansiyonlarıdır. Net ihracatı artırarak (ve daha "elverişli" bir ticaret dengesi yaratarak), bir ulusun yerli üretimi arttırılabilir, bu da iç geliri ve istihdamı arttırmaktadır (Foreign Trade Policies, 2020).

Dış ticaret politikaları toplam iç ekonomiye faydalı olabilirken, dış ithalattan rekabetle karşılaşan yerli firmalar en faydalı olma eğilimindedir ve bu nedenle en yaygın şekilde teşvik edilmektedir. Yerli firmalar kaynak sahiplerine daha yüksek satışlar, daha fazla kar ve daha fazla gelir sağlamaktadırlar. Bununla birlikte, yurt içi fiyatları artırarak ve ithalata erişimi kısıtlayarak, dış ticaret politikaları da yerli tüketiciler için zararlı olma eğilimindedir. Örneğin, herhangi gerçek bir egemen ülke konumunda olduğunu varsayıp Csonda Birleşik Eyaletleri ele alındığında, Csonda, net ihracatı artırmak ve güneş saati üreten firmalar gibi yerli firmaları korumak için tarifeler, ithalat kotaları ve ihracat sübvansiyonları uygulama eğilimindedir. Csonda ticaret politikalarının temel hedefi, rastlantısal olarak güneş saati üretiminde karşılaştırmalı bir avantaja sahip olan Kuzeybatı Queoldiola Cumhuriyeti'dir. İthalatı sınırlamak ve ihracatı teşvik etmek için tasarlanan üç dış ticaret politikasından ilki, ithalat tarifeleridir. Belki de yerel güneş saati endüstrisinden (Csondan Güneş Saati Üreticileri Birliği - CSMA tarafından temsil edilen) küçük bir teşvikle Birleşik Csonda Eyaletleri, ithalat tarifelerinin uygulanmasını dikkate almak zorundadır (Foreign Trade Policies, 2020).

Tarifeler basitçe ithalata uygulanan vergilerdir. Diğer vergiler gibi çalışmaktadırlar. İthal edilen malın fiyatına bir tarife eklenmektedir. Dolayısıyla, ortaya çıkan ithalatın fiyatı daha yüksektir, bu da satın alınan miktarı azaltma eğilimindedir.

Ve daha az ithalat yapılırsa daha fazla yerli üretim satılır. Örneğin, Csonda'daki ithal Queoldiolan güneş saatlerinin fiyatının her birinin 10 csond (Csondan para birimi) olduğu varsayıldığında, güneş saati başına 1 csond tarifesı, ithalatçıları her güneş saatini 11 csond'a satmaya zorlamaktadır. CMSA (The Case Management Society of America/ Amerika Vaka Yönetimi Derneği) böyle bir tarife ile heyecanlanacaktır, çünkü Queoldiolan ithalatının daha yüksek fiyatı Csonda'da satılan miktarı azaltmak zorundadır. Bu, daha fazla Csonda güneş saatinin satın alınabileceği anlamına gelmektedir. Ayrıca, Csonda güneş saati üreticileri güneş saatleri için ücret aldıkları fiyatı da artırabilmektedirler. Tabii ki, yerli üreticiler tarifelerden yararlanırken, yerli tüketiciler acı çekme eğilimindedir. Hem ithalat hem de yerli üretim için daha yüksek fiyatlar ödemektedirler (Foreign Trade Policies, 2020).

2.16. İthalat Kotaları ve İhracat Teşvikleri

İthalatı sınırlamak ve ihracatı teşvik etmek için tasarlanan üç dış ticaret politikasından ikincisi ithalat kotalarıdır. Genel olarak kota, bir mal, hizmet veya faaliyete konan miktar kısıtlamasıdır. Örneğin, işverenler genellikle farklı demografik gruplar için işe alım kotalarıyla karşılaşmaktadır ve satış temsilcileri genellikle satış faaliyetleri için kotalara sahiptir (Foreign Trade Policies, 2020).

İthalat kotaları yalnızca yerel hükümet tarafından uygulanan ithalat miktarlarına yasal kısıtlamalar getirmektedir. Bu durumda, Csondan hükümeti Queoldiolan güneş saati üreticilerinin yasal olarak Csonda'da belirli miktarda güneş saati satmasına izin verileceğini şart koşabilmektedir (Foreign Trade Policies, 2020).

İthalat kotaları, muhtemelen ilk gelen ilk hizmet esasına göre tatmin edilen basit bir agrega olarak kurulabilir. Toplam değere ulaşıldığında, belirli bir malın daha fazla ithalatına izin verilmez. Alternatif olarak, toplam kota yabancı üreticiler arasında bölünebilir, belki de geçmiş ithalatlara göre derecelendirilebilmektedir.

Csondan güneş saati üreticileri Birliği şüphesiz ithalat kotasını sıfıra ayarlamayı tercih ederken, tüm yabancı güneş saati ithalatını engellerken, herhangi bir kısıtlama endüstri için faydalıdır. Csonda ekonomisine giren daha az ithalatla, daha fazla yurt içinde üretilen ürün büyük olasılıkla daha yüksek bir fiyata satılabilmektedir (Foreign Trade Policies, 2020).

Üç yaygın dış ticaret politikasının üçte biri ihracat sübvansiyonlarıdır. Genel olarak, sübvansiyon devlet sektörü tarafından bir işletmeye veya tüketiciye yapılan ve karşılığında herhangi bir üretim alma beklentisi olmayan bir ödemedir. Yani, sübvansiyonlar sadece hediyelerdir. Ayrıca genellikle negatif vergi olarak düşünülmektedir. İşletmelerden ve tüketicilerden hükümete akan bir ödemeye vergi uygularken, sübvansiyonlar devletten işletmelere ve tüketicilere akan ödemelerdir (Foreign Trade Policies, 2020).

Sübvansiyonlar genellikle belirli faaliyetleri teşvik etmek veya teşvik etmek için ödenmektedir. Örneğin, hükümet bu faaliyetleri teşvik etmek için iş eğitimini veya okul öğle yemeği programlarını sübvansiyonla edebilmektedir. Bir ihracat sübvansiyonu, daha sonra yabancı sektöre üretim ihracatını teşvik etmek için yerli üreticilere ödenen sübvansiyondur. Bu ihracat sübvansiyonu, ihracatı teşvik etmek zorunda olan üretimi ihraç ederken yerli firmalar tarafından alınan toplam geliri etkili bir şekilde arttırmaktadır (Foreign Trade Policies, 2020).

İhracat sübvansiyonları genellikle yerli üreticilerin daha düşük maliyetli ithalatlarla rekabet etmesine yardımcı olmanın bir yolu olarak haklıdır. İthalat, karşılaştırmalı üstünlük nedeniyle daha düşük maliyetlere sahip olabilirken, aynı zamanda yabancı hükümetler tarafından sübvansiyonla edilebilmektedir. Csondan Güneş Saati Üreticileri Birliği, Csondan hükümetini yerli sanayilerini sübvansiyonla etmeye ikna edebilmektedir. Yani, hükümet ihraç edilen her güneş saati için Csondan güneş saati üreticilerine birkaç csond ödeyecektir. CMSA (The Case Management Society of America/ Amerika Vaka Yönetimi Derneği), devlet sübvansiyonlarının kullanımını teşvik edebilmektedir, böylece Csondan güneş saati üreticileri "düşük maliyetli" Queoldiolan ithalatı ile "rekabetçi" olabilmektedir. Örneğin, ithalat gelmeden önce Csonda'daki güneş saatleri fiyatı her biri 12 csond ise ve Queoldiolan güneş saatleri Csondan pazarına çarptığında fiyat 10 csond'a düşerse, CMSA her biri için 2 csond sübvansiyonu savunmak zorundadır. Bunun gibi bir sübvansiyon, Csondan güneş saati üreticilerinin daha düşük bir fiyata daha fazla güneş saati üretmesine ve muhtemelen ülkeye ithal edilen Queoldiolan güneş saatleri sayısını azaltmasına izin vermektedir. Tarifeler ve ithalat kotalarından farklı olarak, yerli üreticiler gibi yerli tüketiciler, hem ithalat hem de yerli üretimin düşük fiyatlarından yararlanma eğilimindedir. Ancak, yerel vergi mükellefleri bu sübvansiyon için ödeme yapmaktadır (Foreign Trade Policies, 2020).

2.17. Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi

1973'te Bretton-Woods sisteminin çökmesinden sonra, çoğu ülke dalgalı döviz kuru rejimlerini benimsemiştir. Dalgalı rejimlerin benimsenmesine, döviz kuru belirsizliği ve bunun hem ihracat hem de ithalat üzerindeki etkisi ile ilgili sorunlar eşlik etmiştir. Enflasyondaki değişiklikler, faiz oranları, para arzı ve ödemeler dengesi gibi makroekonomik değişkenlerdeki değişiklikler, döviz kuru değişkenliğinin temel kaynaklarını temsil etmektedir. Özellikle bu değişkenler 1980'lerden beri ve 1990'ların başında daha da değişken hale gelmiştir ve böylece daha fazla döviz kuru oynaklığına yol açmıştır (Öztürk, 2006). Son elektronik gelişmeler, cari hesap liberalizasyonu ve artan sınır ötesi akışlar ve döviz spekülasyonları da döviz kuru dalgalanmalarına yol açmıştır (Hook and Boon, 2000). Bu tür bir döviz kuru belirsizliği, uluslararası işlemlerde bulunan tarafları, dünya çapındaki ülkelerle ticaret yaptıklarından daha çok döviz kuru riskine sokmaktadır, kısacası bu çok uluslu şirketler için can sıkıcı bir soruna sebep olmaktadır. Bu nedenle, döviz kuru belirsizliği konusu tarihsel olarak politika yapımcılar ve akademik araştırmacılar için bir ilgi konusu olmuştur (Makin, 1976; Hooper ve Kohlagen, 1978; Cushman, 1983; Akhtar ve Hilton, 1984; Kumar ve Whitt, 1992; Chowdhury, 1992). Döviz kuru oynaklığının bir ülkenin ihracat performansı üzerindeki etkisine ilişkin, çoğu sanayileşmiş ülkelerden elde edilen verilere dayanan ve karışık sonuçlar üreten sayısız deneysel çalışması bulunmaktadır.

Teorik bir bakış açısından bakıldığında, döviz kuru oynaklığı ile ihracattaki büyümenin belirsiz olduğu bilinmektedir. Örneğin, Bailey, Tavlas ve Uvan (1987) döviz kuru oynaklığının ticaret üzerinde hem olumlu hem de olumsuz bir etkisi olabileceğini vurgulamaktadır. Bu araştırmacılar, döviz kuru oynaklığı ve reel ihracat büyümesi arasındaki ilişkiyi mutlak yüzde değişiklikleri ve döviz kuru oynaklığının ölçüsü olarak standart sapma kullanan 11 OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development/ Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ülkesi üzerine ampirik bir test yaparak incelemişlerdir. 33 regresyon üzerinden, Bailey ve arkadaşları (1987), döviz kurundaki oynaklığın ihracatı engellediğini öne süren sadece üç tane iddiaya rastlamışlardır. Chowdhury (1993) döviz kurundaki oynaklığın ticaret akışı üzerindeki etkisini çok değişkenli bir hata düzeltme modeli (ECM) kullanarak G-7 ülkelerin üzerinden incelemiştir ve deneysel bulgular çerçevesinde, döviz kuru oynaklığının G-7 ülkelerinin her birinde ihracat hacminin üzerinde negatif etkisi olduğu fikrini ileri sürmüştür. Aristotelous (2001), İngilizlerin ABD'ye yaptığı ihracatta döviz kuru

oynaklığı ve döviz kuru rejimi 1889'dan 1999'a kadar yıllık veriler üzerinde genelleştirilmiş gravite modeli kullanarak (generalized gravity model) etkisini araştırmıştır. Deneysel sonuçlar, sadece döviz kuru oynaklığı ile İngilizlerin ABD'ye ihracat hacmi üzerinde anlamlı bir ilişkisinin olmadığını söylemez aynı zamanda 19. ve 20. yüzyılların döviz kuru rejimlerinin İngilizlerin ABD'ye ihracat hacmi üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını söylemektedir. Son zamanlarda Öztürk (2006) ticarete döviz kuru oynaklığının etkisi üzerine literatür taraması yapmıştır. Anket, 1984'ten 2005'e kadar olan kesitsel veriler kullanılarak ve 40'ı zaman serisi (örneğin aylık, üç aylık veya yıllık) verileri kullanılarak incelenmiş 43 ayrı ampirik analizi kapsamaktadır. Öztürk (2006) tarafından yapılan araştırmalarda kullanılan tahmin teknikleri OLS, ECM, gravite modelleri, VAR, ARCH ve GARCH' tır. 43 ampirik analizden ankete katılan 20 kişi (döviz kuru oynaklığı ile ticaret arasında) olumsuz bir ilişki bulmuş, dördü olumlu bir etki bulurken, altısı olumlu ya da olumsuz bir etki bulamamış, 13 geri kalan çalışmalar da karışık sonuçlar vermiştir. Hondroyiannis, Swamy, Tavlas ve Ulan (2008) ihracat hacimlerinin bir bileşeni olarak petrol ihracat ekonomilerinin ihracat kazançlarını içeren bir modeli kullanarak, döviz kuru oynaklığı ile ihracattaki toplam hacim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 12 sanayi ülkesinden oluşan bir panel kullanarak, döviz kuru oynaklığı ile dış ticareti arasındaki ilişki sabit ve rastgele etki arasında bir tahmin yapılmış ve bu ikisinin arasında negatif bir ilişki olduğuna dair çok az kanıt bulunmuştur. Doğrusu, Hondroyiannis ve arkadaşları (2008) döviz kuru oynaklığı ve ticaret arasındaki negatif ilişkinin belirleme yanına (specification bias) yönelik bulgulara atıfta bulunmuşlardır.

Döviz kuru, döviz kurundaki oynaklıklar ve dış ticaret değişkenlerinin ilişkileri deneysel açıdan birçok teste tabi tutulmasına rağmen farklı sonuçlara yol açmasının nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür: (1) Yapılan deneysel çalışmalarda farklı değişkenlerin araştırmaya dâhil edilmesi, (2) kapsadığı zaman aralığının değişkenlik göstermesi, (3) araştırmayı kapsayan ülke gruplarındaki çeşitlilik. Bununla birlikte yapılan çalışmaların bir kısmında reel ve nominal döviz kurlarının baz alınması, kimisinde ise kur oynaklığı değişkeni üzerinde durulması veya dış ticaretin ithalat, ihracat veya dış ticaret hacmi kapsamında ele alınması analizlerin farklı sonuçları yansıtmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte, kur oynaklığı teriminin de yapılan çeşitli çalışmalarda farklı kullanıldığı gözlemlenmiştir. Örneğin, araştırmaların bir kısmında kur oynaklığı ele alınırken, diğer bir araştırma da kur belirsizliği veya

değişkenine rastalamak mümkündür. Ayrıca, sektörel analizlerin ele alınması ile de sonuçların değişkenlik gösterdiğine rastlanılmıştır. Ampirik araştırmalar da elbette ki en gözden kaçırılmayacak bir etken de araştırmacının uyguladığı ekonomik modellerde ki farklılıklar ve araştırmanın bir parçası olan ülkelerin gelişmişlik düzeyleridir (Ayhan F., 2019).

Özetlemek gerekirse, üzerinde durulan sebeplerden ötürü aşağıda bahsedilen çalışmalarda sonuçların farklı çıkması anlaşılabilmektedir. Döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerinde olumlu bir etkisi olduğuna yönelik bulguları olan isimler şunlardır: De Grauwe (1988), Franke (1991), Assery ve Peel (1991), ve Mckenzie ve Brooks (1997). Bir diğer araştırma grubu da döviz kuru oynaklığı ile dış ticaret arasında negatif bir ilişki olduğunu iddia etmektedir: Clark (1973), Hooper ve Kolhagen (1978), Kenen ve Rodrik (1986), Koray ve Lastrapes (1989), Dellas ve Zilberfarb (1993), Arize (1997), Takaendase vd. (2005), Bahmani ve Wang (2007), Byrne vd. (2008), Altıntaş ve Öz (2010), Özdemir ve Ordu (2013). Olumlu ve olumsuz bir etki haricinde bazı araştırmacılar tarafından ise döviz kuru oynaklığı ile dış ticaret arasında anlamlı bir ilişki olmadığı iddia edilmiştir: Gotur (1985), Bailey vd. (1986), Asseery ve Peel (1991), Koch ve Rosensweigh (1995), Als ve Oskooee (1995), Sivri ve Usta (2001), Balcılar vd.(2012) ve Yaman (2012). Bu araştırmaları Türkiye bazında filitrelemek gerekirse, Türkiye’de yapılan çalışmaların bir kısmı döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerinde olumsuz bir etkisi olduğuna yönelik iddialar mevcut iken: Özbay (1999), Sivri ve Usta (2001), Vergil (2002), Doğanlar (2002), Kasman (2003), Öztürk ve Acaravcı (2003), Demirel ve Erdem (2004), Saatçioğlu ve Karaca (2004), Karagöz ve Doğan (2005), Dinçer (2005), Yamak ve Korkmaz (2005), Gül ve Ekinci (2006), Peker (2008), Keskin (2008), Özdemir ve Ordu (2013), bir kısım çalışmalar ise değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı yönündedir: Baldemir ve Gökalp (1999).

Küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu günümüz ekonomisinde, uluslararası ticarete ilişkilerin de yoğunlaşması ve bu ilişkilerin devam etmesinde veyahut başlamasında en önemli etkenlerden biri olan döviz kurunun etkilerinin açığa çıkması kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Özellikle, gelişmiş ülkeler hammadde açıkları sebebiyle üretime geçememekte ve bu ürünleri ithal edebileceği uygun ülkeyi ararken katma değeri diğer ülkelere kıyasla daha düşük olan ülkeleri tercih etmektedir. Bu da döviz kurunun ülkeler arasındaki ticari ilişkilerini etkileyen önemli bir rolüdür. Kurlardaki değişimler bazı finansal tahmin yöntemlerinin kullanılmasına rağmen kesin sonuçları

verememekte, dolayısı ile döviz kurundaki oynaklığın yönü ve şiddeti tam olarak saptanamamakta, yani belirsiz kalmaktadır. Elbette bu belirsizlik de ticari kararların ve adımların atılmasını bir açıdan olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ülkeler güçlü bir imaj çizebilmek için ticari ilişkilerinde aktif bir rol üstlenmesi gerektiği görüşündedir. Bu sebeple kur seviyelerinde meydana gelen yükselişler ve düşüşler ülkelerin ilgi konusudur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin daha çok katma değeri yüksek malları ithal ederek, daha uygun ürünleri ihraç etmesi kur değişikliklerinden, gelişmiş olan ülkelere kıyasla daha çok etkilenmesine yol açmaktadır. Kur değişikliklerinin önceden tespit edilemiyor olmasından kaynaklanan risk artışları, gelişmekte olan ülkelerin ticari hacimlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu sebeplerden ötürü döviz kuru oynaklığı ve dış ticaret arasındaki ilişkinin incelenmesi oldukça mühimdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE AÇISINDAN DÖVİZ KURU OYNAKLIĞININ İHRACAT İLE İLİŞKİSİ

3.1. Türkiye Açısından Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkileri: Tarihsel Süreç

Döviz kuru oynaklığı, dış ticaret yaparak ülke ekonomisini geliştirmek ve büyütme isteyen gelişmiş ülkeler ve ülkelerinin kalkınmasını sağlamak adına dış ticaret piyasasına açılan gelişmekte olan ülkeler için çok önemli bir olgudur. 1970’li yıllardan sonra döviz kurundaki dalgalanmalardaki yükselişler ve bu dalgalanmaların ticarete olan etkileri dikkatlerin döviz kuru oynaklığı ile ihracat arasındaki ilişkinin incelenmesine sebep olmuştur. Bunun başlıca sebebi, 1973 yılında sabit kur sistemine dayalı olan Bretton Woods sisteminin çökmesi ile gelişmiş ülkelerin de içinde bulunduğu birçok ülkenin paralarının dalgalanma içerisine girmiş olmasıdır. Bu demektir ki, sabit kur yerini dalgalı kur sistemine terk etmek zorunda kalmıştır. Bu dalgalanmanın getirdiği belirsizlik, politikacıları ve araştırmacıları yeni kur sisteminin getirmiş olduğu değişkenler ile ticaret hacmi arasındaki karşılıklı etkileşimin olup olmadığına yönelik verilerin incelenmesine yöneltmiştir. Bunların bir sonucu olarak da, hem teorik hem de deneysel anlamda döviz kuru oynaklığının ticaret üzerindeki etkilerinin incelenmesi Türkiye açısından da oldukça önemli bir hale gelmiştir (Ayhan, F., 2019).

3.1.1. Döviz Kuru Oynaklığı ve İhracat İlişkisi açısından 1980-2009 Dönemi

Döviz kuru rejimi, ülkelerin sahip olduğu para değerlerinin belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Sahip olduğu bu etki ile de ülke ekonomisini birçok açıdan etkilemektedir. Bu nedenle, bir ekonomideki döviz kuru rejiminin belirlenmesi o ülkenin kalkınma planlarını gerçekleştirebilmesi için yaşamsal bir öneme sahiptir (Nazlioglu S., 2013).

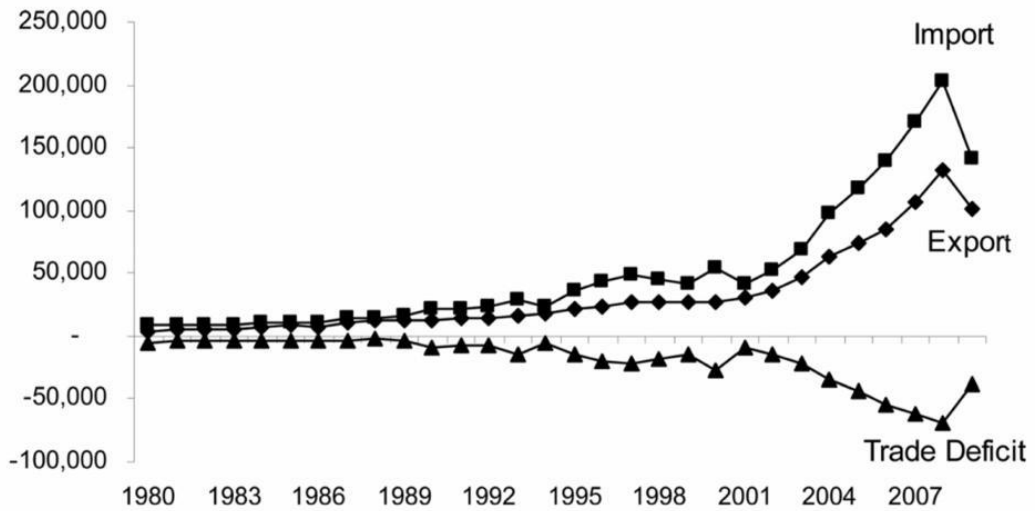
Türkiye 1980'den beri ticaret odaklı büyüme modelini uygulamaktadır, dolayısıyla uluslararası ticaret Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. İhracatı artırmak ve dış ticaret açığı ile başa çıkmak için faiz politikası ticaret odaklı büyüme modelinin merkezindedir. 1980'den 2000'li yılların başına kadar, Türkiye sabit döviz kur rejimini benimsemiştir. Ardından, 2001 krizinin patlamasıyla Türkiye, sabitlenmiş döviz kurundan kayıp, 2001 yılında esnek döviz kuru sisteminin rejimini benimsemiştir. 2000'li yılları boyunca Türkiye ekonomisindeki ticaret dinamikleri ve döviz kuru politika gelişmeleri dalgalı döviz kurları ve ihracat arasında pozitif korelasyona işaret etmektedir. Döviz kuru oynaklığı ve ticaret ilişkisi için uluslararası düzeyde büyük bir ampirik literatür belgelenmesine rağmen, Türkiye'nin verileri hala yeterli düzeyde değildir. Bir çalışmada Özbay (1999), Türk ihracatının döviz kuru oynaklığı göz önünde bulundurulduğunda borsa sebepli olumsuz etkilendiğine dair kanıtlar öne sürmüştür. Bu iddia Öztürk ve Acaravcı (2002) ve Güloğlu (2008) tarafından yapılan çalışmalarla da doğrulanmıştır. Bununla birlikte, Kasman (2005), daha yakın tarihli bir çalışmada Öztürk ve Kalyoncu (2009)'nun aksine Türkiye'nin ihracatının döviz kuru oynaklığı ile pozitif bir ilişkisi olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki, toplama yanlılığı sorunu (the aggregation bias problem) sebebi ile bazı ülkelerde bir değişkenin önemli bir etkisi olduğundan söz edilebilirken, diğer ülkelerde aynı değişkenin önemsiz bir etkisi olduğu sonucuna varılabilmektedir (Nazlioglu S., 2013).

Türkiye, 1930'dan itibaren 50 yıldır ithalat ikameci sanayileşme / içe dönük kalkınma stratejisini izlemiştir. İçe yönelik kalkınma rejimi sırasında, kamu iktisadi teşebbüsleri Türkiye ekonomisine egemen olmuş ve kalkınma hedefleri beş yıllık kalkınma planları ile belirlenmiştir. Kamu işletmeleri, 1970'lerin sonunda sanayinin yaklaşık % 40'ını oluşturmaktaydı ve yasal girişimlerin işletme zararları, hükümet bütçe açığının önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Ayrıca, ithalat ikame politikaları dış

borçlanma ile finanse edilen kronik ticaret açığına yol açmış ve bunun sonucunda ödemeler dengesi krizleri ortaya çıkmıştır (Metz 1995). İçe yönelik büyüme modelinin zayıf yönleri Türkiye'yi dışa dönük / ticarete yönelik ekonomik kalkınma stratejisine yöneltmiştir.

Türkiye 24 Ocak 1980 kararlarıyla dışa dönük büyüme modelini uygulamaya karar vermiştir. Kararlar temel olarak dışa dönük ve piyasaya dayalı ekonomik sistemin kurulmasını amaçlamaktadır. Bu bakımdan ihracat sübvansiyonları verilmiştir ve Türk ihracatını daha rekabetçi hale getirmek için döviz kurları devalüe edilmiştir, bu da ihracata dayalı büyümenin teşvik edilmesine yol açmıştır (TCMB 2002). 1980 yılından bu yana, Türkiye, ticaret odaklı büyüme stratejisini sürdürmekte ve dünya ekonomisiyle bütünleşmek için ekonomisini serbestleştirmektedir.

Şekil 4. Türk Ticaret akışlarının dinamikleri (1000 ABD doları).

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret veritabanından yazarın hesaplamaları.

Nitekim, Türk ticareti zaman içinde önemli ölçüde gelişmiştir. Özellikle, Türkiye'nin ihracatı 1980'de 2,9 milyar ABD doları iken, 2009 yılında 102 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Türk ithalatının ithalatı, ihracata benzer olmuştur. Özellikle, Türkiye'nin ithalatı, 1980 yılında 7,9 milyar ABD dolarından 2009'da 140 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Verilere incelendiğinde Türkiye ekonomisindeki önemli zorluklardan biri olan dış ticaret açığının arttığı görülmektedir. Dış ticaret açığı 2008

yılında en yüksek seviyesinde olup, yaklaşık 70 milyar ABD doları olmuştur. 2009 yılında 38,7 milyar dolara düşmesine rağmen, bu düşüş 2008'in küresel türbülansından kaynaklandığı düşünülmektedir. Türkiye toplam ihracatının önemli büyük bir payı ihracat sanayileri ve Türkiye'nin en büyük ticaret ortaklarından sağlanmaktadır (Nazlioglu S., 2013).

Tablo 1. Türk İhracatına Genel Bakış

Yıllar	Toplam ihracatta en iyi 20 İhracat sektörünün payı	Toplam ihracatta 20 büyük ülkenin payı
1980	44.34	57.69
1985	46.61	51.60
1990	64.94	67.94
1995	69.34	61.03
2000	71.39	66.28
2005	78.80	57.68
2009	78.41	46.73

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret veritabanından yazarın hesaplamaları.

İlk 20 ihracat sektörünün ve Türkiye'nin büyük ticaret ortaklarının toplam ihracattaki payları, 1980'den 2009'a kadar beş yıllık aralıklarla Tablo 1'de gösterilmiştir.

İlk bakışta, 1980'den bu yana toplam ihracattaki en iyi 20 endüstrinin payının arttığı görülmektedir. Özellikle, Türkiye'nin en iyi 20 ihracat sektörü, 2009 yılı itibariyle Türkiye toplam ihracatının yaklaşık % 78,5'ini oluşturmuştur. Büyük ticaret ortaklarının toplam ihracat içindeki payı 1980 yılında % 57.59'dan 2000 yılında % 66.28'e yükselirken, 2005 yılında 1980 seviyesine gerilemiştir. 2009 yılı itibariyle, seçilen ticaret ortakları Türkiye'nin ihracat kazançlarının yaklaşık % 47'sini açıklamıştır.

Tablo 2'de gösterilen Türk ihracatının dağılımı, 2009 yılı itibariyle Türkiye'nin en büyük ticaret ortakları tarafından en iyi 20 ticaret sektörünün toplam ihracatının önemli payının açıklandığını göstermektedir. Bu nedenle, bu sektörlerden büyük ticaret ortaklarına ihracatta itici güçlerin belirlenmesi, Türk ihracatındaki dalgalanmaların ve ticaret politikası tasarımlarının daha iyi anlaşılması için çok önemlidir. Döviz kuru politikaları ile ilgili olarak, Türkiye'deki döviz kuru politikalarının makro ekonomideki gelişmelere paralel olarak tasarlandığı söylenebilir (Nazlioglu S., 2013).

Tablo 2. Türk ihracatının dağılımı (2009)

Endüstri	Toplam ihracattaki pay	Ülkeler	En iyi 20 Endüstriyel İhracat	Toplam İhracattaki Payı
Demiryolu dışındaki araçlar	12.00	Avustralya	0.38	0.30
Makineler, mekanik aletler kazanlar ve bunların parçaları	7.96	Avusturya	1.01	0.79
Demir ve çelik	7.48	Belçika	2.24	1.76
Giyim (örme) ve aksesuar	6.78	Kanada	0.42	0.33
Elektrikli makine ve ekipman	6.50	Danimarka	0.85	0.66
İnciler, değerli taşlar, sikke	5.81	Finlandiya	0.25	0.19
Sözleşmeli demir ve çelik	4.45	Fransa	7.75	6.08
Sözleşme giyim ve giyim (örme değil), aksesuar	4.21	Almanya	12.22	9.58
Mineral yakıtlar ve yağlar	3.82	Yunanistan	2.04	1.60
Plastikler	3.03	İrlanda	0.36	0.28
Meyve	2.94	İtalya	7.36	5.77
Tuz, күкүрт, toprak, sıva mat, kireç, çimento	2.12	Japonya	0.29	0.23
Gemiler, tekneler ve yüzer yapılar	1.79	Hollanda	2.65	2.08

Diğer tekstil ürünleri	1.61	Norveç	0.48	0.38
Mobilya	1.56	Portekiz	0.51	0.40
Kauçuk ve bunların maddeleri	1.44	İspanya	3.53	2.76
Alüminyum ve bunların maddeleri	1.37	İsveç	0.93	0.73
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuk kumaş	1.25	İsviçre	4.91	3.85
Sebze ve meyveler	1.25	İngiltere	7.39	5.79
Halıcılık ve zemin kaplama	1.05	Amerika	4.02	3.16
TOPLAM	78.41		59.59	46.73

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret veritabanından yazarın hesaplamaları.

Tablo 3'te, Türk döviz kuru rejimindeki değişiklikler ve Türkiye ekonomisindeki önemli gelişmeler ve önemli olayları özetlenmiştir. 1980'lerden önce, sabit döviz kuru rejimi, Türk Lirasının değerinin hükümet tarafından ekonomik durumdaki değişikliklere göre belirlendiği ve ayarlandığı şekilde uygulanmıştır. Dışa dönük büyüme stratejisinin uygulanmasından sonra, ticaret odaklı büyüme modelini korumak için ayarlanabilir peg politikası takip edilmiştir. Özellikle, Türk Lirası diğer para birimleri karşısında büyük ölçüde devalüe edilmiş ve tekdüze bir oran oluşturulmuştur.

Tablo 3. Türk Döviz Kuru Politikaları (1980-2001)

Tarih	Türk Ekonomisindeki Kalkınma	Döviz Kuru Politikası
1980 öncesi	İçe yönelik büyüme stratejisi	Sabit Döviz Kuru
1980	Dışa yönelik büyüme stratejisi	Esnek Döviz Kuru
1989	Finansal serbestleşme politikası	Türk lirasının çevirebilirliği
1994	Ekonomik Krizler	Doların devalüe edilmesi
1999	Stabilizasyon programı	Sürünen parite
2001	Ekonomik krizler	Serbest Kur

Kaynak: Asikoglu ve Uctum (1992) ve CBRT (2002) ve Nazlioglu (2013).

1980-1988 döneminde Türk Lirası günlük olarak devalüasyon şeklinde ayarlanmıştır ve bu nedenle reel olarak %8'den fazla değer kaybetmiştir. 1989 yılında hükümet, daha yüksek faiz oranları ve dönüştürülebilir Türk Lirası ile birlikte resmi döviz kuru ve serbest sermaye hareketlerinin kısmi piyasa ayarı sistemi yürürlüğe konmuştur. Bu

politika değişiklikleri Türk lirasının değer kazanmasına neden olmuştur (Aşıkoğlu ve Uctum 1992). Türkiye'nin tarihindeki finansal krizler yapısal politika değişikliklerine yol açmıştır. Krizin etkilerini hafifletmek ve ekonomiyi kurtarmak için istikrar programları açıklanmıştır ve Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından ekonomik kurtarma programı yürürlüğe girmiştir. İstikrar ve kurtarma programlarının bir parçası olarak, Türk Lirası %39 oranında dramatik bir şekilde değerlendirilmiştir. 1999 yılında, enflasyonu ve reel faiz oranlarını düşürmek ve istikrarlı bir makroekonomik ortam sağlamak için IMF'nin yönlendirdiği istikrar programı açıklanmıştır. Program esas olarak döviz kuruna dayanmaktadır ve ilk bir buçuk yıllık dönem için döviz kuru sepetinin değerinin açıklanmasına bağlanmıştır (TCMB 2002). Şubat 2001'de Türkiye 1945'ten 2009'a kadar, en yıkıcı ekonomik krizini yaşamıştır. 2001 krizinin bir sonucu olarak, hükümet Dalgalı kur rejimini uygulamaya karar vermiştir.

3.1.2. Döviz Kuru Oynaklığı ve İhracat İlişkisi Açısından 1980-2018 Dönemi

Türk Lirasının geçmişten günümüze kadar artış ve düşüşleri hesaba katıldığında, nedenlerini irdelemek için enflasyon ve diğer önemli ekonomik göstergelerin de ne anlama geldiğinin bilinmesi gerekli bir durumdur. Özellikle nominal döviz kuru kadar iyi bilmemekte ancak bu hareketlenmeden direk olarak etkilenen ithalat, ihracat ve cari açıklık için oldukça önemli bir konu olan reel döviz kuru üzerine değinmek gerekmektedir. 1980'lerden bu yana sabit veya kontrollü diye adlandırılan ve dalgalı kur rejimi altında reel efektif döviz kurunun izlediği yolu ele almak gerekmektedir (Yılmaz K., 2018).

Reel Döviz Kuru, bir ülkenin ürettiği mal ve hizmetler ile ticari rakipleri olan diğer ülkelerin ürettiği mallar karşısındaki görelî fiyatını vermektedir. Bu tanımdan yola çıkıldığında, sabit olduğu varsayılan nominal döviz kurunun belirli periodlarda Türkiye için ne ifade ettiği, yani Türkiye'de ki ürün pazarının enflasyon oranına göre diğer ülkelerden daha yüksek veya düşük oluşu reel döviz kurunu etkilemektedir. Bu demektir ki, Türkiye'deki enflasyon oranı diğer ülkelerinkine kıyasla daha yüksek ise, sahip olunan ürünün görelî fiyatı yani reel döviz kuru artacaktır. Enflasyonun arttığı bu dönemlerde, ürünlerdeki fiyat artışı da kısmi pahalalanacağından ihracatın azalması olası iken ithalatın artması da mümkün görünmektedir. Bu durum da dış ticaret açığının artması ve dolayısı ile cari açığın ise artması beklenmektedir. Kur sabit kabul

edildiğinde örnek vermek kolaylaşmaktadır. 2001 krizinden sonra Türkiye'nin sabit kuru bırakıp, dalgalı kur rejimini yürülmüşe soktuğu bilinmektedir. Dalgalı kur rejimine girilmesiyle, nominal döviz kurundaki değişiklikler reel döviz kurunu etkilemiştir. Türkiye'nin ve ticari ortaklarının enflasyonu eşit olduğu varsayımından yola çıkıldığında, Türk Lirasının diğer ülkelerin para birimleri karşısında değer kaybetmesi, reel döviz kurunda düşüşe sebep olmaktadır. Bu olumsuz etki ile Türkiye'nin ürettiği mallar, diğer ülkelerin malları karşısında değer kaybetmektedir, yani ucuza satışa çıkmaktadır. Böyle bir durum söz konusu olduğunda ise Türkiye'deki ihracat oranının artması, ithalatın ise azalması beklenmektedir, bununla birlikte dış ticaret açığının ve cari açığın azalması da söz konusu olabilmektedir. Türkiye'nin enflasyon oranının oranının diğer ülkeler nezdinde yüksek olduğu kabul edilirse, şu genellemeyi yapılabilir: Türk Lirasının değeri, Türkiye'nin enflasyon oranı ile ticari ortaklarının enflasyon oranı arasındaki farktan mutlak değer olarak yüksek olduğu müddetçe reel döviz kurunun yükselmesi beklenmektedir. 1980 yılları ile 2018 yılları arasında reel döviz kurunun izlediği yol incelediğinde, ilk olarak döviz kurunun 100 parite değeri civarında hareket ettiği gözlemlenmektedir. Bu değer, 100'ün üstüne çıktığında, 130'ları bulduğunda düzeltme yapıldığı görülmektedir. 1994 krizinde, ise bu değer 58.5 ile en düşük değeri aldığı ardından tekrar yükseldiği görülmektedir. Veriler incelendiğinde sabit/kontrollü kur rejimi altında reel döviz kurunun kısa bir period içinde fazlasıyla dalgalı bir seyir izlediği göze çapmaktadır. 1980, 1994 ve 2001 krizleri ile Türk Lirası'nda yaşanan şiddetli değer kaybı/nominal devalüasyon sebebi ile reel döviz kuru da ciddi düşüşler yaşamıştır (Yılmaz K., 2018).

Şekil 5. 1980'den 2018'e TÜFE Bazlı Reel Döviz Kuru

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

1980 yıllarından 2001 yılına kadar Türk Lirası sabit ve kontrollü kur rejimi altında idi. Merkez Bankası bu periodda doğrudan nominal döviz kurunu etkilemekteydi. 24 Ocak 1980’de yaşanan sabit kurdaki büyük düşüş ikiye ayırmak mümkündür. 1980 ile 1988 kadar süren zaman dilimi ilk period olarak kabul edilmektedir. Bu dönem zarfında uluslararası ticaret piyasasında Türk mallarının rekabet gücü arttırmak yani ihracatı arttırmak planlanmıştır. Dolayısı ile ithalatın da düşmesi beklenmiştir. Bu sebeple reel döviz kuru bu periodda sürekli olarak düşülmüştür. Enflasyon farkından daha yüksek olan Türk Lirası’nın devalüe edilmesi ile 1980’de 100 civarından gezen reel döviz kuru 1988 yıllarının ortasında 64’ü görmüştür. Özellikle Türkiye’nin üretiminde kullandığı hammadde ve ara malların dış kaynaklı olması, yani dışa bağımlı olması sebebi ile ihracat teşvikleri enflasyon ile mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Türk Lirasındaki değer kaybı ithal hammadde ve malların daha pahalı bir fiyata alınmasına sebep olurken, Türkiye’de üretilen ürünün de maliyetinin artmasına, böylelikle hem üretici hem de tüketici için pahalı bir hale gelmesine dolayısı ile enflasyon oranlarında da artışa sebep olmaktadır. 1980’lerin sonunda yükselişi bırakmayan enflasyonun kontrolünün sağlanamamasından endişelenen Merkez Bankası, 1988 yılı sonrasında döviz kurunu enflasyonla mücadele aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Bunun için Türk Lirası’nın nominal değer kaybı oranının Türkiye ve ticari ortaklarının enflasyon oranı farkından düşük olması gerekmektedir, bu durum da reel döviz kurunun yükselmesi demek oluyordu. Bu politikanın bir sonucu olarak, reel döviz kuru 1988 yılında 64, 1994 başında 95’e kadar yükselmiştir. 1994 yılında yaşanan büyük değer kaybı en düşük seviyesi olan 58’i görmüştür. 1994 ile 2001 yılları arasında ise sabit/kontrollü kur rejimi ile istikrarlı bir şekilde artmış ve 2001 yılının 1. ayında 111 seviyesine ulaşmayı başarmıştır. 2001 yılının 2. ayında yaşanan kriz sebebi ile –anayasa kitapçığının fırlatılması olayı- bir ay sonra dalgalı kur rejimine geçilmesine karar verilmiştir. Dalgalı kur rejimine girilmesi ile bir zamanlar sabit kur rejimi altında faaliyetini gösteren reel döviz kuru eski dönemine kıyasla daha farklı bir yol izlemeye başlamıştır. 2001-2018 yılları arasında reel döviz kuru istikrarlı bir şekilde 2008 yılına kadar yükselen bir trend izlemiştir. Ancak 2008 krizinin patlak vermesinin ardından bu istikrarlı yükseliş ardını istikrarlı düşüşe terk etmiştir. Reel Döviz Kuru’nun 2001 yılı öncesi ve sonrası sürecindeki hareketlerinde gözlenen önemli farklardan birinin dalgalı kur rejimi altında

reel döviz kurunun kısa vadede izlediği çevrimler kabul edilmektedir. Aşağıda yer alan şekilde Türkiye'nin TÜFE (Tüketici Fiyatları Endeksi) kullanarak 2001 Eylül ayından, 2018 Haziran ayına kadar izlediği kısa süreli çevrimleri verilmektedir (Yılmaz K., 2018).

Şekil 6. 2001'den 2018'e TÜFE bazlı Reel Döviz Kuru

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

Trendlerdeki artış ve düşüşler incelendiğinde reel döviz kurunun kısa zaman içerisinde oldukça büyük dalgalanmalar yaşadığı gözlemlenmektedir. Uluslararası ticarete yaşanan mali krizler ve siyasi olayların da bu ani iniş ve çıkışlarda payı olduğuna yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Çevrimlerin toplam süresi göz önünde

bulundurulduğunda, 2001 krizinin yaşanmasıyla ilk çevrimin dokuz ay sürdüğü ve bunun ilk altı ayının dipten zirveye, son üç ayının ise zirveden dibe doğru eğim izlediği bilinmektedir. Bununla birlikte ekonomiye yönelik politik tutumlara olan güvenin artması ile çevrimlerin sürelerinde artışların yaşandığı gözlemlenmiştir. Örneğin, 2'nci çevrim 26, 3'üncü çevrim 21, 4'üncü çevrim 22 ay ve 2008'de yaşanan küresel mali krizinde yaşanan reel döviz kuru çevrimi ise 11 ay gibi nispeten kısa sürmüştür. Kriz döneminde reel döviz kurunda yaşanan düşüş trendi uzun sürse de çevrim süreleri altıncı ve yedinci çevrimlerde ki yükselişler yirmi dokuz ay sürmektedir. 2013 yılı sonrasında ise sekiz, dokuz ve onuncu çevrimlerin sürelerinin düştüğü bilinmektedir.

2001 yılının 10.cu ayında reel döviz kurunda görülen ilk çevrim dip noktasında başlangıç yapmıştır, 2002'nin 4. Ayına kadar geçen altı aylık sürede reel döviz kurunda % 35,4'lük bir artış gözlemlenmektedir. 2001 krizi sonrasında Türkiye'nin uygulamış olduğu başarılı politika ile yabancı yatırımcıların Türk Lirasına talebi artmış, bu da yerli para biriminin nominal ve reel kurda değer kazanmasına olanak sağlamıştır. 2002 yılının 5. Ayında Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisinin, yani koalisyon hükümetindeki özelleştirme kaynaklı başlayan anlaşmazlıklar neticesinde erken seçimin 2002'nin 11. ayında yapılmasına karar verilmiştir. Siyasetteki hareketlilik Türk Lirası'nın 2002'nin 7. ayına kadar olan zaman zarfı içerisinde yaklaşık üç ay boyunca %27.1'lik değer kaybı yaşaması ile sonuçlanmıştır. 2002'nin 7. ayında görülen dip nokta sonrası seçime gidildiğinde Türk Lirası yeniden değer kazanmaya başlamış ve Ak Parti'nin parlamentoda çoğunlu elde etmesinden sonra ekonomi politikalarındaki kararsızlık neticesinde, yerli parada bir miktar duraksama görülmüş olsa da 2003'ün 3. ayında ekonomi politikalarındaki kararsızlık son bulmuş, böylelikle yeni hükümete olan güven artması ile Türk Lirası yeniden değer kazanmaya başlamıştır. İzlenen IMF (Uluslararası Para Fonu/ International Money Fund) politikaları 2007 yılına kadar devam ettirilmiştir, Türk Lirasında uygulanan düzeltmeler olsa dahi, yerli paranın değeri yukarı yönlü seyrini devam ettirmiştir (Yılmaz K., 2018).

2001 yılından 4.ayın 2008'ne kadar yaşanan dört kısa periodlu çevrim esnasında lokal dipten zirveye kadar geçen zaman aralığında ve reel döviz kurundaki değişim oranı ile zirveden dibe geçen aralık reel döviz kurundaki düşüş oranına göre daha yüksek gerçeklemiştir. Dört çevrim için hesaplanan oranların birden büyük olması bu farkı vurgulamaktadır. 2008 yılının kriz dönemi olması sebebi ile beş numaralı kısa çevrim esnasında hem dipten zirveye varıncaya kadar geçen süre hem de değişim

miktarı, zirveden dibe kadar geçen süre ile değişim oranına kıyasla daha düşük kalmıştır. Reel döviz kuru 2008 krizinden sonra uzun süreli bir düşüş trendine girdikten sonra altıncı, yedinci, sekizinci numaralı çevrimlerde dipten zirveye giden artışlar zirveden dibe gerçekleşen düşüşlerden daha küçük kalmıştır. Uzun süreli düşüş trendine rağmen reel döviz kurundaki dipten zirveye yükseliş dönemlerinin, zirveden dibe düşüş dönemlerine kıyasla 1.5-2.2 kat daha uzun sürdüğü gözlemlenmektedir. 2015'in 9.ayından itibaren yaşanan son dokuz, on ve onbir numaralı son üç reel döviz kuru çevriminde farklı dinamiklerin devreye girdiği belirlenmiştir. Reel döviz kuru 2015'in 9. ayında dibi gördükten sonra yedi ay boyunca süren %10.8'lik bir yükselişin ardından 2016'nın 4. ayında lokal zirveye ulaşabilmiştir. Ancak, hemen sonrasında dokuz ay boyunca süren düşüş evresi ile %14.1'lik bir düşüş yaşamış ve 2017'nin 1. ayında dibi görmüştür. Bu çevrim değerlendirildiğinde düşüş evresinin artış evresine oranla iki ay daha uzun sürdüğü bilinmektedir. Özellikle, asıl büyük farkın reel döviz kurunun son iki çevriminde gerçekleştiği gözlemlenmiştir. On numaralı çevrimde, 2017'nin birinci ayında dip noktasına girdikten sonra yaklaşık dört ay süren yükseliş döneminde %4.2'lik bir artış yaşayan reel döviz kuru, 2017'nin beşinci ayında yerel zirveyi gördükten sonra düşüş sürecine girmiş, 2017'nin 11. ayında yaklaşık altı ay süren zaman zarfında % 7.5'lik düşüşe geçmiştir (Yılmaz K., 2018).

On bir numaralı son çevrimde ise 2017 yılının on birinci ayındaki dip noktasından 2018 yılının birinci ayının tepe noktasına iki ayda % 1.5'lik artışla gelinirken, 2018 birinci ayından, 2018 yedinci ayına geçen altı aylık dönemde reel döviz kurundaki düşüş % 9.8'e ulaşmıştır. Son kısa çevrimde geçen süre zarfı açısından yükseliş evresi düşüş evresine oranla % 70 daha kısa sürmüştür, dipten zirveye reel döviz kuru gerçeğeleşen yükseliş zirveden dibe gerçeğeleşen düşüşün yalnız % 15'sine eşittir. Unutulmamalıdır ki, 2018 temmuz ayının sonu ile son çevrimin dip noktasına ulaşılmamış idi. Dış politikada Amerika Birleşik Devleti ile yaşanan kriz sonrası Türk Lirası'nın değer kaybında azalma görülmüştür, bu azalma Ağustos ayının başından itibaren % 20'yi bulmuştur. Cumhurbaşkanı ile Merkez Bankası arasındaki, faiz artışına yönelik gerilim sebebi ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Türk Lirasının açığa satışını zorlaştırmak maksadı ile türev piyasalarında meydana gelen bazı işlemler ile getiren kısıtlar, Türk Lirasının değer kayıplarının bir kısmını düzeltmesine olanak sağlamış olsa dahi Türk Lirasının kısa sürede bu bazda bir değer kaybı yaşamayı alışagelmiş bir durum değil idi. Amerika

Birleşik Devletleri ile krizin çözüm bulamaması ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın faiz artışına yönelik politika önlemlerinin alınması sonucunda 2018'in sekizinci ayının verileri yayınladığında reel döviz kurunun % 15'i aşan bir artış ile 65-70 bandında düşüleceği öngörülmüş idi. Bu da 2001 krizinden daha düşük bir seviyenin görülebileceği yönünde bir iddia idi. Analizciler bahsedilen aylar sonrası için mali piyasalarda ve ekonomi de daha fazla olumsuz koşulların gelebileceğini öngörmüş idi (Yılmaz K., 2018).

Tablo 4. Kısa Dönemli Reel Döviz Kuru Çevrimleri

Çevrim	Dip	Zirve	Geçen Süre (ay)		Oran (=2/1)	RDK değişim oranı (%)		Oran* (=3/4)
			Dipten Zirveye (1)	Zirveden Dibe (2)		Dipten Zirveye (3)	Zirveden Dibe (4)	
1	Ekim 2001	Nisan 2002	6	3	2.0	35.4	-27.1	1.3
2	Temmuz 2002	Mart 2004	20	6	3.3	30.3	-11.5	2.6
3	Eylül 2004	Şubat 2006	17	4	4.3	21.6	-21.8	1.0
4	Haziran 2006	Aralık 2007	18	4	4.5	28.6	-15.9	1.8
5	Nisan 2008	Ağustos 2008	4	7	0.6	14.9	-21.4	0.7
6	Mart 2009	Ekim 2010	19	10	1.9	20.8	-27.2	0.8
7	Ağustos 2011	Nisan 2013	20	9	2.2	14.7	-17.9	0.8
8	Ocak 2014	Ocak 2015	12	8	1.5	12.1	-17.1	0.7
9	Eylül 2015	Nisan 2016	7	9	0.8	10.8	-14.1	0.8
10	Ocak 2017	Mayıs 2017	4	6	0.67	4.2	-7.5	0.56
11	Kasım 2017	Ocak 2018	2	7	0.29	1.5	-9.8	0.15

*mutlak değer olarak

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

2001'in 10.ayından, 2007'nin 12.ayına kadar devam eden süreçte erimli yükseliş döneminde yaşanan çevrimlerde reel döviz kurundaki çıkış süreleri daha uzun sürmüş iken düşüş süreleri kısa süreli idi. Bu süreçte kısa vadede Türk Lirasının değer kaybuna yol açabilecek uluslararası gelişmelerin RDK (reel döviz kuru) üzerinde ki etkisi kısmen daha kısıtlı olmaktaydı. Küresel sermayedeki bolluğa rağmen 2001 krizi sonrası yürürlüğe giren makro kurumsal reform ile normalleşme sürecine giren Türkiye ekonomisi uzun süreli yatırım fonlarını ülkeye çekebilmiş idi. Sermaye girişleri ile istikrarlı bir şekilde devam eden dışarı ya da içeri kaynaklı olumsuz haberler ekonominin ve bundan sebep Türk Lirası ve Reel Döviz Kurunun üzerindeki etkisi büyüklük ve zaman itibari ile kısıtlı kalmakta idi. 2008 sonrası ortaya çıkan ve 2013'te hız kazanan uzun erimli düşüş trendinin devam ettiği süreçte tam tersi dinamikler devredeydi. Ekonomiye yönelik politikalar 2006'dan itibaren iktisatçıların gündeme getirdiği mikro yapısal reformların kazanılamamış olması bir yana, 2001 yılı sonrası ortaya çıkan kurumsal reformların çoğu kademeli olarak geri sarılmış idi. 2013 yılı Gezi olayları ve 17-25 Aralık soruşturmaları kapsamındaki süreç ardından 2014'ten itibaren her yıl gerçekleşen seçimler veyahut referandumların siyasi ortamda yarattığı gerilim, piyasalarda volatilitenin artmasının sebepleri arasında olmuştur. Bununla birlikte federal Rezerv Sistemini sıkılaştırmaya yönelik kararlar ve Amerika Birleşik Devletlerinin dünya piyasası üzerindeki etkisi Türkiye'nin uluslararası yatırımcılar için cazibesini kaybetmesine sebep olmuştu. Ulusal ve uluslararası toplu durumda gerçekleşen pozitif gelişmelerin etkisini daha az ve kısa süreli olurken, artan negatif gelişmelerin etkisi büyük ve uzun vadeli olmaya başlamış idi. Bu sebepten reel döviz kurunun izlemil olduğu kısa süreli çevrimlerde artış daha küçük ve kısa süreli olmuştur ancak düşüşler büyük ve uzun süreli olmaya devam etmiştir (Yılmaz K., 2018).

3.2. Döviz Kuru Oynaklığı- İhracat İlişisinin Amprik Olarak Analizi

Döviz kuru oynaklığının ticaret hacmi üzerindeki etkisi deneysel bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun neticesinde yapılan incelemeler ve araştırmalar sonucunda bu iki kavram arasındaki etkileşimin sonuçları karma sonuçlar doğurmuştur. Yapılan çalışmaların bir kısmı ticaret hacmi ile döviz kuru oynaklığı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı üzerineyken (Gotur 1985 & Bailey vd. 1986), başka bir çalışmada araştırmacı, döviz kuru oynaklığındaki artışın belirsizliği arttırmasının bir sonucu olarak risk almak istemeyen firmaların ticaret hacmini olumsuz etkileyeceğini ileri sürmüştür

(Hooper ve Kolhagen, 1978; Chowdhury, 1993; Koray ve Lastrapes, 1989; Kenen ve Rodrik, 1986; Arize, 1995, 1997a, 1997b). Bir başka çalışmada ise döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerinde olumlu bir etkisi olduğu idda edilmiştir (Assery ve Peel, 1991; Franke, 1991; De Grauwe, 1988). Bununla beraber sonuçları karma olan bulan Zhang, Chang ve Gauger (2006), Baum ve Çağlayan (2006), Cheung (2003) gibi araştırmacılar da bulunmaktadır.

3.2.1. Veri Seti ve Metodoloji

Araştırmanın amacı Türkiye’de döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda kurulan araştırma modeli tahmin edilerek yerli para biriminin istikrar/istikrarsızlık ölçütü olan döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki etkileri zaman serisi ekonometrisi bağlamında incelenmiştir. Araştırma modeli denklem 1’deki gibidir.

$$M_t = \alpha + \beta VR_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem 1’de yer alan M Türkiye’nin ihracat etkinliğinde en fazla paya sahip ilk 5 ülke(Almanya, Birleşik Krallık, Irak, İtalya, ABD) olan ihracat rakamları toplamı, VR 2003 yılı bazlı Tüfe Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Oynaklığı (2003=100), ε denklem hata terimleri, t alt imi ise zaman boyutunu ifade etmektedir. Araştırma kullanılacak veriler 2002 1.ay 1 ile 2020 5.ay 1 arasında aylık olarak derlenmiştir. Araştırmada yer alan değişkenlere ait veri kaynakları, veri tanımları ve simgeleri tablo 5’de özetlenmiştir.

Tablo 5. Araştırmada Yer Alan Değişkenler

Değişken	Tanım	Kaynak	Simge
İhracat	En Fazla İhracat Hacmine Sahip 5 Ülke ile olan Toplam İhracat Miktarı (1000 \$)	Türkiye İstatistik Kurumu Veri Tabanı Dış Ticaret İstatistikleri	M
Döviz Kuru Oynaklığı	Reel Efektif Döviz Kuru Serisinden Elde Edilen GARCH Modeli Oynaklık Serisi	T.C.M.B elektronik veri dağıtım sistemi Tüfe Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)	VR

Söz konusu veriler ilgili veri kaynaklarından derlendikten sonra sahte regresyon olgusuna sebep verebilecek mevsimsel etkiler X-12 Census yöntemi ile incelenmiş, Reel Efektif Döviz Kuru değişkeninde mevsimsel etki saptanmamış, ihracat değişkeninin ise %1 anlamlılık seviyesinde mevsimsel etki gösterdiği tespit edildiğinden seri mevsimsellikten arındırılarak araştırmaya devam edilmiştir.

Mevsimsel etkilerin tespitinden ve düzeltilmesinden sonra serilere ait grafikler çizilerek seriler hakkında öncel bilgiler görsel olarak incelenmiştir. Görsel inceleme sırasında gerek Reel Efektif Döviz Kuru gerekse ihracat değişkenlerinin trend içerdikleri görülmüştür. Diğer yandan ihracat değişkeninin 2008 yılında yaşanan dünya finans krizi döneminde yapısal kırılmaya uğradığı görülmüştür. Dış dünya talebindeki azalmadan kaynaklandığı düşünülen yapısal kırılmanın kukla değişken ile temsil edilerek araştırma modelinde tahmin edilmek istenen parametrelerin istikrarlı olması sağlanmıştır. Kriz kukla değişkenin eklenmesinin ardından araştırma modelin denklem 2'deki gibi ifade edilebilir.

$$M_t = \alpha + \beta_1 VR_t + \beta_2 KRİZ_{2008} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklemden yer alan KRİZ değişkeni 2008 yılındaki ihracat değişkeninde yapısal kırılmaya sebep olan düşüş dönemlerinde 1, diğer dönemlerde 0 değerini alan kukla bir değişken iken diğer değişkenler denklem 1'de tanımladığı gibidir.

Araştırma modelinde yer alan Döviz Kuru Oynaklık değişkeninin oluşturulması amacıyla ARCH-GARCH modellerinden faydalanılmıştır. Ekonometrik zaman serilerindeki oynaklığın basit bir ölçüsü serilerin zaman içindeki varyansı olmakla beraber serilerin koşullu olmayan varyansı oynaklık kümelerini yakalamamaktadır. Çoğu zaman serilerin ele alınan zaman boyutundaki oynaklığını süreç boyunca kümelenmeler ile birlikte görmek daha faydalı olmaktadır. Bu şekilde geçmiş dönem değerlerini hesaba katan oynaklık ölçütü otoregresif koşullu değişen varyans modeli veya ARCH-GARCH modelleri olarak bilinir (Gujarati, 2011: 358).

Değişkenler için oynaklık modelleme iki aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşama Varyans denkleminde temel (ortalama) denklem olarak kullanılacak denklemin tahmini, ikinci aşama ise temel denklem tahmininden elde edilen hata terimleri ile

kurulan oynaklık modellerinin oluşturulmasıdır. ARCH-GARCH modelleri için en etkili temel denklemin değişkenlerin kendi geçmiş bilgilerini kullanan ARIMA modelleri olduğu bilinmektedir (Tsay, 2010: 113).

Oynaklık modellemesi amacıyla kullanılacak serilerin durağan olma koşulları vardır. Stabil olmayan zaman serileri ile kurulacak bir ARIMA modeli sahte regresyon olgusu sebebiyle tutarlı ve etkin tahminlere imkân tanımayacak ve söz konusu ARIMA modelinden elde edilen hata terimleri ile kurulacak ARCH-GARCH modelleri de söz konusu serinin oynaklık yapısını yansıtmakta başarısız olacaktır (Sevütekin, 2017: 559). Diğer yandan ARCH-GARCH modellerinden elde edilecek oynaklık değişkeni ile kurulması planlanan ARDL modeli değişkenlerin durağanlıkları hakkında bu derece katı bir varsayımda bulunmaz iken değişkenlerin en azında birinci mertebede durağan olan değişkenler olması koşuluyla etkin tahminler yapabilen veri uzun dönem denge analizi türüdür. Bu sebeple ihracat ve reel efektif döviz kuru değişkenlerinin durağanlık özellikleri birim kök testleri ile incelenmiştir. Gerek ihracat değişkeni gerekse RDK değişkenlerinde gözlenen yapısal kırılmalar sebebiyle değişkenlerin birim kök süreçleri ADF birim kök testine ek olarak yapısal kırılmalı birim kök testleri ile de incelenmiştir.

ADF birim kök testi serinin stabil olup olmadığını belirlemektedir. Kullanılan yöntem Dickey –Fuller (DF) birim kök testinin iyileştirilmiş halidir. ADF birim kök testi DF birim kök testine nazaran otokorelasyon problemini ele almaktadır. ADF birim kök testi ile bir Y_t serisinin düzeyinde stabil olup olmadığını yanıtlamak için 3 adet denklemin çözümünü önermektedir.

$Y_t \sim I(0)$ için

Sabit terimsiz ve trend içermeyen denklem;

$$\Delta Y_t = \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i} \quad (3)$$

Sabit terimli denklem;

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i} \quad (4)$$

Sabitli ve trendli denklem;

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 Trend + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i} \quad (5)$$

ADF testi denklem 3, 4 ve 5'deki regresyon spesifikasyonlarından birinin veya bir kaçının veya bütününün en küçük karelerle kestirimini lüzumlu kılmaktadır. Dizinin durağanlığı için 2 şart öngörülmektedir; birincisi β_1 katsayısı negatif işaretli olmalı, 2.si ise katsayının istatistiksel olarak anlamlı olmasıdır.

ADF testi için sıfır hipotezi ve alternatif bir hipotezi şu şekildedir;

H_0 : Seride birim kök vardır.

H_1 : Seride birim kök yoktur.

Spefikasyonların genelinde deterministikler durgun ve trenddir. Lüzumsuz yere sabit veya trend değişkeninin eklenmesi testin gücünü azaltacaktır. Bu vaziyet durağan serinin durağan olmadığı hükmüne sebep olabilmektedir. Denklemdaki bağımlı değişken gecikmeleri hata terimlerindeki olası otokorelasyon sorununu gidermeye yöneliktir. Test neticesinde 3 spefikasyon da aynı yerde birim köke işaret ederse veyahut birim kökün olmadığına işaret ederse karar verilir (Dickey & Fuller, 1979).

Birim kök testi bulgularında reel efektif döviz kuru değişkeni düzeyde durağan olmayan fakat birinci derece farkında durağan bir değişken olduğu görülmüştür. Bu sebeple reel efektif döviz kuru değişkeninin birinci farkı alınarak ARIMA modellerinin kurulma aşamasında geçilmiştir.

ARIMA(p, q) modeli denklem 6'daki gibi gösterilebilir.

$$r_t = \delta + \sum_{i=1}^p \phi_i r_{t-i} + \sum_{j=1}^q \theta_j \epsilon_{t-j} + \epsilon_t \quad (6)$$

Denklem 12'de yer alan ϕ katsayısı denklemin geçmiş dönem değerlerini içeren otoregresif (AR) kökü, θ ise denklemin geçmiş dönem hata terimlerini içeren hareketli ortalama (MA) kökü, δ sabit terim, ϵ hata terimi, p ve q ise AR ve MA kökleri için en uygun gecikme uzunluklarını ifade eder, en uygun gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SIC), Düzeltilmiş determinasyon katsayısı ($\bar{R}^2$), Hata kök ortalama kareleri (RMSE), Mutlak Hata ortalamaları (MAE) gibi bilgi ve performans kıstası eş zamanlı gözetilerek belirlenmiştir. Diğer yandan spefikasyonlarda AR ve MA köklerinin birim çember içinde yer alması başka bir ifade ile ARMA sisteminin durağan ve istikrarlı olup olmadığı denetlenmiştir. Kurulan ARMA modellerinde değişen varyans sorunu olmasa bile koşullu varyansında değişebilmesi

mümkündür. Koşullu değişen varyansı başka bir ifade ile ARCH etkisinin varlığını sınamak amacıyla Arch testleri gerçekleştirilmiştir.

Arch etkisinin tahmini için regresyon denklemindeki (ARIMA) hata karelerinin bağımlı, hata karelerinin gecikmelerinin ise bağımsız değişken olarak tanımlandığı denklem 7'deki gibi yeni bir regresyon tahmin edilir.

$$\varepsilon_t^2 = \beta_0 + \beta_1(\varepsilon_{t-1}^2) + \beta_2(\varepsilon_{t-2}^2) + \mu_t$$

7)

Denklem 13'nün F istatistiği Arch test istatistiğidir ve aşağıdaki sıfır ve alternatif hipotezin sınanması için kullanılır

H_0 : Arch etkisi yoktur.

H_1 : Arch etkisi vardır.

Kurulan dört adet modelde de beklendiği üzere Arch etkileri saptandığı için oynaklık modellemesine geçilmiştir.

Engle (1982) nin geliştirdiği ARCH modelinde ARMA modelini temel denklem olarak kullanan ARCH(p) modelinin varyans denklemi denklem 8'deki gibi ifade edilir.

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \varepsilon_{t-i}^2$$

8)

Denklemden yer alan σ_t^2 denklem 5'deki ARMA modeline atı kalıntıların t dönemindeki koşullu varyansın karesi, ε_{t-i}^2 hata terimlerinin gecikmeli değerlerinin karesi, α_i arch katsayısı ve p uygun arch derecesini belirtmektedir. ARCH(p) modelinin oynaklık modeli olarak kullanılabilmesi için ise 2 koşul söz konusudur (Engle, 1982: 987-1007).

Koşul 1: Varyansın pozitif olabilmesi için tüm parametreler istatistiksel olarak sıfırdan büyük olmalı ; $\alpha_0 > 0$, $\alpha_i > 0$

Koşul 2: Varyansın sonlu olabilmesi için Arch parametrelerinin toplamının 1'den küçük olması; $\sum_{i=1}^p \alpha_i < 1$

Bollerslev(1986) tarafından geliştirilen GARCH modeli ise Arch modeline ARMA modelindeki hata terim varyans karelerinin gecikmeli değerlerinin eklenmesi ile denklem 9'daki gibi ifade edilir.

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \varepsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^q \beta_j \sigma_{t-j}^2 \quad 9)$$

GARCH modelinin oynaklık tahmininde kullanılabilmesi için koşullar ise şu şekildedir (Bollerslev, 1986: 307-327);

Koşul 1: Varyansın pozitif olabilmesi için tüm parametrelerin sıfırdan büyük olması gerekir ; $\alpha_0 > 0$, $\alpha_i \geq 0$, $\beta_j \geq 0$

Koşul 2: Varyansın sonlu olabilmesi için Arch & Garch parametreleri yekününün 1'den küçük olması gerekir $\sum_{i=1}^{max(p,q)} \alpha_i + \beta_j < 1$

Araştırma modeli Arch Garch modelleri ile elde edilen döviz kuru oynaklığının logaritmasının bağımsız ve ihracat değişkeninin bağımlı değişken olarak tanımladığı ARDL modeli ile çözümlenmiştir. ARDL sınır testinin seçilmesi konusunda söz konusu testin değişkenlerin durağanlık özelliklerini dikkate almaksızın eş bütünleşme ilişkisinin varlığını tespit edebilmesi göz önünde bulundurulmuştur. Daha açık bir ifade ile ARDL sınır testi yöntemi fark dereceden tümleşik olan seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin incelenmesine olanak tanınması bakımından Engle-Granger (1987) ve Johansen (1989) testlerine göre daha kullanışlı hale gelmektedir. Bu bilgiler ışığında araştırmada kullanılan değişkenlerin farklı derecede tümleşik seriler olması ARDL sınır testi yöntemine yönelinmesine sebep olmuştur.

ARDL sınır testi yaklaşımı 2 kısımdan meydana gelmektedir. 1. aşama değişkenler arasında uzun vade ilişkinin varlığını sınanır. İkinci aşamada ilk aşamada eş bütünleşik oldukları saptanan serilerin kısa ve uzun period katsayıları hesaplanır. Basitlik amacıyla iki değişkenli bir araştırma modeli için sınır testi yaklaşımında uzun periodlu ilişkinin denenmesi amacıyla aşağıdaki denklem 10 tahmin edilir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \lambda_i \Delta X_{t-i} + \mu_t \quad 10)$$

Eşitlikteki;

p= bağımlı değişkendeki optimal gecikme sayısı

q =bağımsız değişkendeki optimal gecikme sayısı

$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \delta_i$ ve λ_i katsayıları

Δ = Değişkenin farkını ifade eder.

Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi için sıfır hipotezi şu şekildedir;

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = 0$$

Hesaplanan test istatistiği belirlenmiş alt kritik limitten küçük ise eş bütünleşme ilişkisinin olmadığını gösteren sıfır hipotezi reddedilemez, test istatistiği belirlenmiş üst kritik sınırdan büyük ise eş bütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi çürütülerek eş bütünleşmenin olduğuna karar verilir. Test istatistiğinin alt ve üst sınır değerleri arasında olması durumunda ise eş bütünleşme konusunda karar verilemez.

Seriler arasında eş bütünleşme olduğu tespit edildikten sonra ARDL (p,q) modeli tahmin edilir. ARDL(p,q) modeli denklem 11'deki eşitlikte gösterilmiştir.

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \delta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \lambda_i X_{t-i} + \mu_t \quad (11)$$

ARDL(p,q) modelinde bağımsız değişken için uzun dönem katsayıları denklem 12'deki gibi tahmin edilir.

$$\frac{\lambda_0 + \lambda_p + \dots + \lambda_p}{1 - \delta_1 + \delta_2 + \dots + \delta_q} \quad (12)$$

Uzun period katsayıların tahmin edilmesinin ardından denklem 13'teki hata düzeltme modeli kurularak kısa perio katsayıları elde edilmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \lambda_i \Delta X_{t-i} + \mu_t \quad (13)$$

Denklemdaki EC hata düzeltme terimini ifade etmektedir, bağımsız değişkenlerden bağımlı değişkene doğru nedensellik ilişkisinin varlığını test etmek amacıyla hata düzeltme teriminin anlamlı ve 0 ile -2 aralığında yer alması gerekir.

ARDL modelinde bir diğer önemli husus ise deterministlik terimlerle (sabit terim ve trend) modele yer verilmesi ile ilgilidir. Veride trend yoksa (bağımlı değişken trendsiz ise) otoregresif modelde trende, hata düzeltme modelinde ise trend ve sabite yer verilmez (Pesaran, Yongcheol Shin & Smith, 2001: 289-326.)

ARDL(p,q) modeli için en uygun gecikme uzunluklarının saptanması amacıyla Aike bilgi kriteri göz önünde bulundurulmuş, Aike bilgi kriterine göre bir çok farklı gecikme uzunluğu spesifikasyonu oluşturulabilir ve karşılaştırılabilir fakat son dönem ekonometrik paket programları belirtilen karşılaştırma kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu belirleyip araştırmacıyı bu zahmetten kurtarmaktadır.

3.2.2. Bulgular

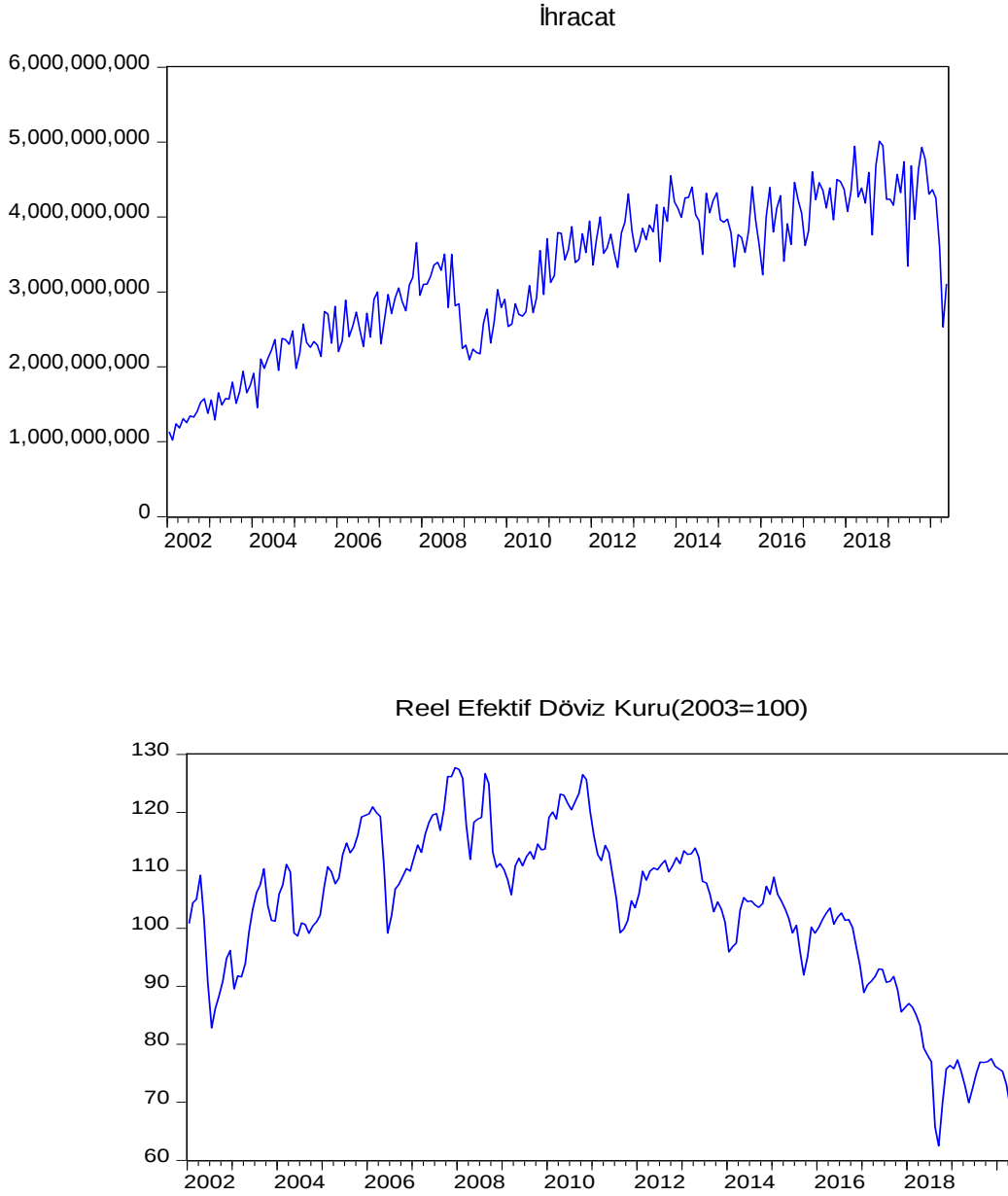
Araştırmada yer alan değişkenlere ait betimsel istatistikler tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. Değişken Betimsel İstatistikleri

İstatistik	M (Bin Dolar)	REER
Ortalama	321024674	103.002
Maksimum	5011844073	127.720
Minimum	1021186965	62.510
Standart Hata	977331689	14.191
Çarpıklık	-0.325	-0.707
Basıklık	2.135	2.995
J.B	10.787	18.456
J.B(p)	0.004	0.000
Gözlem Sayısı	221	221

Araştırmada kullanılan değişkenlere ait zaman seyir grafikleri ise grafik 1'deki gibidir.

Grafik 1 Değişken Zaman Seyir Grafikleri

İhracat değişkeni zaman seyir grafiği incelendiğinde serinin mevsimsel dalgalanmalara sahip, artan trendde bir değişken olduğu görülmektedir. Diğer yandan değişkende 2008 yılında ortalamada yaşayan bir yapısal kırılma gözlemlenmektedir. Grafik yöntemi ile önsel inceleme sonucu değişkenin durağan olmayan ve yapısal kırılmalı bir seriye sahip olduğu söylenebilir.

Reel Efektif döviz kuru değişkeni zaman seyir grafiği incelendiğinde ise değişkenin azalan trendde bir zaman yolu izlediği görülmektedir. Görsel inceleme sonucu değişkenin durağan olmadığı düşünülmektedir.

Değişkenlerin durağanlık ve mevsimsellik özelliklerinden emin olabilmek amacıyla birim kök testleri ve mevsimsellik testleri yapılmalıdır. Değişkenlere ait mevsimsel F sınaması bulguları tablo 7’deki gibidir.

Tablo 7 Mevsimsel F Sınaması Bulguları

Değişken		Kareler Toplamı	S.D	Ortalama Kare	F
M	Aylar Arası	4773.2488	11	433.93171	
	Artık	8319.1997	209	39.80478	10.901***
	Toplam	13092.4485	220		
REER	Aylar Arası	136.2113	11	12.38285	
	Artık	1107.1810	209	5.29752	2.337
	Toplam	1243.3923	220		

***%1 anlamlılık düzeyinde anlamlı mevsimsel etkiyi ifade eder, S.D: Serbestlik Derecesi

Tabloda mevsimsellik testi bulguları incelendiğinde ihracat (M) değişkeninin %1 anlamlılık düzeyinde mevsimse etki içeren bir seri olduğu ($F=10.901$, $p<0.01$), Reel efektif döviz kuru değişkeni ise mevsimsel etki içermediği söylenebilir ($F=2.337$, $p>0.10$). Mevsimsel etki içeren ihracat değişkeni X-12 Census yöntemi ile mevsimsellikten arındırılarak karşılaşılabilecek sahte regresyon olgusundan kaçınılması amaçlanmıştır.

Döviz kuru oynaklık değişkenini oluşturmak için kullanılacak ARCH-GARCH modellerinde temel denklem olarak kullanılacak ARIMA modellerinde değişkenlerin durağan olma koşulları var iken, ARDL modellerinde ise değişkenlerin en fazla 2.derece farklarında durağan olan yani 2.derecede tümleşik seriler olma koşulları bulunmaktadır. Bu sebeple değişkenlerin durağanlık durumlarını incelemek amacıyla değişkenlere ADF birim kök testi uygulanmıştır. Diğer yandan araştırma modeli çift logaritmik formda tahmin edilmek istendiğinden ihracat değişkeninin doğal logaritması alınmış ve bu aşamadan sonra değişkenin doğal logaritması kullanılmıştır. Araştırma modelinde yer alan döviz kuru oynaklık değişkeni ise ARCH-GARCH modelleri yardımıyla oluşturulduktan sonra doğal logaritması ile ARDL modelde yer alacaktır.

Değişkenlere uygulanan ADF birim kök testi bulguları tablo 8'deki gibidir.

Tablo 8 ADF Birim Kök Testi Bulguları

Değişken	ADF Birim Kök Testi İstatistikleri		
	Sabitsiz	Sabitli	Trend Ve Sabitli
Log(M)	1.309361 (0.9519)	-3.096920** (0.0282)	-1.511255 (0.8231)
Δ M	-14.76001*** (0.0000)	-14.85085*** (0.0000)	-15.30510*** (0.0000)
REER	-0.815657 (0.3617)	-0.962857 (0.7664)	-1.900764 (0.6507)
Δ REER	-11.42184*** (0.0000)	-11.42920*** (0.0000)	-11.49432*** (0.0000)

***%1, **%5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı simgeler, Δ : Değişkenin 1.derece farkını ifade eder, ADF regresyonu gecikme sayısı maksimum 12 olacak şekilde AIC kriterine göre belirlenmiştir. (parantez içleri ADF test istatistiği olasılık değerini içerir.)

Tablo incelendiğinde ihracat değişkeni için yapılan birim kök testi bulgularına göre sabitsiz model ile trend ve sabitli model için %10 anlamlılık düzeyinde dahi durağan olmadığı, sabitli model için ise %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu gözlemlenmektedir. Her üç ADF birim kök regresyon spifikasyonunda da durağanlık saptanmadığından değişkenin düzey değerlerde durağan olmadığı söylenebilir. İhracat değişkeni birinci mertebe farkı için yapılan ADF birim kök testi bulguları incelendiğinde ise tamamının %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığa işaret ettiği görülmektedir. Bu durumda ADF birim kök testi bulgularına göre ihracat değişkeninin düzeyde durağan olmayan fakat birinci devresel farkında durağanlaşan 1.derecede tümleşik bir seri olduğu söylenebilir ($M \approx I(1)$).

Reel efektif döviz kuru değişkeni için yapılan ADF birim kök testi bulgularına göre ise değişken düzey değerlerde durağan değil iken, birinci farkında %1 anlamlılık düzeyinde durağan bir değişkendir ($REER \approx I(1)$).

Reel efektif döviz kuru değişkeni ile kurulacak ARCH-GARCH modellerinde temel denklem olarak kullanılacak ARIMA modelinin kurulması için değişkenin düzeyde durağan olmadığı fakat birinci farkında durağan olduğu göz önüne alınarak değişken birinci farkı ile ARIMA modeline eklenmiştir. ARIMA modeli için uygun

gecikme sayılarının belirlenmesi amacıyla yapılan model karşılaştırmaları tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9 ARIMA Model Seçimi

Model	ARIMA (1,1)	ARIMA (2,1)	ARIMA (1,2)	ARIMA (2,2)	ARIMA (3,1)	ARIMA (1,3)	ARIMA (2,3)	ARIMA (3,2)
δ	-0.136	-0.138	-0.123	-0.123	-0.139	-0.123	-0.123	-0.124
Φ_1	-0.194	0.021	0.738***	0.731***	-0.067	0.743***	0.088	0.765**
Φ_2	-	-0.160	-	0.008	-0.129	-	0.447	-0.033
Φ_3	-	-	-	-	-0.037	-	-	0.022
Φ_4	-	-	-	-	-	-	-	-
Θ_1	0.576***	0.346	-0.394***	-0.389***	0.434	-0.400**	0.268	-0.422
Θ_2	-	-	-0.439***	-0.445***	-	-0.441***	-0.660	-0.421*
Θ_3	-	-	-	-	-	0.005	-0.311	-
Θ_4	-	-	-	-	-	-	-	-
AR	<1	<1	<1	<1	<1	<1	<1	<1
MA	<1	<1	<1	<1	<1	<1	<1	<1
$\bar{R}^2$	0.1218	0.1270	0.1471	0.1431	0.1233	0.1431	0.1400	0.1392
AIC	5.0819	5.0807	5.0581	5.0672	5.0893	5.0672	5.0753	5.0761
SIC	5.1282	5.1424	5.1198	5.1443	5.1664	5.1443	5.1679	5.1686
RMSE	3.2456	3.2558	3.2382	3.2472	3.2509	3.2384	3.2463	3.2453
MAE	2.3745	2.3857	2.3727	2.3831	2.3762	2.3728	2.3825	2.3791
Model	ARIMA (3,3)	ARIMA (4,1)	ARIMA (1,4)	ARIMA (4,2)	ARIMA (2,4)	ARIMA (4,3)	ARIMA (3,4)	ARIMA (4,4)
δ	-0.126	-0.132	-0.124	-0.121	-0.125	-0.123	-0.123	-0.148
Φ_1	-0.025	0.636**	0.769***	0.926**	0.248	-0.283***	0.706**	-0.029

Φ_2	0.347	-0.415***	-	-0.261	0.422	0.302**	-0.750*	0.001
Φ_3	0.266*	0.181	-	0.160	-	0.525***	0.577*	-0.043
Φ_4	-	-0.201	-	-0.087	-	-0.235***	-	-0.692***
Θ_1	0.363	-0.280	-0.424*	-0.581	0.103	0.660	-0.378	0.371
Θ_2	-0.563***	-	-0.461***	-0.251	-0.714***	-0.333	0.336	-0.095
Θ_3	-0.536***	-	0.004	-	-0.268	-0.870	-0.278	-0.117
Θ_4	-	-	0.027	-	0.088	-	-0.382***	-
AR	<1	<1	<1	<1	<1	<1	<1	<1
MA	<1	<1	<1	<1	<1	<1	<1	<1
R^2	0.1441	0.1470	0.1394	0.1380	0.1391	0.1855	0.1374	0.1824
AIC	5.0752	5.0671	5.0760	5.0821	5.0808	5.0533	5.0871	5.0634
SIC	5.1831	5.1596	5.1685	5.1901	5.1888	5.1067	5.2106	5.2022
RMSE	3.2426	3.1540	3.2394	3.1631	3.2497	3.1204	3.2459	3.1440
MAE	2.3776	2.3197	2.3732	2.3260	2.3840	2.3116	2.3797	2.3128

***%10, **%5, *%10 anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler.

Tablo 9’da tahmin edilip performans kriterleri kontrol edilen 16 adet model içerisinde ARIMA(4,3) modelinin düzeltilmiş determinasyon katsayısı ($\bar{R}^2$), Akaike bilgi kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) hata kök kare ortalaması (RMSEA), mutlak hata ortalamaları (MAE) kriterlerine göre en iyi model olduğu belirlenmiştir. Bu durumda ARCH-GARCH modelinin temel denklemi olarak ARIMA(4,3) modelinin kullanılmasının uygun olacağı söylenebilir.

ARIMA(4,3) modelinin oynaklık modellemeye uygun bir temel denklem olup olmadığını tespit etmek amacıyla modelin hata terimlerinde ARCH etkisinin aranmıştır. ARCH etkisini belirlemek için yapılan LM testi bulguları tablo 10’daki gibidir.

Tablo 10. LM ARCH Etkisi Testi

Gecikme	F	p
Lag(1)	F(1,217)=11.03734***	0.0010
Lag(2)	F(2,215)=6.774472***	0.0014
Lag(3)	F(3,2213)=4.919013***	0.0025
Lag(4)	F(4,211)=4.108084***	0.0032

***1, **%5, *%10 anlamlılık düzeyinde Arch etkisinin varlığını gösterir

Tablo incelendiğinde ARIMA(4,3) modelinin hata terimlerinin 1.gecikmeden itibaren %1 anlamlılık düzeyinde ARCH etkisi gösterdiği görülmektedir. ARCH-GARCH modelleri ile oynaklık modellemesi için kullanılacak temel denklem hata terimlerinin zaman boyutunda belirli dönemler içerisinde ARCH etkisi göstermesi gerekmektedir. Aylık olarak yürütülen bu çalışma için bir takvim yılı (12 ay)

içerisindeki ARCH etkileri 12 gecikme ile incelenmiş, ilk gecikmeden itibaren saptanan %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ARCH etkisi sebebiyle ARIMA(4,3) modelinin oynaklık modellemeye uygun bir temel denklem olduğu düşünülmüştür.

ARIMA(4,3) modelini temel denklem olarak kullanan ARCH-GARCH modellerine ait bulgular ise tablo 11'deki gibidir.

Tablo 11 ARCH-GARCH Model Seçimi

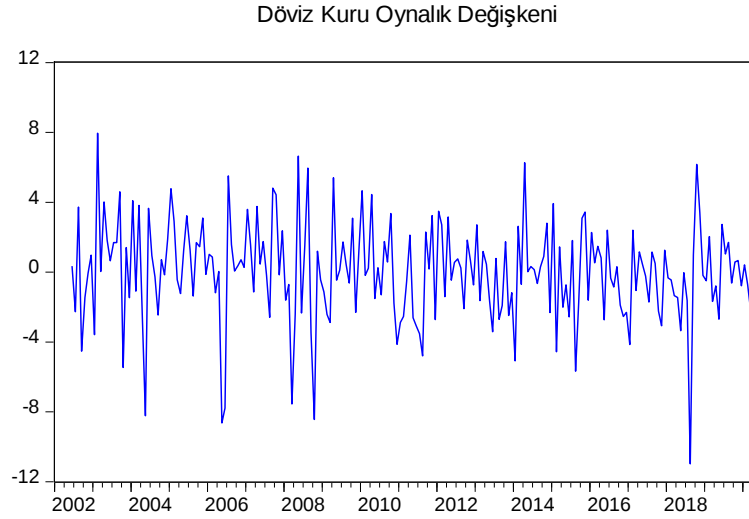
Model→	ARCH (1)	ARCH (2)	GARCH (1,1)	GARCH (2,1)	GARCH (1,2)	GARCH (2,2)
α_0	7.134***	6.771***	5.783	7.612	8.160***	8.297***
α_1	0.052	0.119	0.131	0.114	0.121***	-0.006
α_2	-	0.037	-	0.048	-	0.175**
β_1	-	-	0.149	-0.113	0.577***	0.259
β_2	-	-	-	-	-0.733***	-0.446**
$\bar{R}^2$	0.2405	0.1926	0.1930	0.1934	0.1924	0.1935
AIC	4.9577	5.0126	5.0133	5.0217	4.9540	4.9860
SIC	5.1296	5.2001	5.2008	5.2249	5.1571	5.2047
RMSE	3.0658	3.0336	3.0357	3.0317	3.0300	3.0477
MAE	2.26881	2.2298	2.2315	2.2259	2.2161	2.2574
$\sum_{i=1}^{max(p,q)} \alpha_i + \beta_j$	<1	<1	<1	<1	<1	<1

***%10, **%5, *%10 anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler.

Tablo 11 incelendiğinde ARCH-GARCH modellerinden yalnızca GARCH(1,2) modelinin katsayıların anlamlılığı ile ilgili şartı sağladığı görülmektedir. Bu durumda performans kriterlerine göre karşılaştıracak başka modeller olmadığından döviz kuru oynaklığının modellenmesi amacıyla GARCH(1,2) modelinin kullanılmasına karar

verilmiştir. GARCH(1,2) modeli ile elde edilen döviz kuru oynaklık (VR) serisi zaman seyir grafiği grafik 2'deki gibidir.

Grafik 2 Döviz Kuru Oynaklık Serisi Zaman Seyir Grafiği

Döviz kuru oynaklık değişkeninin bağımsız, ihracat değişkeninin bağımlı değişken olarak tanımlandığı ARDL model tahmin bulguları ise tablo 12'deki gibidir.

Tablo 12. ARDL Model Bulguları

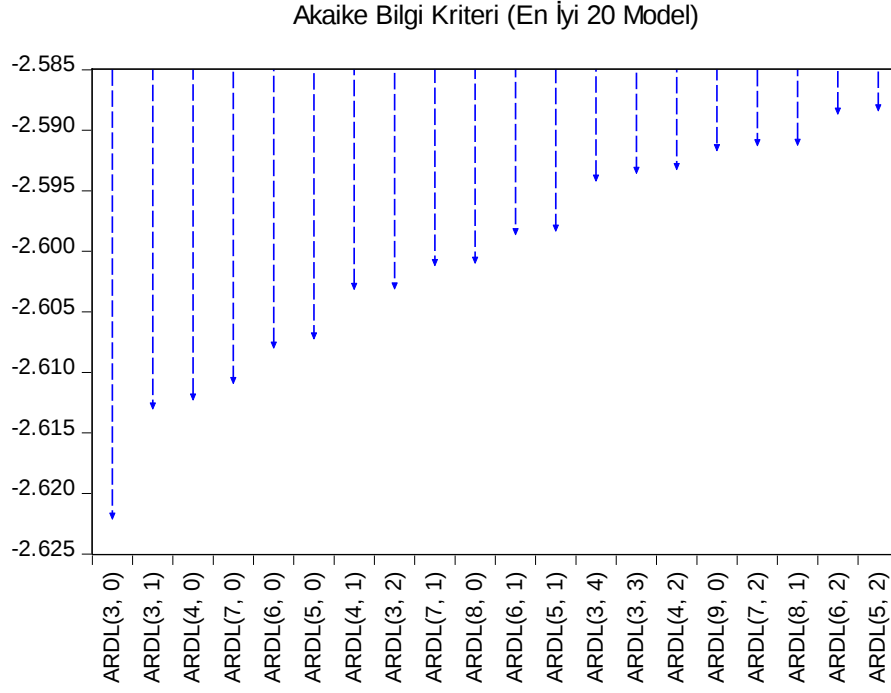
Otoregresif Model Tahmini				
Değişken	β	S.H ^d	t	p
Log(M)_{t-1}	0.125438	0.075524	1.660909*	0.0983
Log(M)_{t-2}	0.431482	0.055725	7.743112***	0.0000
Log(M)_{t-3}	0.295441	0.071829	4.113124***	0.0001
Log(VR)	-0.132968	0.137607	-0.966288	0.3350
K_{2008}	-0.252085	0.026163	-9.635149***	0.0000
Trend	0.043874	0.026228	1.672795*	0.0959
Sabit Terim	3.657514	1.585450	2.306925**	0.0221
Hata Düzeltme Model Tahmini				
Sabit Terim	3.657514	1.178736	3.102913***	0.0022
$\Delta \text{Log(M)}_{t-1}$	-0.726922	0.069658	-10.43556***	0.0000
$\Delta \text{Log(M)}_{t-2}$	-0.295441	0.062450	-4.730856***	0.0000
K_{2008}	-0.252085	0.037691	-6.688177***	0.0000
Trend	0.043874	0.019973	2.196713**	0.0292
ECM_{t-1}	-0.147639	0.048650	-3.034755***	0.0027
Uzun Dönem Katsayı Tahmini				

Log(VR)	-0.900627	0.942706	-0.955364	0.3405
Sınır Testi İstatistikleri				
	Anlamlılık	I(0)	I(1)	
F=4.582625	10%	4.04	4.78	
	5%	4.94	5.73	
	1%	6.84	7.84	
Tanısal Testler				
White Heteroskedastisite Testi		F(19,194)=0.791684	p=0.7087	
Breusch-Godfrey LM	Lag(2)	F(2,205)= 0.808924	p=0.4468	
Otokorelasyon Testi	Lag(4)	F(4,203)= 1.761929	p=0.1379	
	Lag(8)	F(8,199)= 1.872179*	p=0.0872	
	Lag(12)	F(12,195)= 1.420769	p=0.1590	

***%1, ** %5, *%10 anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, d: üst imi dirençli standart hataları simgeler

Tablo 12’de otoregresif model tahmini ve hata düzeltme model tahminleri incelendiğinde ARDL modelin trendli model olduğu görülmektedir. ARDL model sabit ve trend spesifikasyonları arasında seçim yapılırken parametre istikrar testleri (Cusum ve Cusum Kare), trend ve sabit değişkenlerinin istatistiksel anlamlılıkları eş zamanlı olarak incelenmiş ve gerek parametre istikrarı gerekse parametre anlamlılıkları bakımından optimal modelin trend ve sabit içeren model olduğu görülmüştür. Diğer yandan bağımlı değişken yapısındaki kırılmanın (2008) açıklanması için eklenen kukla değişkenin (K_{2008}) parametre istikrarını sağladığı ve model içinde anlamlı olduğu görüldüğünden model söz konusu kukla değişken ile birlikte tahmin edilmiştir. Otokoregresif modelde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeleri söz konusudur. Uygun gecikme sayılarının belirlenebilmesi için Akaike bilgi kriterinden faydalanılarak en fazla 12’şer gecikmeye kadar olan modeller arasında seçim yapılmıştır. En iyi performansı gösteren ilk 20 modele ait Akaike bilgi kriterleri grafik 3’deki gibidir.

Grafik 3 Gecikme Uzunluğu Bilgi Kriterleri

Grafikten görüldüğü üzere en düşük Akaike bilgi kıstasına sahip model ARDL(3,0) olarak belirlenmiştir. Bu durumda ARDL model için bağımlı değişkenin 3 gecikme bağımsız değişkenin ise gecikmesiz modellenmesi en uygun tahmin modelini sunacaktır.

Otoregresif model tahmin bulguları incelendiğinde bağımlı değişkenin 3.gecikmeye kadar olan gecikmelerinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif katsayılı oldukları görülmektedir. İhracatın 1 gecikmeli değeri %10 anlamlılık düzeyinde, 2 gecikmeli değeri %1 anlamlılık değerinde, 3 gecikmeli değeri ise %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Cari dönem etkileri gösteren otoregresif model tahminine göre 1, 2 ve 3 dönem önceki ihracat miktarı cari dönem ihracatı üzerine pozitif etkilidir. Bağımsız değişken cari etkisi incelendiğinde döviz kuru oynaklığının ihracat üzerinde kısa dönemde %10 anlamlılık düzeyinde dahi istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir ($t=-0.966$, $p>0.10$). Diğer yandan kriz değişkeninin %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi görülürken. ($t=-9.635$, $p<0.01$), trend değişkeni pozitif ve %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel bağlamda anlamlı bulgulanmıştır ($t=1.673$, $p<0.10$).

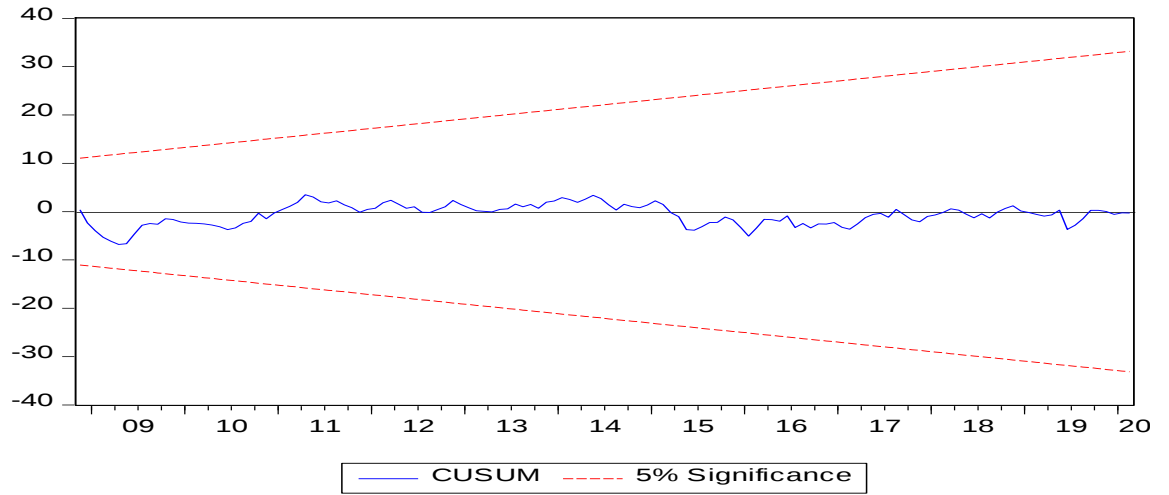
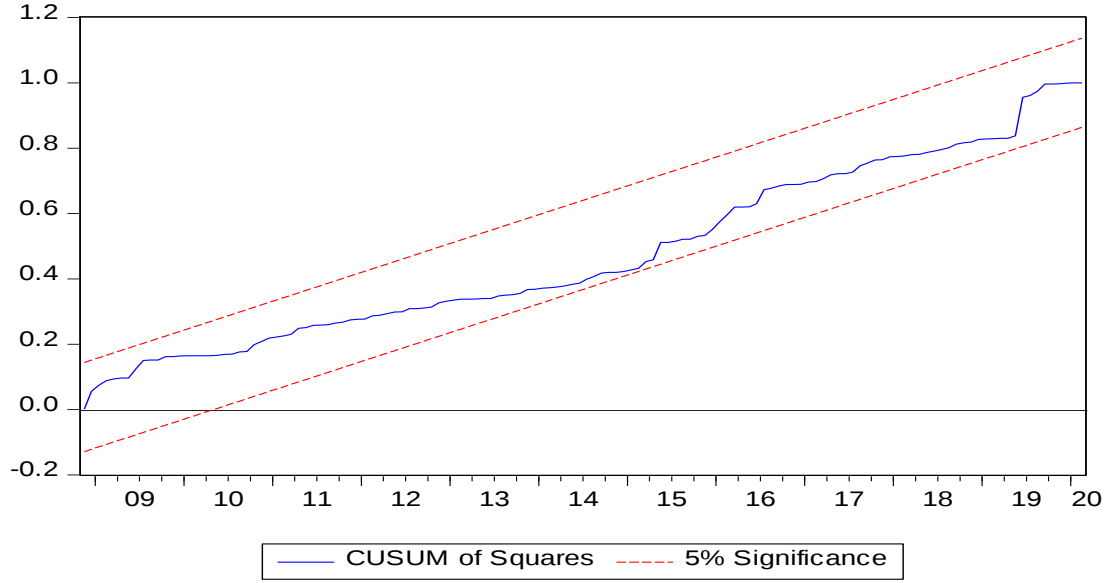
Hata düzeltme modeli göz önünde bulundurulduğunda hata düzeltme teriminin (ECM) %1 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı, negatif ve 0 ile -2

aralığında yer aldığı görülmektedir ($t=-3.034$, $p<0.01$). Bu durumda bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki olası bir uzun dönem denge ilişkisinde hata düzeltme sisteminin işlediği söylenebilir. Daha net söylemek gerekirse, olası bir uzun dönem dengesinden yaşanacak sapmalar hata düzeltme mekanizması tarafından tekrar dengeye getirilecektir.

Uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınavan sınır testi f istatistiğinin %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna varılmıştır ($F=4.582$, $p>0.10$). Böylece, döviz kuru oynaklık değişkeninin ihracat üzerinde uzun vadede istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilmektedir. Diğer yandan uzun dönem katsayısı da f istatistiği ile uyumlu bir şekilde %10 anlamlılık seviyesinde dahi istatistiksel olarak anlamsızdır ($t=-0.955$, $p<0.10$). Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse, ele alınan period boyunca yerli paranın istikrar ölçütü olan döviz kuru oynaklığının ihracat üzerinde bir etkisi saptanamamıştır.

ARDL model tanısal testleri incelendiğinde modelde White Heteroskedastisite Testine göre değişen varyans sorunu olmadığı ($F=0.792$, $p>0.10$) fakat Breusch-Godfrey LM Otokorelasyon Testine göre 8.gecikmede %10 anlamlılık düzeyinde bir otokorelasyon sorununa rastlandığı görülmektedir ($F=1.872$, $p<0.10$). Otokorelasyon sorunundan kaynaklanacak etkinlik kaybını engellemek amacıyla model HAC(Newey-West) dirençli standart hatalar ile tahmin edilmiştir. Son olarak ARDL modelinin istikrar testleri grafik 4’de sunulmuştur.

Grafik 4 Cusum Ve Cusum Kare Testleri

Grafikler incelendiğinde görüldüğü üzere gerek Cusum gerekse Cusum kare testi bulgularına göre ARDL sistemi ele alınan dönem boyunca %5 anlamlılık düzeyinde parametre istikrarını koruyan bir sistemdir. %5'lik bandın dışına çıkan bir dönem bulunmamaktadır.

Tahmin edilen ARDL modelinde sabit ve trend spesifikasyonlarının anlamlılığı, sabit varyans varsayımının sağlanması ve otokorelasyon varsayım hatalarının dirençli standart hatalar ile giderilmesi, parametre istikrar koşulunun sağlanması ve modelin optimal gecikmeler ile kurulmuş olması neticesinde ele alınan dönem boyunca aylık

d v z kuru volatilitesi ile ihracat rakamları arasında bir ilişkinin saptanamadığı görülmüştür.

SONUÇ & DEĞERLENDİRME

Yapılan analiz sonucu tahmin edilen ARDL modelinde sabit ve trend spesifikasyonlarının anlamlılığı, sabit varyans varsayımını sağlanması ve otokorelasyon varsayım hatalarının dirençli standart hatalar ile giderilmesi, parametre istikrar şartının sağlanması ve modelin en uygun gecikmeler ile kurulmuş olması sonucunda ele alınan period süresince aylık döviz kuru volatilitesi ile ihracat verileri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Analizin başında ihracat değişkenin zaman seyir grafiği incelenmiş ve serinin mevsimsel dalgalanmalara sahip olduğu, artan trendde bir değişken olduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan değişkenin 2008 yılında ortalamada yaşayan bir yapısal kırılması olduğu sonuçlara yansımıştır grafik yönetimi ile önsel inceleme neticesinde değişkenin/durağan stabil olmayan yapısal kırılmalı bir seriye sahip olduğu söylenebilmektedir. Bununla birlikte RDK değişkeni zaman seyir grafiği üzerinden incelendiğinde ise değişkenin azalan trendde bir seyir izlediği analize yansımıştır. Bundan yola çıkarak, değişkenin durağan olmadığı düşünülmüştür. Durağanlık ve mevsimsellik özelliklerinden emin olmak için birim kök testleri ve mevsimsellik testleri yapılmıştır.

Neticesinde ihracat (M) değişkeninin %1 anlamlılık seviyesinde mevsimsel bir etki içeren seri olduğu ($F=10.901$, $p<0.01$), RDK'nun ise mevsimsel bir etkiye sahip olmadığı gözlemlenmiştir ($F=2.337$, $p>0.10$).

X-12 census yönetimi kullanılarak sahte regresyon olgusundan (mevsimsellik) kaçınılması amaçlanmıştır. Döviz kuru volatilitesi değişkenini sağlamak için ARCH-GARCH modeli temel denklem olarak kullanılmıştır. ARIMA modellerinde değişkenlerin durağan olma koşulları vardır. Ancak ARDL modellerinde değişkenlerin en fazla ikinci derece farklarında durağan olan tümleşik seriler olma koşulu bulunmaktadır. Bu sebepten ADF, birim kök testi değişkenlerin durağanlık durumlarını incelemek amacıyla uygulanmıştır. Araştırma modelinin çift logaritmik formda tahmin edilmesi amaçlandığından, ihracat değişkeninin doğal logaritması alınmıştır. Bundan sonra ise, değişkenin doğal logaritması kullanılarak devam edilmiştir. ARCH-GARCH modelleri üzerinden döviz kuru volatilitesi değişkeni oluşturulmuş, ardından doğal logaritması ile de ARDL modelinde gösterilmiştir.

ADF birim kök testi bulguları incelendiğinde ihracat değişkeni için sabitsiz model ile trend ve sabitli model için %10 anlamlılık düzeyinde dahi durağan olmadığı,

sabitli model için ise %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu gözlemlenmiştir. İhracat değişkeni birinci seviye farkı için yapılmış olan ADF birim kök testi bulguları sonuca tümünün %1 anlamlılık seviyesinde durağanlığa işaret ettiğini göstermiştir ($REER \approx I(1)$).

ARCH- GARCH Modeli RDK Değişkeni ile kurulmuştur. Temel denklem olarak ise, ARIMA modelinin kurulabilmesi için RDK değişkenin düzeyde durağan olmadığı, ancak birinci farkında durağan olduğu ele alınarak değişken birinci fark ile ARIMA modelinde yer almıştır. ARIMA modelinde yer alan on altı adet model içinden ARIMA (4,3) modelinin ARCH-GARCH modeli temel denklemi olarak kullanılmasının en uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Uygunluğun tespiti için “LM ARCH Etkisi Testinde” ise, modelin hata terimlerinde ARCH etkisi aranmıştır.

ARIMA (4,3) modelinin hata terimlerinin birinci gecikme itibariyle %1 anlamlılık düzeyi ARCH etkisi gösterdiği sonuçlara yansımıştır.

Aylık (12 ay) zaman serileri olarak yapılmış olan bu çalışma için, ARCH etkileri 12 gecikmeyle incelenmiştir. İlk gecikme itibariyle %1 anlamlılık seviyesinde saptanan anlamlı ARCH etkisi sonucunda ARIMA modelinin oynaklık modellemeye uygun bir temel denklem olduğu kanaatine varılmıştır. ARCH-GARCH modelinden sadece GARCH (1,2) katsayılarının anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Performans kriterine uygun başka model olmadığı için döviz kuru volatilitésinin modellenmesi maksadıyla GARCH (1,2) modelinin kullanılması uygun görülmüştür. İhracat değişkeni bağımlı, döviz kuru volatilitésisi ise bağımsız olarak ARDL modelinde tanımlanmıştır. Otoregresif model tahmini ve hata düzeltme model tahmini incelenmiştir. Sonucunda ise, ARDL modelinin trendli model olduğu gözlemlenmiştir. ARDL’nin sabit veya trend olup olmadığı arasında seçim yapmak için parametre istikrar testleri olan Cusum ve Cusum Kare yapılmıştır. Değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı eş zamanlı olarak incelenmiştir. Sonuç olarak, gerek parametre istikrarı gerekse parametre anlamlılığı göz önünde bulunduğunda en uygun modelin trend ve sabit model içeren model olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca 2008 yılı kırılmasının açıklanabilmesi için kukla değişken göz önünde bulundurulmuş ve parametre istikrarını sağladığı ve model içinde anlamlı olduğu göz önünde bulundurularak model kukla değişken bağlamında tahmin edilmiştir. Otoregresif modelde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenin gecikmeleri gözlemlenmiştir. Bu gecikme sayılarının en iyi şekilde belirlenebilmesi

amacıyla Akaike bilgi kıstasından faydalanılmıştır. Maksimum 12'şer gecikmeye kadar olan modeller içinden seçim yapılmış, yalnız en iyi performansa sahip ilk 20 Akaike bilgi kriterleri sonuçlara yansıtılmıştır. ARDL (3,0) en düşük akaike bilgi kriterlerine sahip model olarak belirlenmiştir. Şunu söylemek yanlış olmayacaktır ki, ARDL modeli için bağımlı değişkenin 3 değişme, bağımsız değişkenin ise gecikmesiz modellenmesi optimum varsayım modelini sunacaktır.

Otoregresif model varsayımının bulguları göz önüne alındığında bağımlı değişkenin üçüncü gecikmeye kadar olan gecikmelerinin pozitif katsayılı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. İhracatın bir gecikmeli değeri %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. İhracatın iki gecikmeli değeri %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. İhracatın üç gecikmeli değeri %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Cari dönem etkileri gösteren otoregresif model varsayımına göre, 1,2,3 dönem önceki ihracat miktarı cari dönem ihracatı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Bağımsız değişken cari etkisi incelendiği zaman döviz kuru volatilitésinin ihracat üzerinde kısa dönemde %10 anlamlılık düzeyinde dahi istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna varılmıştır ($t=-0.966$, $p>0.10$), bununla birlikte kriz değişkeninin %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi sonuçlara yansımıştır ($t=-9.635$, $p<0.01$). Trend değişkeni ise istatistiksel olarak %10 seviyesinde anlamlı ve pozitif olarak analiz sonuçlarına yansımıştır ($t=1.673$, $p<0.10$).

ECM (Hata düzeltme terimi), hata düzeltme modeli üzerinden incelendiği zaman %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bulunmuştur (0 ile -2 aralığında yer aldığı gözlemlenmektedir, $t=-3.034$, $p<0.01$). Bundan yola çıkarak bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında olası bir uzun dönem dengesinden yaşanabilecek sapmaların hata düzeltme mekanizması tarafından yeniden dengeye getireleceği söylenebilir.

Uzun dönem denge ilişkisinin olup olmadığı sonuçlarını yansıtan sınır testi, f istatistiğinin %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu gözlemlenmiştir ($F=4.582$, $P>0.10$). Bu demektir ki, döviz kuru volatilitésı değişkeninin ihracat üzerinde uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur. Bununla birlikte, uzun dönem katsayısı da f istatistiği ile uyumlu bir şekilde %10 anlamlılık seviyesinde dahi istatistiksel anlamda bağımsızdır ($t=-0.955$, $p<0.10$). Yani, analiz

boyunca ele alınan dönemlerde yerli paranın (TL) istikrar ölçütü olan döviz kuru volatilitesinin ihracat üzerinde herhangi bir etkisi gözlemlenmemektedir.

ARDL model tanısal testleri incelendiğinde, modelde White Heteroskedastisite testine göre değişen varyans sorunu olmadığı gözlemlenmiştir ($F=0.792$, $p>0.10$). Breusch-Godfrey LM Otokorelasyon Testine göre ise sekizinci gecikmede %10 anlamlılık düzeyinde bir otokorelasyon sorununa rastlanılmıştır ($F=1.872$, $p<0.10$). Bundan kaynaklanabilecek etkinlik kaybını engellemek amacıyla model HAC dirençli standart hatalar ile tahmin edilip ARDL modelinin istikrar testlerine yansıtılmıştır. Cusum ve Cusum Kare testi sonuçlarına göre ARDL sistemi incelenen dönem boyunca %5 anlamlılık düzeyinde parametre istikrarını koruyan bir sistemdir %5 in dışına çıkan bir döneme rastlanmamıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse:

1.Oynalık için ARIMA modeli temel denklem olarak kullanan ARCH-GARCH modelleri tercih edilmiştir.

2.Yapılan karşılaştırmalar sonucu ARIMA(4,3) modelinin en iyi performansı gösterdiği görülmüştür.

3.ARIMA(4,3) modelinin hata terimleri ile kurulan ARCH-GARCH modellerinde varsayımları sağlayan tek modelin GARCH(1,2) olduğu görülmüştür.

4.GARCH(1,2)'den oynalık değişkeni oluşturulmuştur.

5.ARDL modele açıklayıcı değişken olarak eklenen oynaklık değişkeninin ihracat üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

Bretton woods sisteminin çökmesiyle para sisteminde değişikliğe gidilmiş sabit döviz kurundan dalgalı döviz kuruna geçiş yapılmıştır. Sabit döviz kurundan dalgalı döviz kuruna yapılan geçişler sonucunda belirsizlik ve dalgalanmaların getirdiği ekonomik krizler meydana gelmiştir. Bu da literatür bağlamında finansal krizi incelediğimiz zaman finansal kriz döviz kuru faiz oranı ve Merkez bankasının Rezerv değişimlerinin kendi ortalamasından sapmasıyla tanımlanmaktadır. Bu yüzden döviz kuru oynaklığı ihracat ilişkisi çokça incelenmiş fakat çelişkili sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmamın üçüncü bölümünde Türkiye açısından döviz kuru oynaklığı ihracat ilişkisine baktığımız zaman Döviz kuru rejimleri ülkelerin para birimlerinin

belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Türkiye’de 1980’de dış ticaret odaklı büyüme modelini uygulayarak ihracatı arttırmak ve dış ticaret açığıyla başa çıkmak istemiştir. 1980’den 200’li yılların başına kadar sabit döviz kur rejimini benimseyen Türkiye 2001 krizinin patlamasıyla esnek döviz kuru sistemini benimsemiştir

Ayrıca analiz çalışmamdan elde ettiğim bulgular sonucunda döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki etkisinin anlamlı olmaması bu konuda incelemelerde bulunan birçok araştırmacının dikkat çektiği kur riskinden korunma uygulamalarının döviz kuru oynaklığının ticaret üzerindeki olumsuz etkisinin zayıflattığı tezini akla getirmektedir. Türkiye açısından döviz kuru oynaklığı ihracat ilişkisinde döviz kurundaki oynaklığın ihracat üzerindeki etkisi anlamsız bile olsa volatilitenin getirdiği riskin ve riskin ticaret azaltıcı etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir. Bunun sebebi Türkiye’deki cari açığın sürdürülebilirliği sorunun her hangi bir nedenle oluşabilecek döviz kuru volatilitesiyle ekonomik anlamda endişelere yol açacağı düşünülmektedir. Özellikle ara mamullerden dolayı ithalata dayalı ihracat yapısı ve artış eğilimindeki cari açık ve bu cari açık artışının önüne geçilememesi bu endişeleri daha da arttırmaktadır. Diğer yandan politika yapıcıların Türkiye üzerindeki ekonomik kalkınma planları da ülkeyi etkilemektedir. Türk lirasının devalüe edilmesi ile 1980 de 100 civarında gezen reel döviz kuru 1988 de 64 TL’yi görmüştür.

Türkiye ürettiği ürünlerin hammaddelerinin ithal olması yani dışa bağımlı olması sebebiyle TL’de oluşan değer kaybı ithal hammadde fiyatlarının daha pahalıya alınması ve Türkiye’de üretilen ürünün maliyetinin artmasına, böylelikle üretici ve tüketici açısından pahalı hale gelmesine sebep olmaktadır. Diğer yandan son dönemde cari açığa finansman aranması için uygulanan yüksek faiz politikası, yerli firmaları kredibilite açısından ülke dışından döviz cinsinden borçlanmaya itmiştir. Özel sektörden kaynaklanan dış borç artışı cari açığın sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemekte ve finansal kırılganlığı artırmaktadır ki bu kırılganlık aynı zamanda oluşabilecek döviz kuru volatilitisini tetikleyip sonucunda ülke iç ve dış ticareti üzerinde olumsuz bir etki doğurabileceği öngörülmektedir.

REFERANSLAR

- Abdulkadhim Altaee, H. H.; Al-Jafari, M. K. & Khalid, M. A. 2016. Determinants of Economic Growth in the Kingdom of Saudi Arabia: An Application of Autoregressive Distributed Lag Model. *Applied Economics and Finance*, 3(1), 83– 92.
- Acharya, R. C. & Keller, W. 2008. Estimating the productivity selection and spillover effects of imports. NBER working paper 4079. [Online] Available at: <https://www.nber.org/papers/w14079.pdf> [Accessed 27 January 2019].
- Aççı, Y., (2016) Türkiye’de Döviz Kuru Geçişkenliğinin İhracat ve İthalat Fiyatları Üzerindeki Etkisi, 1.Basım Konya: Çizgi Kitabevi.
- Adrangi, Bahram, Mary A., Kambiz R.: "An Ex-Post Empirical Investigation of the Efficacy of Central Bank Interventions in Currency Markets: Bilateral Exchange Rate of the Dollar ", *Review of Economics & Finance*, Vol.4, 2011, pp. 19-34.
- Aghion, Philippe Philippe Bacchetta, Romain Rancie, Kenneth Rogoff: "Exchange rate volatility and productivity growth: The role of financial development", *Journal of Monetary Economics*, Vol.56, 2009, pp. 494–513.
- Aizenman, Joshua: "Exchange Rate Flexibility, Volatility, and Domestic and Foreign Direct Investment ", *Staff Papers – International Monetary Fund*, Vol.39, No:4, Dec., 1992, pp. 890-922.
- Akhtar, M. A., and Hilton R. “Effects of Exchange Rate Uncertainty on German and U.S. Trade”, *Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review* 9 (Spring 1984), 7-16.
- Albayrak, Ş. G. (2012). Reel Döviz Kuru Oynaklığının Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (1992-2008), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Alcalá, F. & Ciccone, A. 2004. Trade and Productivity. *The Quarterly Journal of Economics*, 119(2), 613–646. <https://doi.org/10.1162/0033553041382139>
- Als, J., & Oskooee, M. B. (1995). Do devaluations improve or worsen the terms of

trade? *Journal of Economic Studies*, 22(6), 16-25.

Altıntaş, H., & Öz, B. (2010). Türkiye'de kur değişkenliği ve ihracat ilişkisinin ekonometrik analizi, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1 Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı, 15-16 Nisan 2010, Malatya, 1963-1984.

Andersen, L. & Babula, R. 2008. The Link Between Openness and Long-Run Economic Growth. *United States International Trade Commission Journal of International Commerce and Economics*, 24, 1–20.

Aristotelous, K 2001, “Exchange-rate volatility, exchange-rate regime, and trade volume: Evidence from the UK-US export function (1989-1999)”, *Economic Letters*, vol. 72, no. 1, pp. 87-89.

Arize, A. C., (1997). “Foreign Trade and Exchange-Rate Risk in the G–7 Countries: Cointegration and Error-Correction Models”, *Review of Financial Economics*, Vol.6, No:1, pp. 95–112.

Assery, A., & Peel, D. A. (1991). The effects of exchange rate volatility on exports. *Economics Letters*, 37, 173-177.

Awokuse, T. O. 2008. Trade openness and economic growth: is growth export-led or import-led? *Applied economics* 40(2): 161–173.
DOI:10.1080/00036840600749490.

Ayhan, A. D. (2008). Kur Rejimlerinin Makroekonomik Değişkenlerin oynaklığına Etkisi: Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ayhan, F. (2019). Türkiye ekonomisinde döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerindeki etkisinin analizi. *Business and Economics Research Journal*, 10(3 Special Issue), 629-647.

Bagella, Michele, Leonardo Becchetti, Iftekhar Hasan: "Real effective exchange rate

- volatility and growth: A framework to measure advantages of flexibility vs. costs of volatility", *Journal of Banking & Finance*, Vol.30, 2006, pp. 1149–1169.
- Bahmani-Oskooee, M., & Wang, Y. (2007). The impact of exchange rate volatility on commodity trade between the U.S. and China. *Economic Issues*, 12(1), 31-52.
- Bailey, M., Tavlas, G., & Ulan, M. (1986). Exchange rate variability and trade performance: Evidence for the big seven industrial countries. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 122, 466–477.
- Bailey, MJ, Tavlas, GS, and Ulan, M 1987, "The impact of exchange rate volatility on export growth: Some theoretical considerations and empirical results", *Journal of Policy Modeling*, vol. 9, no. 1, pp. 225-243.
- Bakari, S. & Mabrouki, M. 2017. Impact of exports and Imports on Economic Growth: New Evidence from Panama. *Journal of Smart Economic Growth*, 2(1): 67–79.
- Baldemir, E., & Gökalp, F. (1999). Türkiye’de döviz kuru ve dış ticaret hadleri ilişkisinin ekonometrik analizi. IV. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri, 14-16 Mayıs, Antalya, 17-40.
- Bernard, A. B., Jensen, J. B. & Schott, P. K. 2006. Trade costs, firms and productivity. *Journal of Monetary Economics*, 53, 917–937.
doi:10.1016/j.jmoneco.2006.05.001.
- Bin, S. (2015). China’s Trade Development Strategy and Trade Policy Reforms: Overview and Prospect, International Institute for Sustainable Development Draft Paper.
- Birdsall N., Francis F.: "The Post Washington Consensus; Development After the Crisis", *Foreign Affairs*, Vol.90, No:2, March-April 2011, pp. 45-53.
- Blaum, J., Lelarge, C. & Peters, M. 2016. The Gains from Input Trade with Heterogeneous Importers. Banque de France Working Paper No. 612. [Online] Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2887409> [Accessed 27 January 2019].
- Bollerslev T., "Generalised Autoregressive Conditional Heteroskedasticity" , *Journal*

- of Econometrics, 31 1986, s.307-327.
- Bonser-N., C.: “Does Central Bank Intervention Stabilize Foreign Exchange Rates?”,
Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, Issue: Q I, 1996, pp. 43-57.
- Broll, Udo, Bernhard Eckwert: "Exchange rate volatility and international trade",
Southern Economic Journal, Vol.66, No:1, Jul 1999, pp. 178-185.
- Byrne, J., Darby J., & Macdonald, R. (2008). US trade and exchange rate volatility: A
real bilateral sector analysis. Journal of Macro Economics, 30, 238-259.
- Chacholiades, M. (1990), International Economics, New York: Mc.Graw Hill
Pub.co.
- Cheung, Yin-Wong, Menzie, D., Chinn and Pascual, A. "Empirical Exchange Rate
Models Of The Nineties: Are Any Fit To Survive?," Journal of International
Money and Finance, 2005, v24(7,Nov), 1150-1175.
- Chowdhury, AR 1993, “Does exchange rate volatility depress trade flows? Evidence
from error correction models”, Review of Economics and Statistics, vol. 75, no.
4, pp. 700-706.
- Clark, P.K., (1973) “A subordinated stochastic process model with finite variance for
speculative prices” Econometrica, 41, 135-156.
- Clark, Peter, Natalia Tamirisa, Shang-Jin Wei, Azim Sadikov, Li Zeng, Exchange Rate
Volatility and Trade Flows - Some New Evidence, Washington, D.C.,
International Monetary Fund, 2004.
- Coudert, Virginie, Cécile Couharde, Valérie Mignon: "Exchange rate volatility across
financial crises", Journal of Banking & Finance, Vol.35, 2011, pp. 3010–3018.
- Cushman, O. “The Effect of Real Exchange Rate Risk on International Trade”, Journal
of International Economics 15 (Aug. 1983), 45-63.
- De Grauwe, P., (1988). “Exchange Rate Variability and the Slowdown in Growth of
International Trade”, IMF Staff Papers, Vol. 35, pp. 63–84.
- Dellas, H., & Zilberfarb, B. Z. (1993). Real exchange rate volatility and international

- trade: A re-examination of the theory. Southern Economic Journal, 59, 641-647.
- Demirel, B., & Erdem, C. (2004). Döviz kurlarındaki dalgalanmaların ihracata etkileri: Türkiye örneği. İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 19(223), 116-127.
- Dickey, D. And W. A. Fuller (1979), “Distribution Of the Estimates for Autoregressive Time series with a Unit Root, Journal of the American Statistical Association, 74 (266a):427:431.
- Dinçer, N. N. (2005). Döviz kuru dalgalanmalarının asimetrik etkileri: Türkiye örneği. DPT Uzmanlık Tezi, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Doğanlar, M. (2002). Estimating the impact of exchange rate volatility on export: Evidence from Asian countries. Applied Economics Letters, 9, 859-863.
- Edwards, S., Roberto R., "Capital controls on inflows, exchange rate volatility and external vulnerability", Journal of International Economics, Vol.78, 2009, pp. 256–267.
- Edwards, S., “Real Exchange Rate Variability: An Empirical Analysis of the Developing Countries Case”, International Economic Journal, Vol.1, No:1, 1987, pp.91 106.
- Eğilmez, M., Kumcu, E. (2004) Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, 5.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eldridge, L. P. & Harper, M. J. 2010. Imported Inputs and Productivity: Effects of imported intermediate inputs on productivity. Monthly Labor Review (2010 June), 1–15.
- Engel, C., Craig S. H. (1993). Exchange Rate Regimes and Volatility. Federal Reserve Bank Of Kansas City Economic Review, Third Quarter: 43-58.
- Engle, R., (1982) “Autoregressive Conditional Heteroskedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation, Econometrica, 50 s.987-1007.

Engle, Robert E., Granger, Clive W.J. (1987). “Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, *Econometrica*, Vol. 55, No. 2: 251-276.

FOREIGN TRADE POLICIES, AmosWEB Encyclonomic WEB*pedia,

<http://www.AmosWEB.com>, AmosWEB LLC, 2000-2020. [Accessed: June 3, 2020].

Foreign Direct Investment – FDI. Investopedia. Investopedia, LLC. Web. 25 Nov. 2014.

<http://www.investopedia.com/terms/f/fdi.asp>

Foster-McGregor, N., Isaksson, A. & Kaulich, F. 2013. Importing, Productivity and Absorptive Capacity in Sub-Saharan African Manufacturing Firms. WIIW Working Paper No. 105.

Frankel J. A., *On Exchange Rates*, Massachusetts Institute of Technology Press, 1991.

Frankel, J. A. & Romer, D. 1996. Trade and Growth: An Empirical Investigation. Working Paper No. 5476, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

Goldberg, Linda S.: “Exchange Rates And Foreign Direct Investment”, *The Princeton Encyclopedia of the World Economy*, Vol.I, Ed. By. Kenneth A. Reinert, Ramkishen S. Rajan, Amy Jocelyn Glass, Lewis S. Davis 2009, New Jersey, pp. 393-396.

Greenaway, D. & Kneller, R. 2007. Firm heterogeneity, exporting and foreign direct investment. *The Economic Journal*, 117(517), F134–F161.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2007.02018.x>.

Gotur, P. (1985). The effect of exchange rate volatility on trade: Some further evidence. *IMF Staff Papers*, 32, 475–512. Gujarati, D. N. (2001). *Temel ekonometri*. Çev. Ümit Şenesen-Gülay G. Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Gujarati, Damodar N. *Econometrics by example*/Damodar Gujarati. No. 330.015195 G84.. 2011. s.358.

- Guloglu, B. 2008. Exports and volatility of exchange rate under alternative exchange rate regimes: The case of Turkey. The International Conference on policy modeling, EcoMod, Proceeding, 2–4 July, Berlin, pp. 1–15.
- Gül, E., & Ekinçi, A. (2006). Türkiye’de reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisi: 1990-2006. Dumlupınar Üniversitesi Sos. Bil. Dergisi, 16, 165-190.
- Halpern, L., Koren, M. & Szeidl, A. 2015. Imported Inputs and Productivity. American Economic Review, 105(12), 3660– 3703. DOI: 10.1257/aer.20150443.
- Harmon, Angela, & Salem, (2019). International Trade, Press Encyclopedia.
- Hau, H. : “Real Exchange Rate Volatility and Economic Openness: Theory and Evidence”, Journal of Money, Credit, and Banking, Vol.34, No:3, August 2002, Part 1, pp. 611-630.
- Hausmann, R., Ugo P., Roberto R.:“The Long-Run Volatility.
- Hondroyannis, G, Swamy, P, Tavlás, G, and Ulan, M 2008, “Some further evidence on exchange-rate volatility and exports”, Review of World Economics, vol. 144, no. 1, pp. 151-280.
- Hook,L.S., Boon,T.H., (2000), Reel Exchange rate volatility and Malaysian export to its major trading partners, Working Paper 6, Universty Putra Malaysia.
- Hooper, Peter, Steven W. Kohlhagen: “The Effect of Exchange Rate Uncertainty on the Prices and Volume of International Trade”, Journal of International Economics, Vol.8, 1978, pp. 483-511.
- Ishii, Shogo, Jorge I. Canales-K., Roberto G., Karacadağ. C. : Official Foreign Exchange Intervention, Washington DC, International Monetary Fund, 2006.
- Johansen, Soren (1988). “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, Journal of Economic Dynamics and Control, Vol. 12, No. 2-3: 231-254.

- Karagöz, M., & Doğan, Ç. (2005). Döviz kuru dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 219-228.
- Kasman, A. (2003). Türkiye’de reel döviz kuru oynaklığı ve bunun ihracat üzerine etkisi: Sektörel bir analiz. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(2), 169–186.
- Kasman, A., and S. Kasman. 2005. Exchange rate uncertainty in Turkey and its impact on export volume. *METU Studies in Development* 32 (June): 41–58.
- Kenen, P.B. and Rodrik, D. (1986), “Measuring and Analyzing The Effects of Short-Term Volatility In Real Exchange Rates”, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 68, No:2, pp.311–315.
- Keho, Y. 2017. The impact of trade openness on economic growth: The case of Cote d’Ivoire. *Cogent Economics & Finance*, 5, 1–14.
<https://doi.org/10.1080/23322039.2017.1332820>
- Keskin, G. (2008). The bilateral j-curve of Turkey for consumption, capital and intermediate goods. METU, The Graduate School of Social Sciences, M.A. Thesis in Economics, Ankara.
- Koch, P. D., & Rosensweigh, J. A. (1992). The Dollar and the US Terms of trade. *Journal of Macroeconomics*, 14, 467-486.
- Koray, F. and Lastrapes W. D. (1989), “Real Exchange Rate Volatility and U.S Bilateral Trade: A Var Approach”, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 71, No: 4, pp.708– 712.
- Korku, S. (2020). *Investaz Yatırım Menkul Değerler*. Erişim adresi:
<https://www.investaz.com.tr/yatirim/doviz-kuru-nedir>
- Köse, N., Ay A., Topallı N. (2008) “Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi Türkiye

Örneği” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10 / 2 (2008). 25-26.

Krugman, P.R. & Obstfeld, M. (2000). *International Economics: Teory and Policy*.

USA: Addison Wesley.

Kumar, Vikram, and Whitt J. “Exchange Rate Variability and International Trade”,

Federal Reserve Bank of Atlanta *Economic Review* 77 (May/June, 1992), 17-32.

Lindbom, A. 2009. Regional Productivity and Import Accessibility: Investigating the effect of imported goods on labour productivity levels at the municipal level.

Master thesis. Stockholm: Jönköping University JIBS. [Online] Available at:

<http://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:209514/FULLTEXT01.pdf> [Accessed 28 January 2019].

Mckenzie, M. D.; Brooks, R. D., (1997). “The Impact of Exchange Rate Volatility on

German-US Trade Flows”, *International Financial Markets, Institutions and Money*, 7(1), 73-87.

Melitz, M. J. 2003. The impact of trade on intra-industry reallocations and aggregate industry productivity. *Econometrica*, 71(6), 1695–1725.

Metz, H.C. 1995. *Turkey: A country study*. Washington: GPO for the Library of

Congress. <http://countrystudies.us/turkey/52.htm> (accessed December 24, 2010).

Morana, Claudio: “On the macroeconomic causes of exchange rate volatility”

International Journal of Forecasting, Vol.25, 2009, pp. 328–350.

Muendler, M.-A. 2004. Trade, Technology and productivity: A Study of Brazilian

Manufacturers 1986-1998. SESifo Working Paper 1148. [Online] Available at:

<https://econweb.ucsd.edu/muendler/papers/brazprod.pdf> [Accessed 27 January 2019].

Mustafa Sevütekin, *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*, Bursa:2017, Dora Basın

Yayın Dağıtım Ltd. Şti, s 559.

- Nazlioglu, S. (2013). Exchange Rate Volatility and Turkish Industry-Level Export: Panel, Cointegration Analysis. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 2013. Vol. 22, No.7, 1088-1107.
- Obsfeld, M. ve Rogoff, K. (1995). The Mirage of Fixed Exchange Rates. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4): 73-96.
- Oksay, S. (2001). *Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları: Türkiye (1923-2000)*. 1.Basım, İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Okur, A. (2002), “Türkiye’de İzlenen Esnek Kur Politikasının Ekonomik İstikrar Üzerinde Etkileri”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:9,Sayı1-2.
- Ozbay P. 1999. The effects of exchange rate uncertainty on exports: A case study for Turkey. Ankara: The Central Bank of The Republic of Turkey. <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper36.pdf> (accessed August, 20 2010).
- Ozturk, I 2006, “Exchange rate volatility and trade: A literature survey”, *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, vol. 3, no. 1, pp. 85-102.
- Ozturk, I., and H. Kalyoncu. 2009. Exchange rate volatility and trade: An empirical investigation from cross-country comparison. *African Development Review* 21, no. 3: 499–513.
- Özçiçek, Ömer: "Nominal Kur Oynaklığı ve Türkiye’de Sermaye Yatırımı Üzerindeki Etkisi", *Anadolu University Journal Of Social Sciences*, Cilt:7- Sayı: 2, 2007, s. 73-84.
- Özdemir, A., & Ordu, C. F. (2013). Döviz kuru ve dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 50(582), 29-42.

- Öztürk, İ., & Acaravcı, A. (2003). Döviz kurundaki değişkenliğin Türkiye ihracatı üzerine etkisi: Ampirik bir çalışma. *Review of Social, Economic and Business Studies*, 2(Sonbahar 2002–2003), 197-206.
- Parasız, İ. (2005) Uluslararası para sistemi Tarihçe,Kurum Kuram ve Mekanizma, 4.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parteka, A. & Wolszczak-Derlacz, J. 2013. The Impact of Trade Integration with the European Union on Productivity in a Posttransition Economy: The Case of Polish Manufacturing Sectors. *Emerging Markets Finance & Trade*, 49(2), 84–104. DOI: 10.2307/23437647.
- Paul De Grauwe, 1988. "Exchange Rate Variability and the Slowdown in Growth of International Trade," *IMF Staff Papers*, Palgrave Macmillan, vol. 35(1), pages 63-84, March.
- Peker, O. (2008). Reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 34-42.
- Pesaran, M.H., S. Yongcheol Shin and R.J. Smith (2001) “Bounds Testing Approaches to the Analysis of the Level Relationships”, *Journal of Applied Econometrics*, 16: 289-326.
- Pettinger, T., 2019. The Importance of International Trade. Retrieved from: <https://www.economicshelp.org/blog/58802/trade/the-importance-of-international>.
- Puzzle Of The Real Exchange Rate,*Journal of International Money and Finance*, Vol.25, 2006, pp. 93-124.
- Saatçioğlu, C., & Karaca, O. (2004). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(2), 183-195.
- Saha, S. 2012. Productivity and Openness in Indian Economy, *Journal of Applied Economics and Business Research* 2(2): 91–102.

- Schnabl, Gunther : “Exchange Rate Volatility And Growth In Small Open Economies At The Emu Periphery”, Eropean Central Bank Working Paper Series, No:773, July 2007.
- Sevim, C. (2008). *Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Döviz Kuru Oynaklığı İlişkisi*. Cilt 16 · Sayı 2 · Nisan 2016. SS. 303-318.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2007), Ekonometrik Zaman Serileri Analizi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Serven, Luis: "Real-Exchange-Rate Uncertainty and Private Investment in LDCS", The Review of Economics and Statistics, Vol.85, No:1, Feb., 2003, pp. 212-218.
- Seyidoğlu, H. (1998) Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama 12.Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları.
- Sivri, U., & Usta, C. (2001). Reel döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki ilişki. Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(4), 1-9.
- Sun, P., Heshmati, A. 2010. International Trade and its Effects on Economic Growth in China. IZA Discussion Paper No. 5151.
- Takaendase, P., Tsheole, T., & Aziakpono, M. (2005). Real exchange rate volatility and its effect on trade flows: New evidence from South Africa. The Biennial Conference of The Economic Society of South Africa, Durban, 1-20.
- Tsay, R.S., Analysis of Financial Time Series Wiley Series, 2010, s.113.
- Viaene, Jean-Marie, Casper de Vries: " International Trade and Exchange Rate Volatility, " European Economic Review, Vol.36, August 1992, pp. 1311-21.

- Velampy, T. & Achchuthan, S. 2013. Export, Import and Economic Growth: Evidence from Sri Lanka. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(9), 147–155.
- Vergil, H. (2002). Exchange rate volatility in Turkey and its effect on trade flows. *Journal of Economic and Social Research*, 4(1), 83-99.
- Viaene, Jean-Marie, Casper de Vries: " International Trade and Exchange Rate Volatility, " *European Economic Review*, Vol.36, August 1992, pp. 1311-21.
- Vogel, A. & Wagner, J., 2010. Higher Productivity in Importing German Manufacturing Firms: Self-Selection, Learning From Importing, or Both? *Review of World Economics*, 145(4), 641–665. <https://doi.org/10.1007/s10290-009-0031-4>.
- Walther, T. : Dünya Ekonomisi, Çev. Ünal Çağlar, Alfa Yayınları, 2002.
- Yapraklı, S. (2007), Döviz Kuru Rejimleri ve Merkez Bankacılığı Türkiye Üzerine Uygulamalar, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2018), 1980’den Günümüze Reel Döviz Kuru ve Ekonomi Politikalarının Sürdürülebilirliği. Erişim adresi: <https://sarkac.org/2018/08/reel-doviz-kuru-ekonomi-politikalarinin-surdurulebilirligi/>
- Zhnag, Y., Chang, H.S. and Gauger, J. (2006), “The Threshold Effect of Exchange Rate Volatility on Trade Volume: Evidence From G-7 Countries”, *International Economic Journal*, Vol.20, No.4, pp.461-476.